

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

Πτυχιακή Εργασία

Θέμα:

**«Λογοτεχνικά Βιβλία για παιδιά & Διαπολιτισμική
Εκπαίδευση»**

Επιβλέποντες Καθηγητές:

Τσιλιμένη Τ.

Μάγος Κ.

Επιμέλεια:

Παπαγεωργίου Νικολέττα

A.M.0204127

Βόλος 2008

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 6195/1
Ημερ. Εισ.: 17-09-2008
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΠΠΕ
2008
ΠΑΠ

Στα ανίψια μου, Γιώργο και Δημήτριο

*“Ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά έστω και για μια μέρα ας τον
δώσουμε να παίζουν σαν ένα πολύχρωμο μπαλόνι.
Να παίζουν τραγουδώντας ανάμεσα στ’ αστέρια ας δώσουμε τον
κόσμο στα παιδιά σαν ένα τεράστιο μήλο, σαν ψίχα ολόξεστου
ψωμιού να χορτάσουν μια μέρα τουλάχιστον ας δώσουμε τον κόσμο
στα παιδιά να μάθει έστω και για μια μέρα ο κόσμος τη φιλία.
Τα παιδιά θα πάρουν απ’ τα χέρια μας τον κόσμο θα φυτέψουν
αθάνατα δέντρα”*

(Ναζίμ Χικμέτ)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	2
---------------	---

Α΄ Μέρος

Ενότητα 1 - Εισαγωγή στην Παιδική Λογοτεχνία

1.1 Τι είναι η Παιδική Λογοτεχνία/Ως προς ένα ορισμό.....	5
1.2 Τα είδη της Παιδικής Λογοτεχνίας & η συμβολή τους στην ανάπτυξη του παιδιού.....	9
1.3 Η αξία της Παιδικής Λογοτεχνίας.....	14
1.4 Η Παιδαγωγική της Λογοτεχνίας.....	16
1.5 Ιστορική θεώρηση της Παιδικής Λογοτεχνίας.....	18
1.6 Η Παιδική Λογοτεχνία ως έργο τέχνης ή μέσο αγωγής;.....	23
1.7 Σύγχρονες κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας.....	27
1.8 Αρχές & τάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας.....	29
1.9 Ιδεολογία & Παιδική Λογοτεχνία/Τα αιτήματα της εποχής.....	33
1.10 Το παρόν και το μέλλον της Παιδικής Λογοτεχνίας.....	36

Ενότητα 2 - Παιδική Λογοτεχνία-Παιδί-Εκπαίδευση-Σχολείο

2.1 Το παιδί και η Παιδική Λογοτεχνία.....	38
2.2 Η συμβολή της Παιδικής Λογοτεχνίας στην πνευματική καλλιέργεια και διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού.....	41
2.3 Ανάδειξη της Παιδικής ανάπτυξης μέσα από τη λογοτεχνία.....	44
2.4 Το παιδί και το βιβλίο/Το παιδί ως αναγνώστης.....	49
2.5 Ο ρόλος του παιδικού βιβλίου.....	52
2.6 Παιδική Λογοτεχνία και σχολείο.....	54
2.7 Η λογοτεχνική αγωγή του παιδιού.....	56
2.8 Ο ρόλος του δασκάλου στην ανάπτυξη της αγάπης του παιδιού για την λογοτεχνία.....	59
2.9 Παιδική Λογοτεχνία & Νηπιαγωγείο/Αναλυτικό Πρόγραμμα και Παιδική Λογοτεχνία.....	62

Β΄ Μέρος

Ενότητα 1 - Εισαγωγή στην Διαπολιτισμική Εκπαίδευση

1.1 Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση.....	68
1.2 Αρχές στόχοι και χαρακτηριστικά της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης.....	71
1.3 Ιστορική Διαδρομή της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης.....	72

Ενότητα 2 - Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Σχολείο

2.1 Μοντέλα διαχείρισης της εθνοπολιτισμικής ετερότητας.....	76
2.2 Σχολεία Προσχολικής Εκπαίδευσης με διαπολιτισμικούς προσανατολισμούς.....	79
2.3 Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο.....	82

Ενότητα 3 - Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Λογοτεχνία

3.1 Τι είναι η Διαπολιτισμική Λογοτεχνία και ποια τα πλεονεκτήματά της....	85
3.2 Η Διαπολιτισμικότητα στην Παιδική Λογοτεχνία.....	87
3.3 Διδάσκοντας με τη βοήθεια της Διαπολιτισμικής Λογοτεχνίας.....	90
3.4 Ταυτότητες και Λογοτεχνία.....	92
3.5 Η συμβολή των μικρών ιστοριών, της δραματοποίησης και του παραμυθιού στην Διαπολιτισμική Εκπαίδευση.....	94

Γ΄ Μέρος

Ενότητα 1 - Βιβλιογραφική έρευνα

1.1 Στόχος και υποθέσεις της έρευνας.....	98
1.2 Δείγμα της έρευνας.....	100
1.3 Ανάλυση των παραμυθιών.....	103
Συμπεράσματα.....	123
Επίλογος.....	125
Βιβλιογραφία.....	129

Πρόλογος

Καθώς περνούν τα χρόνια και αλλάζουν οι εποχές τίποτα δε θυμίζει να παραμένει το ίδιο, αλλά όλα κινούνται και οδεύουν στον ρυθμό της εξέλιξης, της ανάπτυξης του εκσυγχρονισμού και της παγκοσμιοποίησης. Αυτές είναι οι απαιτήσεις του σημερινού κόσμου στον οποίο οφείλει να υπακούσει η κάθε ανθρώπινη κοινωνία. Μέρος αυτού του κόσμου είναι και η Ελληνική κοινωνία η οποία πορεύεται σύμφωνα με το ρεύμα της τεχνολογίας, της επιστήμης της πληροφορίας, του εκσυγχρονισμού και της πολυπολιτισμικής αναγκαιότητας λόγω ανάλογων συνθηκών. Η σύσταση λοιπόν της σύγχρονης κοινωνίας διαφοροποιείται συνεχώς και πολυμορφοποιείται. Λόγω του ρεύματος της παγκοσμιοποίησης περνάμε πλέον στην κατανόηση της ανθρώπινης κοινωνίας με ένα άλλο τρόπο πιο περίπλοκο. Η κοινωνία δεν είναι πλέον η ίδια, όπως επίσης και οι άνθρωποι που την αποτελούν δεν σκέφτονται το ίδιο, καθώς τα πάντα εξελίσσονται και διαφοροποιούνται. Πλέον στο Εγώ του κάθε ανθρώπου αρχίζει να εμφανίζεται ένα “Άλλο”, με το οποίο πρέπει να μάθει να συμβιώνει και να αποδέχεται. Μετά την διακήρυξη και των δικαιωμάτων των ανθρώπων, η ιδεολογία αλλάζει και στην ζωή όλων μπαίνει η έννοια της ετερότητας του δικαιώματος της ύπαρξης και του δικαιώματος της διαφορετικότητας. Πλέον όλοι κάνουμε λόγο για διαφορετικότητα στα πάντα, από τα πιστεύω, ηθικά και θρησκευτικά, μέχρι τη πολιτισμική διαφορά και τη σωματική ιδιαιτερότητα.

Σε όλα αυτά αμέτοχο δε μπορεί να μείνει και το μικρό παιδί, το οποίο αποτελεί μέρος αυτής της κοινωνίας και ο αυριανός πολίτης, στον οποίο θα εναποτεθούν οι ελπίδες για ένα καλύτερο κόσμο. Ένας από τους τρόπους για να διδαχθούν τα διάφορα ρεύματα της σύγχρονης κοινωνίας, όπως αυτό της διαπολιτισμικότητας δεν είναι κανένας άλλος παρά από την Παιδική Λογοτεχνία και το μέσο της που είναι ο γραπτός λόγος, δηλαδή τα βιβλία της.

Η Παιδική Λογοτεχνία είναι τέχνη και αγωγή. Είναι ψυχαγωγία και καλλιέργει το πνεύμα και το νου, έχει παγκοσμιότητα. Επίσης αποτελεί ένα από τα αποτελεσματικά μέσα για τη δημιουργία στα παιδιά των απαραίτητων εκείνων στάσεων που θα τα βοηθήσουν να αναπτύξουν αλληλοκατανόηση, να επιδιώξουν φιλικές σχέσεις και την παγκόσμια ειρήνη. Είναι η λογοτεχνία που θα εμπνεύσει στα παιδιά πανανθρώπινες αξίες και θα τα οδηγήσει στο σεβασμό της ανθρώπινης ζωής και ύπαρξης καθώς από μόνη της είναι μια αξία. Η λογοτεχνία θα βοηθήσει τα παιδιά να διατηρήσουν τα πολιτισμικά τους στοιχεία και την ταυτότητά τους και θα τα καθησυχάσει από τον φόβο για το “ξένο”.

Είναι η λογοτεχνία που θα τα ευαισθητοποιήσει και θα τα διδάξει για το πνεύμα των ημερών με τα μόνα μέσα που διαθέτει, τον έντεχνο λόγο, το ρεαλισμό και τα διάφορα μαγικά στοιχεία που κάνουν τα παιδιά να ταξιδεύουν και να ονειρεύονται.

Στην εργασία μου αυτή θέλησα να ασχοληθώ με την μελέτη γενικότερα της Παιδικής Λογοτεχνίας σε συνδυασμό με την διαπολιτισμικότητα με την ευρεία έννοιά της. Προσέγγισα κατά κύριο λόγο τα λογοτεχνικά βιβλία και τα εξέτασα ως Λογοτεχνία από την θεωρητική άποψη και το ίδιο έκανα και με την έννοια της διαπολιτισμικότητας στα λογοτεχνικά βιβλία. Αυτό που με απασχολούσε ιδιαίτερα είναι να αναδείξω την Παιδική Λογοτεχνία ως ένα μέσο διδασκαλίας στα μικρά παιδιά για την διαπολιτισμικότητα, καθώς από την επαφή μου με τα παιδιά διαπίστωσα ότι την ετερότητα και γενικά τη διαφορετικότητα που πρεσβεύει η διαπολιτισμικότητα πολλά παιδιά δεν είναι ακόμα έτοιμα να την αντιμετωπίσουν.

Κατόπιν μου δημιουργήθηκαν απορίες σχετικά με το αν κυκλοφορούν αρκετά παραμύθια στο εμπόριο σχετικά με την ετερότητα, πως είναι αυτοί οι ήρωες, κατά πόσο πλησιάζουν στην πραγματικότητα και πως οι ίδιοι οι συγγραφείς παρουσιάζουν την ετερότητα. Αυτός ήταν και ο στόχος της βιβλιογραφικής μου έρευνας.

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε τρία μέρη τα οποία περιλαμβάνουν κάποιες ενότητες. Συγκεκριμένα:

Το Α΄ μέρος είναι θεωρητικό και αποτελείται από δύο Ενότητες με τίτλο:

- ❖ “Εισαγωγή στην Παιδική Λογοτεχνία” και
- ❖ “Παιδική Λογοτεχνία-Παιδί-Εκπαίδευση-Σχολείο” και τις επιμέρους ενότητες τους .

Η πρώτη ενότητα με τις υποενότητες κάνει λόγο για το τι είναι η Παιδική Λογοτεχνία και πως ορίζεται από ειδικούς επιστήμονες και μελετητές της Παιδικής Λογοτεχνίας, επίσης αναφέρεται στην αξία, την παιδαγωγική της, την ιστορική της εξέλιξη, κοινωνιολογικές προσεγγίσεις, αρχές της και τάσεις της, την σχετική της ιδεολογία όπως επίσης και το ιστορικό της πλαίσιο.

Ενώ στη δεύτερη ενότητα γίνεται λόγος για την σχέση της Παιδικής Λογοτεχνίας με το παιδί, την θέση της στην εκπαίδευση και στο σχολείο γενικότερα. Γίνεται επίσης αναφορά και για τη θέση της Λογοτεχνίας στο Αναλυτικό Πρόγραμμα του Νηπιαγωγείου.

Το Β΄ μέρος είναι και αυτό θεωρητικό και αποτελείται από τρεις Ενότητες και επιμέρους υποενότητες με τους εξής τίτλους:

- ❖ “Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση”,
- ❖ “Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Σχολείο”,
- ❖ “Διαπολιτισμική Εκπαίδευση και Λογοτεχνία”.

Στην πρώτη ενότητα αναφέρονται εισαγωγικά σχετικά με την έννοια της διαπολιτισμικής αγωγής, τις αρχές της και το ιστορικό υπόβαθρο, στη δεύτερη ενότητα γίνεται λόγος για τη σχέση της διαπολιτισμικότητας με το σχολείο, την οργάνωση των τάξεων και την κατάρτιση των εκπαιδευτικών όπως και για τη διαπολιτισμική αγωγή στο νηπιαγωγείο και στην τρίτη ενότητα γίνεται λόγος για το συνδυασμό της Λογοτεχνίας με την διαπολιτισμική εκπαίδευση, όπου προτείνονται τρόποι διδακτικής της Λογοτεχνίας με διαπολιτισμικές προσεγγίσεις.

Το Γ΄ και τελευταίο μέρος αναφέρεται στην έρευνα. Η έρευνα έχει να κάνει με την καταγραφή παραμυθιών, δηλαδή μια έρευνα αγοράς για να εντοπιστούν παραμύθια με στοιχεία ετερότητας, καθώς επίσης μελέτη και ανάλυση δέκα παραμυθιών με στόχο να ανιχνευθούν οι τρόποι που οι συγγραφείς παραμυθιών παρουσιάζουν την ετερότητα και τους ήρωες τους σε σχετικά παραμύθια.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας και κάποια σχόλια πάνω σε αυτά, καθώς επίσης και το παράρτημα με γραφήματα από την βιβλιογραφική έρευνα και την βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε για την διεξαγωγή της παρούσας εργασίας. Η εργασία κλείνει με σχετικό επίλογο.

Κλείνοντας τον πρόλογο αυτού του πονήματος θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την κ. Τασούλα Τσιλιμένη Επίκουρο Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας στο Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, για την πολύτιμη βοήθεια και συνεργασία της, καθώς επίσης και τον κ. Μάγο Κώστα για την εξίσου πολύτιμη βοήθειά και κατατόπιση του στον τομέα της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τους ανθρώπους που μου προσέφεραν υλική και πνευματική βοήθεια μέχρι το πέρας αυτής της εργασίας.

A graphic of a scroll with a black outline and light blue shaded rollers. The text 'Α΄ ΜΕΡΟΣ' is written in the center in a bold, italicized, black font.

Α΄ ΜΕΡΟΣ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1^Η

*Εισαγωγή στην Παιδική
Λογοτεχνία*

1.1 Τι είναι η Παιδική Λογοτεχνία/Ως προς ένα ορισμό.

Ο όρος Παιδική Λογοτεχνία χρησιμοποιείται με περιεκτική σημασία για να δηλώσει τη λογοτεχνία που απευθύνεται σε παιδιά όσο και σε νέους. Πρόκειται για έργα που γράφονται ειδικά για παιδιά και δευτερευόντως για λογοτεχνικά έργα με την αυστηρή σημασία του όρου.

Ο όρος «Παιδική Λογοτεχνία» είναι από την φύση του προβληματικός, καθώς ο επιθετικός προσδιορισμός «παιδικός» οδηγεί σε αρνητικές συνυποδηλώσεις, παραπέμποντας σε μια υποδεέστερη λογοτεχνική παραγωγή σε σχέση με τη λογοτεχνία που προορίζεται για τους ενήλικες. Έτσι ερμηνεύεται και το γεγονός ότι σε Ιστορίες της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας δε έχουν λάβει τη θέση που τους ανήκει σημαντικοί λογοτέχνες που έγραψαν αποκλειστικά ή κυρίως για παιδιά. Θα ήταν ουτοπικό να πιστέψει κανείς ότι το κύρος της Παιδικής Λογοτεχνίας θα ανέβαινε με την εισαγωγή του όρου «Λογοτεχνία για παιδιά». Ο εννοιολογικός προσδιορισμός της Παιδικής Λογοτεχνίας παραμένει διεθνώς ένα από τα πιο ακανθώδη ερευνητικά ζητούμενα καθώς οφείλει να λάβει κανείς υπόψη του ποικίλους αισθητικούς, παιδαγωγικούς, φιλοσοφικούς, ψυχολογικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς, ιστορικούς και άλλους παράγοντες. Ουσιώδης είναι η διάκριση που δεν γίνεται πάντοτε ανάμεσα στα λογοτεχνικά έργα που έχουν το παιδί ως υποκείμενο και σε εκείνα που το θεματοποιούν ως αντικείμενο. Η πρώτη κατηγορία ανήκει αδιαμφισβήτητα στην Παιδική Λογοτεχνία, δεν μπορούν όμως να αποκλειστούν ποιήματα ή πεζά από τη δεύτερη κατηγορία, όταν μάλιστα μερικά από αυτά επιτυγχάνουν καλύτερα τους στόχους που επιδιώκει η Παιδική Λογοτεχνία.¹

Ο Παπαντωνάκης καταλήγει στο εξής συμπέρασμα: «Ως παραπληρωματικό στοιχείο της Παιδικής Λογοτεχνίας είναι επιβεβλημένο να θεωρούνται και τα κείμενα εκείνα της Λογοτεχνίας για ενήλικους που καλύπτουν οποιαδήποτε ενέργεια, κατάσταση ή πάθος του παιδιού, ενταγμένου στην ανθρώπινη κοινωνία και χωρίς καμιά προσπάθεια εξωραϊσμού». Δεν είναι ακριβής ο ισχυρισμός ότι κανείς από τους μελετητές της Παιδικής Λογοτεχνίας δεν αναφέρεται στην παρουσία του παιδιού μέσα στη Λογοτεχνία των ενηλίκων. Σωστή είναι αντίθετα η παρατήρηση ότι στη Λογοτεχνία για μεγάλους είναι έντονη η διάθεση για ρεαλιστική απεικόνιση της πραγματικότητας, ενώ στα κείμενα που είναι γραμμένα για παιδιά

---

¹ Ιωάννα Παπαβασιλείου-Χαραλαμπάκη, Τάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σελ. 67-68

υπάρχει μια τάση για εξιδανίκευση, επειδή πρέπει να ανταποκρίνονται σε ορισμένες παιδαγωγικές αντιλήψεις.²

Στις δύο γνωστότερες ιστορίες της Παιδικής Λογοτεχνίας του Γιάκου και του Σακελλαρίου, δίνονται διαδοχικά οι ακόλουθοι ορισμοί: «Με τον όρο Παιδική Λογοτεχνία δεν εννοούμε βέβαια τα λογοτεχνήματα που έχουν γράψει ή που γράφουνε τα παιδιά. Εννοούμε τα αισθητικά δικαιωμένα λογοτεχνικά κείμενα που είναι σε θέση να φέρουν το παιδί σε επαφή με το αισθητικό φαινόμενο της τέχνης και ειδικότερα της Λογοτεχνίας». Ο Σακελλαρίου (1984) θεωρεί ότι «Παιδική Λογοτεχνία είναι η Λογοτεχνία που απευθύνεται στα παιδιά, συστοιχεί με τα διαφέροντα και τις αφομοιωτικές τους δυνατότητες, τα υποβοηθεί στην ψυχοπνευματική τους ανάπτυξη, την αισθητική τους καλλιέργεια και την ομαλή και ορθή ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο κι είναι αποδεκτή απ' αυτά».³

Έχουν διατυπωθεί και άλλοι ορισμοί, οι οποίοι κινούνται λίγο ή πολύ στα ίδια πλαίσια, με διαφοροποιήσεις ως προς την έμφαση που πρέπει να δοθεί στη μορφή ή το περιεχόμενο. Ενδιαφέρουσα είναι η άποψη του Β.Δ. Ανγνωστόπουλου: «στην Παιδική Λογοτεχνία ανήκουν καλλιτεχνικά δημιουργήματα μεγάλων, που έχουν σκοπό να προσφέρουν στο παιδί τη χαρά, τον παλμό της ζωής, την αισθητική απόλαυση και παράλληλα να υποβάλουν αρχές και μηνύματα με ανθρωποπλαστικό χαρακτήρα. Με τον όρο Παιδική Λογοτεχνία εννοούμε κυρίως τα αισθητικώς δικαιωμένα λογοτεχνήματα των ωρίμων που απευθύνονται στο παιδί» και καταλήγει πως «η Παιδική Λογοτεχνία υπάγεται υπάλληλη έννοια στην εθνική μας Λογοτεχνία, αλλά αποτελεί αυτόνομο είδος τέχνης».⁴ Ενδιαφέρουσα είναι και η θέση του Καλλέργη: «Βέβαια, η Λογοτεχνία δεν έχει παιδαγωγικούς σκοπούς, εφ' όσον δεν υπηρετεί καμιά σκοπιμότητα. Αν έχει ένα σκοπό, αυτός είναι να μεταδώσει την αισθητική συγκίνηση, αυτή την ιδιότυπη συναισθηματική κατάσταση, που είναι ένα μοναδικό βίωμα και διαφοροποιείται τόσο από την πρακτική εμπειρία, όσο και από τη θεωρητική γνώση». Όπως τονίζει ο ίδιος ο ερευνητής « η ευθύνη του συγγραφέα παιδικών βιβλίων για τη γλωσσική μόρφωση του παιδιού που από τους πρώτους μήνες της ζωής του αγωνίζεται να δώσει λέξεις στα πράγματα και νόημα στις λέξεις, είναι πελώρια». Η αντίληψη αυτή εδράζεται στην πεποίθηση ότι η λογοτεχνία ασκεί καθοριστική

² Βλ. Ιωάννα Παπαβασιλείου-Χαραλαμπίκη, *Τάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*, ό.π. σελ. 68-69.

³ Βλ. Ιωάννα Παπαβασιλείου-Χαραλαμπίκη, *Τάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*, ό.π. σελ. 69-70.

⁴ Β.Δ. Ανγνωστόπουλος και Αντώνης Δελώνης, *Παιδική Λογοτεχνία και σχολείο*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1984, σελ. 16-19.

επίδραση στη διαμόρφωση του γλωσσικού οργάνου.⁵ Και συνεχίζει ο ερευνητής λέγοντας ότι: «η σύγχρονη Παιδική μας Λογοτεχνία αποκαλύπτει στους νεαρούς αναγνώστες την πραγματικότητα σε όλη την πολυεδρικότητά της και τους εισάγει προοδευτικά στο χώρο του προβληματισμού και των ιδεολογικών ζυμώσεων».

Ας δούμε και άλλους αξιόλογους ορισμούς της Παιδικής Λογοτεχνίας και από άλλους συγγραφείς και επιστήμονες. Η Ζωή Βαλάση αναφέρει: «Παιδική Λογοτεχνία είναι το σύνολο των καλλιτεχνικών έργων του λόγου με τα οποία ψυχαγωγούνται τα παιδιά»⁶, η Λότη Πέτροβιτς – Ανδρουτσοπούλου υποστηρίζει: «Εννοούμε την τέχνη του λόγου που καλλιεργείται από ενήλικες και απευθύνεται, κατά κύριο λόγο, στα παιδιά είτε ενσυνείδητα το επιδιώκουν αυτό οι δημιουργοί της, είτε όχι. Με άλλα λόγια είναι το σύνολο των αισθητικά δικαιωμένων κειμένων που είναι σε θέση να συμβάλουν στην ψυχαγωγία των παιδιών και στην πνευματική τους καλλιέργεια, δηλαδή την ανάπτυξη της ικανότητας για αντίληψη της ομορφιάς, στην ωρίμανση της προσωπικότητας και στη διαμόρφωση ελεύθερης συνείδησης»⁷, η Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου αξιολογώντας τα λογοτεχνικά κείμενα που απευθύνονται σε παιδιά με βάση την αισθητική τους αξία, σημειώνει πως: «η Παιδική Λογοτεχνία είναι μέρος της Λογοτεχνίας και αποτελεί καλλιτεχνική έκφραση που έχει, όπως όλες οι τέχνες, την αξία της, εφόσον είναι αισθητικά δικαιωμένη».⁸

Η Β. Δαραδήμου-Ράπτη τονίζει μια άλλη διάσταση της Λογοτεχνίας, την ψυχολογική: «Μόνο η αγάπη για το παιδί και μόνο το λογοτεχνικό ταλέντο δεν είναι αρκετά για την παραγωγή αξιόλογης καλλιτεχνικής δημιουργίας κατάλληλης για παιδιά. Η γνώση της Ψυχολογίας του παιδιού αναπτύσσει στο λογοτέχνη μια ιδιαίτερη ευαισθησία και του προσδίδει την ικανότητα για μια ιδιαίτερη κατανόηση της παιδικής συμπεριφοράς την οποία θα εκφράσει κατόπιν καλλιτεχνικά».⁹

Ο Θανάσης Τζούλης αξιοποιεί τη θεωρία της ψυχανάλυσης για να προβάλλει τις ενστάσεις του σε ότι αφορά το περιεχόμενο, τα ειδολογικά γνωρίσματα και κυρίως τις αντιστοιχίες της Παιδικής Λογοτεχνίας «με τα βαθύτερα στρώματα του ψυχισμού του παιδιού και όλης του της ψυχοβιολογικής ύπαρξης, όπως την έφερε στο φως της έρευνας η σύγχρονη ψυχολογία και κυρίως η ψυχανάλυση», για

⁵ Βλ. Ιωάννα Παπαβασιλείου-Χαραλαμπάκη, Τάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας, ό.π. σελ. 71-72.

⁶ Ζωή Βαλάση, Εισαγωγή στη μελέτη της Λογοτεχνίας και των βιβλίων για παιδιά, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σελ. 17.

⁷ Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, Η Παιδική Λογοτεχνία στην εποχή μας, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1990, σελ. 14.

⁸ Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου, Το θαυμαστό ταξίδι, Εκδόσεις Πατάκη, Απρίλιος 2005, σελ. 16.

⁹ Βλ. Ιωάννα Παπαβασιλείου-Χαραλαμπάκη, Τάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας, ό.π. σελ. 73.

να διατυπώσει την άποψη ότι «η Παιδική Λογοτεχνία, όπως καλλιεργείται στη χώρα μας, αδικεί το ίδιο της το αντικείμενο, αν δεχτούμε ότι έχει ή διεκδικεί έναν αυτόνομο χώρο μέσα στο όλο corpus της λογοτεχνίας μας με υλικό και έρμα δικά της». ¹⁰

Σχετικά με τους λόγους δημιουργίας της νεανικής λογοτεχνίας υπάρχουν δύο ερμηνείες, οι οποίες έχουν άμεση σχέση με τη θεωρία της παιδικής ηλικίας. Μέχρι και σήμερα επικρατεί η αντίληψη ότι η δημιουργία της παιδικής και νεανικής λογοτεχνίας εξελίχτηκε παράλληλα με την «ανακάλυψη της παιδικής ηλικίας», δηλαδή με τη συνειδητή στροφή σε μια ηλικία, τις ιδιαιτερότητες της οποίας πρέπει να λαμβάνει κανείς υπόψη του και να τις σέβεται. Οι αντιπαρατιθέμενες αυτές απόψεις εξακολουθούν μέχρι και σήμερα να ταλανίζουν την παιδική λογοτεχνία. Από τη μια μεριά υπάρχουν λογοτεχνήματα στα οποία λαμβάνεται υπόψη η προσωπικότητα του παιδιού και τα γενικότερα ενδιαφέροντά του και από την άλλη δεν απουσιάζουν εκείνα στα οποία επιδιώκεται η άμεση ή έμμεση επίτευξη στόχων που θέτουν οι μεγάλοι. ¹¹

---

¹⁰ Βλ. Ιωάννα Παπαβασιλείου-Χαραλαμπάκη, ό.π., σελ. 73.

¹¹ Βλ. Ιωάννα Παπαβασιλείου-Χαραλαμπάκη, ό.π., σελ. 74.

1.2 Τα είδη της Παιδικής Λογοτεχνίας και η συμβολή τους στην ανάπτυξη του παιδιού.

Τα είδη της Παιδικής Λογοτεχνίας είναι:

- 1) Το παραμύθι
- 2) Οι μύθοι – Η μυθολογία
- 3) Οι μικρές ιστορίες
- 4) Το ποίημα
- 5) Το θέατρο

Μπορούμε να έχουμε μια λεπτομερέστερη αναφορά στα επιμέρους λογοτεχνικά είδη με βάση τις τρεις κατηγορίες:

Α) Ποίηση, Β) Πεζογραφία, Γ) Θέατρο

Η ακόλουθη κατηγοριοποίηση είναι κατ' ανάγκη μικτή:

A. Ποίηση

- Ποιήματα για μικρά παιδιά (4-7 χρόνων)
- Ποιήματα για παιδιά μέσης σχολικής ηλικίας (8-11 χρόνων)
- Ποιήματα για μεγάλα παιδιά (12-15 χρόνων)
- Ποιήματα αναφερόμενα στον κύκλο της οικογένειας
- Ποιήματα αναφερόμενα στον κύκλο του σχολείου
- Ποιήματα αναφερόμενα στον κύκλο της πατρίδας
- Ποιήματα αναφερόμενα στον κύκλο της θρησκείας
- Ποιήματα αναφερόμενα στον κύκλο της φύσης
- Ποιήματα αναφερόμενα στον κύκλο της κοινωνίας
- Νανουρίσματα, ταχταρίσματα, λογοπαίχνιδα, δίστιχα, αινίγματα, μαντέματα, γλωσσοδέτες, παιχνιδάκια κτλ.

B. Πεζογραφία

1. Παραμύθια

- Παραμύθια λαϊκά
- Παραμύθια λαϊκότροπα
- Παραμύθια έντεχνα
- Παραμύθια για μικρά και μεγάλα παιδιά
- Παραμύθια χριστουγεννιάτικα, πασχαλιάτικα, χειμωνιάτικα, θαλασσινά κ.α.
- Παραμύθια σύγχρονα
- Παραμύθια διασκευασμένα (ελληνικά και ξένα)
- Παραμύθια αναφερόμενα σε ζώα και πουλιά
- Παραμύθια με θέμα το δάσος
- Παραμύθια επαναληπτικά ή κλιμακωτά
- Παραμύθια της αγάπης

- Παραμύθια για την προστασία του περιβάλλοντος, για το διάστημα κλπ.
- Παραμύθια μαγικά κ.α.

2. Ιστορίες

- Ιστορίες εικονογραφημένες
- Χαρούμενες ιστοριούλες για τα νήπια
- Ιστορίες με ομιλούντα ζώα
- Ρεαλιστικές ιστορίες με ζώα
- Επιστημονικές ιστορίες με ζώα
- Fairy (παραμυθένιες , με νεράιδες..)
- Ταξιδιωτικές ιστορίες
- Αστείες ιστορίες
- Νεραϊδοϊστορίες
- Νεραϊδόμυθοι
- Παραμυθένιες ιστορίες για το φυσικό περιβάλλον, το διάστημα κλπ.

3. Διηγήματα

- Διηγήματα κοινωνικά
- Διηγήματα ηθογραφικά
- Διηγήματα θαλασσινά
- Διηγήματα βιογραφικά
- Διηγήματα Κατοχής
- Διηγήματα χριστουγεννιάτικα, πασχαλιάτικα
- Διηγήματα πρωτότυπα ή διασκευασμένα

4. Μύθοι-Μυθιστορίες

- Ρεαλιστικοί μύθοι
- Ρεαλιστικές μυθιστορίες
- Βιογραφικές μυθιστορίες
- Λαϊκοί θρύλοι και παραδόσεις
- Διασκευές μύθων, θρύλων κλπ.

5. Βιβλία γνώσεων

- Βιβλία για την Τέχνη, Μουσική, Θέατρο, Επιστήμη, Εφευρέσεις, Φύση, Ιστορία, Κουλτούρα, Διάστημα, Εγκυκλοπαίδειες κλπ.

6. Μυθιστορήματα

- Μυθιστόρημα Ιστορικό
- Μυθιστόρημα κοινωνικό
- Μυθιστόρημα Ηθογραφικό
- Μυθιστόρημα Ταξιδιωτικό
- Μυθιστόρημα Αστικό
- Μυθιστόρημα Περιπετειώδες
- Μυθιστόρημα μυστηρίου
- Μυθιστόρημα φανταστικό
- Μυθιστόρημα Επιστημονικής φαντασίας
- Μυθιστόρημα Αστυνομικό
- Μυθιστόρημα Ρεαλιστικό-Σύγχρονο
- Μυθιστόρημα με θέμα το φυσικό περιβάλλον
- Μυθιστορηματική Βιογραφία

7. Θέατρο

- Μονόλογοι
- Θέατρο με θέμα ιστορικό
- Θέατρο με θέμα κοινωνικό
- Θέατρο με θέμα ηθογραφικό
- Θέατρο με θέμα πατριωτικό
- Ηθογράφημα
- Ηθογραφικές εικόνες
- Παραμυθόδραμα
- Ονειρόδραμα
- Οπερέτα
- Επιθεώρηση
- Κωμωδία
- Μουσική Κωμωδία
- Θέατρο Σκιών
- Κουκλοθέατρο
- Μαριονέτες
- Θεατρικό παιχνίδι
- Δραματοποίηση
- Παντομίμα
- Φάρσες
- Έμμετρα θεατρικά σκετς

1. Το παραμύθι

Το παραμύθι είναι μια από τις αγαπημένες δραστηριότητες των παιδιών. Σκοπός του είναι να τέρψει, να διεγείρει την φαντασία και να εισαγάγει τα παιδιά στην πραγματικότητα από ένα μυθικό δρόμο. Λειτουργεί σαν αντίδοτο στην εξωτερική πίεση που ασκείται στο παιδί από την τεχνολογική εποχή μας. Με το παραμύθι αναπτύσσεται η φαντασία και η κριτική του ικανότητα. Το παιδί ευαισθητοποιείται απέναντι στο ωραίο, επικοινωνεί με άλλους ανθρώπους, κοινωνικοποιείται. Γνωρίζει επίσης δύσκολες αξίες, όπως η ελευθερία, η δικαιοσύνη, η ειρήνη κτλ. Και εκτός από την αισθητική απόλαυση που πρέπει να είναι ο πρωταρχικός σκοπός του παραμυθιού, το παραμύθι χρησιμοποιείται στο νηπιαγωγείο και για τη γλωσσική καλλιέργεια των παιδιών. Με το άκουσμα του παραμυθιού το παιδί καλλιεργεί την προσοχή και τη μνήμη του.¹²

2. Μύθοι-Μυθολογία

Με τη λέξη μύθος εννοούμε συνήθως τις παραδόσεις των αρχαίων για θεούς και ήρωες, αλλά κατά τη νεοελληνική αντίληψη μύθοι είναι οι παροιμιώδεις διηγήσεις που σκοπό έχουν να παραδειγματίσουν, να διδάξουν.

Η σχέση του μύθου με τη λογοτεχνία είναι πως ο μύθος αποτελεί τη μήτρα απ' όπου γεννιέται η λογοτεχνία και από ιστορική και από ψυχολογική άποψη. Οι μύθοι των ζώων είναι μια μεγάλη ομάδα διηγήσεων και τους βρίσκει κανείς σ' όλους τους λαούς. Είναι από τη φύση τους διηγήσεις με διδακτικό περιεχόμενο και διαφέρουν από το παραμύθι στην έκταση και το σκοπό. Είναι ακόμα πολύ σύντομοι. Οι ήρωες τους είναι σχεδόν πάντα ζώα, γνωστά στο παιδί. Το παιδί παρατηρεί τα ζώα να παθαίνουν και αρχίζει να γνωρίζει διάφορους ανθρώπινους χαρακτήρες και ιδιότητες. Λόγω της διδακτικότητας τους προβληματίζουν για τη χρησιμότητα και καταλληλότητα στα μικρά παιδιά.¹³

3. Οι μικρές ιστορίες

Μικρή ιστορία είναι μια πολύ σύντομη διήγηση, η οποία στα πλαίσια μιας πλέον ρεαλιστικής αντιμετώπισης της καθημερινότητας, δίνει μια εικόνα ζωής από τον κόσμο του παιδιού, με λόγο αφαιρετικό αλλά προσιτό στην αντιληπτικότητα του, οικείο και άμεσο και συγχρόνως συγκεκριμένο. Οι μικρές ιστορίες αποτελούν το ιδανικό είδος λογοτεχνίας για μικρά παιδιά. Αυτό

---

¹² Ρ. Παπανικολάου-Τ. Τσιλιμένη, Η Παιδική Λογοτεχνία στο νηπιαγωγείο, Θεωρία και Πράξη, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1992, σελ. 34.

¹³ Βλ. Ρ. Παπανικολάου-Τ. Τσιλιμένη, ό.π., σελ. 63-64.

οφείλεται στα γενικότερα χαρακτηριστικά που τις διακρίνουν από τα παραμύθια.

Το μικρό παιδί έχοντας περιορισμένη αντιληπτική ικανότητα και λεξιλόγιο, προσλαμβάνει περιορισμένες παραστάσεις. Έχει ανάγκη από ένα λογοτεχνικό κείμενο που να χαρακτηρίζεται από λιτότητα έκφρασης, λέξεις νοηματικά απλές, σύντομες φράσεις, που να τις διακρίνει η αφαιρετικότητα, χωρίς παρεκβάσεις και λεπτομερής περιγραφές. Χρειάζεται επίσης ένα ειδικό και συγκεκριμένο τρόπο, για να κατανοήσει έννοιες δύσκολες. Στις μικρές ιστορίες οι έννοιες αυτές αποσαφηνίζονται μέσω ενός λόγου βιωματικού.¹⁴

4. Ποίηση

Η ποίηση απελευθερώνει τη φαντασία του παιδιού, τις δυνατότητες του νου του, αλλά παράλληλα μυεί το παιδί και το συνδέει με το φυσικό και κοινωνικό του περιβάλλον. Εξευγενίζει και τα συναισθήματα του παιδιού και το ξυπνάει αισθητικά.

Η παιδική ποίηση εμπλουτίζει τον εσωτερικό κόσμο του παιδιού, του δίνει τη δυνατότητα όχι μόνο να κατανοήσει τον κόσμο, αλλά και να αποκτήσει μια αισιόδοξη διάθεση για ζωή. Του δίνει την ευκαιρία να νιώσει πως η πεζή καθημερινότητα μπορεί να κρύβει ένα κόσμο διαφορετικό, γεμάτο τρυφερότητα, ομορφιά και ευαισθησία.¹⁵

5. Θέατρο

Θέατρο είναι κάτι που βλέπεται να παίζεται σε μια σκηνή. Η λέξη θέατρο είναι ελληνική και είναι μια σύνθετη μορφή τέχνης που ασκεί βαθιά κοινωνική επίδραση. Το θέατρο βοηθάει στην αγωγή των παιδιών αλλά βοηθάει και τα ίδια τα παιδιά να δημιουργήσουν, να πειραματιστούν και να εκφραστούν μέσα σε μια χαρούμενη ατμόσφαιρα.¹⁶

---

¹⁴ Βλ. Ρ. Παπανικολάου-Τ. Τσίλιμνη, ό.π., σελ. 67.

¹⁵ Βλ. Ρ. Παπανικολάου-Τ. Τσίλιμνη, ό.π., σελ. 84.

¹⁶ Βλ. Ρ. Παπανικολάου-Τ. Τσίλιμνη, ό.π., σελ. 92.

1.3 Η Αξία της Παιδικής Λογοτεχνίας.

“ Να κυνηγάς το κουνελάκι στη φωλιά του ή να μπεις από ένα πέρασμα σε ένα μυθικό βασίλειο ακούγεται αρκετά διασκεδαστικό. Δεν υπάρχει τίποτα κακό στο να παραδεχτούμε ότι η διασκέδαση είναι μια από τις πρωταρχικές αξίες της λογοτεχνίας ” λέει η Ντόνα Νόρτον, και συνεχίζει: “ όπως επίσης δεν υπάρχει τίποτα το κακό στο να καταφύγουμε σε ένα παλιό ή καινούριο βιβλίο για να αποδράσουμε ή να ευχαριστηθούμε μια περιπέτεια ”.¹⁷ Ο χρόνος δε πάει χαμένος παρά εμπλουτίζεται όταν τα παιδιά κοιτάζουν όμορφες εικόνες και φαντάζονται τον εαυτό τους σε νέα μέρη. Όταν τα παιδιά ανακαλύπτουν τη διασκέδαση μέσα από τα βιβλία, αναπτύσσουν θετικές συμπεριφορές ως προς αυτά, που συνήθως λαμβάνει περαιτέρω διαστάσεις σε όλο το φάσμα της ζωής τους.

Τα βιβλία είναι ο κυρίαρχος τρόπος μετάδοσης της λογοτεχνικής μας κληρονομιάς από την μια γενιά στην άλλη. Μέσα από το έργο αφηγητών, όπως οι αδερφοί Grim, κάθε γενιά μπορεί ακόμα να έχει την εμπειρία παραδόσεων που αρχικά μεταδόθηκαν μέσα από τον προφορικό λόγο.

Επίσης η Λογοτεχνία μας βοηθάει πολύ να κατανοήσουμε και να εκτιμήσουμε την πολιτισμική μας κληρονομιά. Η καλλιέργεια θετικής συμπεριφοράς ως προς την ίδια μας την κουλτούρα και ως προς εκείνη των άλλων είναι απαραίτητη για την κοινωνική και προσωπική μας ανάπτυξη. Η προσεκτικά επιλεγμένη λογοτεχνία μπορεί να αναδείξει την προσφορά και τις αξίες των πολιτισμών. Η θετική αυτοεκτίμηση δεν είναι εφικτή αν δεν σεβόμαστε τους άλλους όπως τους εαυτούς μας. Η λογοτεχνία μπορεί να δώσει πολλά ως προς την κατανόηση κι επομένως προς την ανάπτυξη του σεβασμού μας.¹⁸

Οι διαμεσολαβημένες εμπειρίες που προέρχονται από τη λογοτεχνία επιφέρουν προσωπική ανάπτυξη και ευχαρίστηση. Το ιστορικό μυθιστόρημα παρέχει στα παιδιά τη δυνατότητα να ζήσουν στο παρελθόν, η επιστημονική φαντασία, από την άλλη, τους επιτρέπει να εικάσουν το μέλλον. Η σύγχρονη ρεαλιστική πεζογραφία τους προτρέπει να γευτούν την εμπειρία των σχέσεων με τους ανθρώπους και το περιβάλλον του σήμερα. Καθώς χάρη στη λογοτεχνία τα παιδιά μαθαίνουν πως αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι τα προβλήματά τους, οι ήρωες των βιβλίων μπορούν να τα βοηθήσουν να αντιμετωπίσουν παρόμοια προβλήματα και να κατανοήσουν τα αισθήματα των άλλων. Έτσι λοιπόν μια επιπλέον αξία της

¹⁷ Donna E. Norton, Μέσα από τα μάτια ενός παιδιού-Εισαγωγή στην Παιδική Λογοτεχνία, Α΄ τόμος, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα 2006, σελ. 3.

¹⁸ Βλ. Donna E. Norton, ό.π., σελ. 3.

λογοτεχνίας για τα παιδιά είναι ότι η Λογοτεχνία τους προσφέρει την δυνατότητα να αναπτύξουν την φαντασία τους, να ονειρευτούν την ζωή τους μέσα από αυτή. Τους προσφέρει δυνατές εμπειρίες.¹⁹

Μια ακόμα αξία της λογοτεχνίας είναι η ανάπτυξη της συναισθηματικής νοημοσύνης. Ο Daniel Goldman (1995) επισημαίνει πέντε κύρια στοιχεία συναισθηματικής νοημοσύνης που χρειάζονται για τα παιδιά: γνώσις 'αυτών, διαχείριση συναισθημάτων, αντιμετώπιση άγχους, με τον κατάλληλο τρόπο, παρακίνηση και ευαισθητοποίηση απέναντι στους άλλους. Η Marjorie N. Allen (1999) αναφέρει ότι η Παιδική Λογοτεχνία είναι ιδανική πηγή βοήθειας για να διαχειριστούν οι έφηβοι τα συναισθήματά τους «επειδή τα βιβλία είναι ένας τρόπος να αντιμετωπίσουμε τη θλίψη, να διαχειριστούμε τις αποσταθεροποιητικές διαφορές και να αποκτήσουμε αυτοεκτίμηση. Όταν είναι καλογραμμένα, κάνουν τους νέους να ταυτιστούν και τους βοηθούν να κατανοήσουν πράγματα σε μια περίοδο κατά την οποία προσπαθούν να προσαρμοστούν στην απρόσμενα σύνθετη διαδικασία της ενηλικίωσης».²⁰

«Κάθε συζήτηση σχετικά με τις αξίες της Λογοτεχνίας πρέπει να επιμένει στο ρόλο που αυτή παίζει στη διερεύνηση και καλλιέργεια της φαντασίας. Τα βιβλία μεταφέρουν τα παιδιά σε κόσμους που τους προσφέρουν το ερέθισμα να ξανοιχτούν σε περαιτέρω φανταστικές εμπειρίες, καθώς λένε ή γράφουν τις δικές τους ιστορίες και να έρθουν σε άλλη σχέση μεταξύ τους κατά το θεατρικό παιχνίδι, καθώς βρίσκονται υπό την επήρεια όσων έχουν διαβάσει. Καλογραμμένη λογοτεχνία, καθώς και εικόνες σαν αυτές που βρίσκουμε στα εικονογραφημένα βιβλία και παραμύθια, μπορούν να καλλιεργήσουν την αισθητική ανάπτυξή τους. Τα παιδιά απολαμβάνουν και αξιολογούν τις εικόνες και μπορεί να κάνουν το πέρασμα στην εξερεύνηση των καλλιτεχνικών μέσων και να δημιουργήσουν τις δικές τους»²¹

---

¹⁹ Βλ. Donna E. Norton, ό.π., σελ. 3.

²⁰ Βλ. Donna E. Norton, ό.π., σελ. 3.

²¹ Βλ. Donna E. Norton, ό.π., σελ. 3.

1.4 Η Παιδαγωγική της Λογοτεχνίας.

Η παιδαγωγική της Λογοτεχνίας στο χώρο της Λογοτεχνίας θεωρείται ως ένας κλάδος καινούριος της Παιδαγωγικής. Σύμφωνα με τον Παπά Αθανάσιο, « Παιδαγωγική της Λογοτεχνίας και «τύποις και ουσία» έχει καταγραφεί διεθνώς από αιώνα και πλέον και θεωρείται αντικείμενο που καλύπτει κλάδο της Παιδαγωγικής Επιστήμης σαφώς οριοθετημένο και επιστημονικά τεκμηριωμένο».²²

Σύμφωνα με ένα ορισμό που έχει δώσει ο Γερμανός καθηγητής F. Kienecker, «Η Παιδαγωγική της Λογοτεχνίας βρίσκεται στην περιοχή που η επιστήμη της Λογοτεχνίας συναγωνίζεται την επιστήμη της αγωγής» ή απλούστερα όπου η λογοτεχνία συναντάει και συνεργάζεται με την αγωγή. Η επιστήμη της αγωγής πολλές φορές στηρίζεται σε κείμενα της λογοτεχνίας και αξιοποιεί τη δύναμη της λογοτεχνίας για να πετύχει παιδαγωγικούς σκοπούς.²³

Η Παιδαγωγική της Λογοτεχνίας ως κλάδος της παιδαγωγικής επιστήμης, δίνει προβάδισμα στην παιδαγωγική άποψη παρά στη λογοτεχνική. Με άλλα λόγια μέσα από την λογοτεχνία εξυπηρετούνται σκοποί της αγωγής και ότι η λογοτεχνία είναι ένα από τα στοιχεία που είναι απαραίτητα για την μόρφωση του ανθρώπου. Το λογοτέχνημα χρησιμοποιείται από το σχολείο για παιδαγωγικούς και μορφωτικούς σκοπούς.²⁴

Η παιδαγωγική της Λογοτεχνίας στρέφεται ουσιαστικά στον άνθρωπο, στο μέτρο που αυτός οφείλει και μπορεί να γίνει ικανός για συμμετοχή στις προσπάθειες και τις κινήσεις που συντελούν στην ατομική και την κοινωνική καλλιέργεια και πρόοδο. Πάνω από όλα όμως αυτός ο κλάδος υποδεικνύει ότι οι νέοι άνθρωποι πρέπει μέσα από την Λογοτεχνία να διδαχθούν τις ηθικές αξίες της κοινωνίας στην οποία εντάσσονται.²⁵

Η λογοτεχνία ασκεί παιδαγωγική επίδραση στον άνθρωπο, δηλαδή βοηθάει στην διαμόρφωση της προσωπικότητας, μέσω των ποικίλων προτύπων που προβάλλει. Επίσης μέσω της λογοτεχνίας ο σύγχρονος άνθρωπος συναντά και γνωρίζει μερικές από τις βασικές δυνάμεις και προϋποθέσεις που δημιούργησαν τον πολιτισμό, κάτι που δηλώνει την «ανθρωπολογική» διάσταση της λογοτεχνίας.²⁶

---

²² Αθανάσιος Ε. Παπός, στο Παιδαγωγική της Λογοτεχνίας, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2005, σελ. 9.

²³ Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης, Παιδαγωγική της Λογοτεχνίας, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2005, σελ. 17.

²⁴ Βλ. Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης, ό.π., σελ. 17-18.

²⁵ Βλ. Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης, ό.π., σελ. 18.

²⁶ Βλ. Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης, ό.π., σελ. 23.

Η ανθρωπολογική διάσταση της επηρεάζεται από ιστορικούς και εξωτερικούς παράγοντες. Για το λόγο αυτό χρειάζεται έλεγχο και ρύθμιση, γιατί κάθε εποχή προβάλλει και εκτιμά με διαφορετικό τρόπο την παιδαγωγική σημασία και αξία της λογοτεχνίας. Στη σημερινή εποχή είναι αναγκαίο να τονίζεται περισσότερο ο ανθρωπιστικός χαρακτήρας της λογοτεχνίας για τον απλό λόγο ότι αγνοείται. Το έργο της παιδαγωγικής της λογοτεχνίας γίνεται πιο δύσκολο αλλά και πιο αναγκαίο συγχρόνως.²⁷

Η Παιδαγωγική της Λογοτεχνίας στις διερευνήσεις της και στις θεωρήσεις της εξετάζει τις εκφάνσεις της λογοτεχνίας ως δυνατές και πραγματικές παιδαγωγικές ποιότητες, δηλαδή ως πραγματικές καταστάσεις στις οποίες συζητούμε, αναλύουμε, κρίνουμε και εκτιμούμε. Στην περίπτωση αυτή τα διάφορα λογοτεχνικά κριτήρια που εφαρμόζονται επάνω στο λογοτέχνημα, όπως π.χ το λογοτεχνικό είδος, η γλωσσική μορφή του, ο γλωσσικός του πλούτος, στοιχεία που μας δανείζει η επιστήμη της φιλολογίας ή και της γλωσσολογίας, μας εξασφαλίζουν το να δίνεται και η ανάλογη σημασία στις ιδιαίτερες αξιώσεις των λογοτεχνικών έργων, στο ιδιαίτερο περιεχόμενο του καθενός ξεχωριστού λογοτεχνήματος, στο περιεχόμενο το οποίο προσδιόρισε ο συγγραφέας του. Τα κριτήρια της παιδαγωγικής καθορίζουν τη μέθοδο και τους συσχετισμούς της έρευνας των λογοτεχνικών έργων σχετικά με την παιδαγωγική τους λειτουργία και σημασία.²⁸

Η Παιδαγωγική της Λογοτεχνίας, εξετάζει την λογοτεχνία σε συνάφεια με την παιδαγωγική σκέψη, η οποία διαμορφώνεται ανάλογα με την θέση και την εξέλιξη της ιστορικής και κοινωνικής συνείδησης. Δηλαδή σε κάθε εποχή η λογοτεχνία προβάλλεται και εκτιμάται διαφορετικά.

---

²⁷ Βλ. Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης, ό.π., σελ. 23.

²⁸ Βλ. Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης, ό.π., σελ. 24.

1.5 Ιστορική θεώρηση της Παιδικής Λογοτεχνίας.

Διάφορες μελέτες έχουν δείξει ότι ο όρος «Λογοτεχνία για παιδιά» κάνει την εμφάνισή του μετά τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα και καθιερώνεται μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Τα προηγούμενα χρόνια, όλα τα μη σχολικά βιβλία για παιδιά τα ονόμαζαν «ελεύθερα αναγνώσματα», «εξωσχολικά» ή απλώς «παιδικά βιβλία», υποστηρίζει ο Αντώνης Δελώνης.²⁹

Ωστόσο η ιστορία της λογοτεχνίας για παιδιά αρχίζει μέσα από τα βιβλία που υπήρχαν από τους προηγούμενους αιώνες και συγκεκριμένα από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα, οποίος ήταν ένας αιώνας καινούριων ιδεών όπου επικρατούσε το πνεύμα του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης. «Στην εποχή του Διαφωτισμού, η παιδική και νεανική λογοτεχνική παραγωγή αποσκοπούσε στην ορθολογιστική νουθεσία και στη συνειδητή χειραγώγηση του παιδιού. Λογοτεχνικά έργα τα οποία δεν είχαν άμεσους παιδαγωγικούς στόχους ή περιείχαν φανταστικά ή εξωπραγματικά στοιχεία δεν έχαιραν εκτίμησης, ενώ πολύ συχνά γνώριζαν την καθολική απόρριψη».³⁰

Φαίνεται ότι οι παιδαγωγικές αυτές τάσεις είχαν την αρχή τους στον 17 αιώνα, στον αιώνα της όπου γεννήθηκαν οι θεωρίες περί αγωγής του φιλοσόφου Λοκ και του Ρουσσώ. Το παιδί δε θεωρείται πλέον ως μικρογραφία του ενήλικου, αλλά ως ένα εξελισσόμενο ον, με τις δικές του υλικές και πνευματικές ανάγκες. Κι αυτό το ον, που ο Ρουσσώ το θεωρεί εύπλαστο, πρέπει να το προστατεύσει και να το διαπλάσει σύμφωνα με τα δικά της πρότυπα. Κι ένα από τα μέσα που χρησιμοποιεί για να πετύχει αυτόν τον στόχο, είναι ο έντυπος λόγος, το βιβλίο το μη σχολικό.³¹

Τρεις αιώνες μετά την ανακάλυψη της τυπογραφίας, τον 18 αιώνα, αρχίζουν να εμφανίζονται μη σχολικές εκδόσεις για παιδιά, αυξάνουν δε μετά την ίδρυση από τον John Neuberger το 1748 στο Λονδίνο ενός εκδοτικού οίκου και ενός βιβλιοπωλείου για παιδιά με το έμβλημα «Η βίβλος και ο ήλιος».³²

Το περιεχόμενο των περισσότερων λογοτεχνικών βιβλίων που γράφονται για παιδιά εκείνη την εποχή, παραμύθια, διηγήματα, ιστορίες και μυθιστορήματα, έχει να κάνει αποκλειστικά με τις αξίες

²⁹ Αντώνης Δελώνης, Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία, Εκδόσεις Ηράκλειτος, Αθήνα 1986, σελ.

12

³⁰ Ιωάννα Παπαβασιλείου-Χαραλαμπίκη, Τάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σελ. 29.

³¹ Αγγελούπουλου Β. Η Ελληνική Λογοτεχνία για παιδιά κατά το 19αι., στο Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία, το παρελθόν, το παρόν, το μέλλον της, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, σελ. 20.

³² Βλ. Αγγελούπουλου Β., ό.π., σελ. 20.

και τα ιδανικά της εποχής, τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζονταν η παιδική ηλικία. Ιδιαίτερη έμφαση δινόταν στο θρησκευτικό φρόνημα, την υπακοή στους μεγαλύτερους. Δίδασκαν τα χρηστά ήθη, κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς και πάντα επικρατούσε το καλό εναντίον του κακού το οποίο τιμωρούνταν. Ήταν εμφανής ο διδακτισμός και το προστατευτικό ύφος.³³

Ας δούμε τώρα τι συνέβαινε στην Ελλάδα την αντίστοιχη εποχή. Η Ελλάδα την εποχή όπου η Λογοτεχνία εμφανίζεται στην Ευρώπη, είναι Τουρκοκρατούμενη. Και οι υπόδουλοι Έλληνες μαθαίνουν γράμματα μέσα από το ψαλτήρι. Βέβαια κανείς δεν είναι σίγουρος αν είχαν όλα τα παιδιά ευκαιρία να διαβάσουν από εκεί. Ωστόσο οι Ελληνικές κοινότητες του εξωτερικού ευημερούν και αρχίζει να αναπτύσσεται η πνευματικότητα των Ελλήνων λογίων της διασποράς, οι οποίοι είναι επηρεασμένοι από το πνεύμα της Γαλλικής Επανάστασης και από τον Διαφωτισμό. Έτσι κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αιώνα γίνονται μεταφράσεις ξένων συγγραφέων και κυρίως μύθων του Αισώπου, οι οποίες στέλνονται στην Ελλάδα προς ανάγνωση από τα παιδιά.³⁴

Κατά τον 19 αιώνα η έκδοση βιβλίων για την νεαρή ηλικία και η αποστολή τους στην Ελλάδα συνεχίζεται για αρκετές δεκαετίες μετά την έναρξη της Επανάστασης. Κύριο θέμα των βιβλίων εξακολουθεί να είναι οι μύθοι του Αισώπου. Η πρωτότυπη ελληνική λογοτεχνία για παιδιά είναι ανύπαρκτη στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα κυρίως για λόγους οικονομικούς και κοινωνικούς. Συνήθως τα βιβλία απευθυνόταν σε περιορισμένο κοινό. Και η αλήθεια είναι πως θα χρειαστεί αρκετός καιρός για να συνειδητοποιήσουν πόσο απαραίτητο ήταν για τα παιδιά η μελέτη ενός λογοτεχνικού βιβλίου.³⁵

Έτσι λοιπόν η Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία στην Ελλάδα θα μπορούσε να χωριστεί σε περιόδους ως εξής:³⁶

Α΄ περίοδος: 1835 – 1858

Β΄ περίοδος: 1858 – 1917

Γ΄ περίοδος: 1917 – 1940

Δ΄ περίοδος: 1940 – 1974

Ε΄ περίοδος: 1974 – σήμερα

³³ Βλ. Αγγελοπούλου Β., ό.π., σελ. 20-22.

³⁴ Βλ. Αγγελοπούλου Β., ό.π., σελ. 19-20.

³⁵ Βλ. Αγγελοπούλου Β., ό.π., σελ. 20.

³⁶ Βλ. Αντώνης Δελώνης, ό.π., σελ. 15.

Σε αυτή τη φάση θα μπορούσαμε να δούμε αναλυτικότερα μια, μία τις περιόδους αυτές:

A' περίοδος : 1835 – 1858

Ο Αντώνης Δελώνης χαρακτηρίζει αυτή την περίοδο ως “νηπιακή ηλικία” της Ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας. Σε αυτή τη περίοδο γίνεται προσπάθεια για δημιουργία συνείδησης στους συγγραφείς. Είναι μια εποχή όπου λείπει το οργανωμένο κράτος και το παιδί γίνεται κέντρο ενδιαφέροντος. Οι διάφοροι συγγραφείς προσπαθούν να δώσουν κάποια έργα στα παιδιά τα οποία όπως αποδεικνύεται δεν διαθέτουν ανάλογη ποιότητα.

Η κυκλοφορία κάποιων παιδικών περιοδικών, οι λογής Χρηστομάθειες που βλέπουν το φως της δημοσιότητας, κάποιες πρωτόγονες εγκυκλοπαίδειες και η έκδοση σε φυλλάδια διηγημάτων, μύθων κλπ. είναι ότι έχει να μας προσφέρει αυτή η περίοδος. Μια περίοδος όχι ιδιαίτερα εντυπωσιακή που όμως έχει να επιδείξει, σπέρματικά και εννοείται ασυντόνιστα, κάποιες προσπάθειες για αναπροσανατολισμό της Λογοτεχνίας για παιδιά.

B' περίοδος : 1858 – 1917

Η περίοδος αυτή εκτείνεται ως την εμφάνιση της εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης (1917) και χαρακτηρίζεται από θεμελιακά γεγονότα για την πορεία της Ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας :

1. Εκδίδεται «Ο Γεροστάθης» (1858), έργο πρωτοποριακό για την εποχή του.
2. Ιδρύεται «Ο σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων» (1869).
3. Έκδοση του περιοδικού «Η Διάπλασις των Παίδων» (1879).
4. Εγκαινιάζεται μια σειρά μεταφράσεων κλασικών έργων για παιδιά (1888).
5. Συγγραφή του πρώτου νεοελληνικού διηγήματος του Βιζυηνού «Ο Τρομάρας».
6. Εκδίδονται τα τραγουδάκια για παιδιά του Αλέξανδρου Πάλλη.
7. Εγκαινιάζεται από τον «Σύλλογο προς διάδοσιν ελληνικών γραμμάτων» μια σειρά παιδικών έργων (1899).
8. Η Πηνελόπη Δέλτα, δίνει στα 1909, το «Παραμύθι χωρίς όνομα».
9. Ιδρύεται ο «Εκπαιδευτικός Όμιλος» (1910).

Έχουμε έργα σε όλα τα είδη του λόγου, στα οποία πρυτανεύει ο διδακτισμός, ο φρονηματισμός, η προσκόλληση στα εθνικά, θρησκευτικά και φυσιολατρικά θέματα. Η εξύμνηση ηρωικών κατορθωμάτων, η συνεχής, σχεδόν, αναφορά στους αγώνες και τις περιπέτειες του Έθνους. Η διδαχή του παιδιού είναι η θεματική που κυριαρχεί στην περίοδο αυτή.

Γ' περίοδος : 1917 – 1940

Η περίοδος αυτή εκτείνεται από Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση του Ελευθερίου Βενιζέλου (1917), ως την κήρυξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου.

Το παιδί σε αυτή την περίοδο, συνδέεται με τη ζωή, σκέπτεται σοβαρά γι' αυτήν προετοιμάζεται για ν' αντιμετωπίσει σοβαρά κοινωνικά προβλήματα και το κέντρο βάρους μετατοπίζεται από το τρίγωνο πατρίδα – Θρησκεία – Οικογένεια σε μια εστία: τη δράση, τη συντροφικότητα, τη συμμετοχή στις αποφάσεις, την κριτική του κοινωνικού γίνεσθαι. Η αναστολή της επίδρασης που άσκησε η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση (μετά το 1920 και ως τα 1931 και πάλι από τα 1936 ως τα 1940) ξανάφερε το λογοτεχνικό διδακτισμό, τη σοβαροφάνεια, την απλοϊκότητα, τη δημοκοπία και τη στηρότητα, τη προσκόλληση στα κλισέ της προηγούμενης περιόδου.

Και σ' αυτή την περίοδο θα υπάρξουν έργα με πνοή και ζωντάνια, τα οποία η φεύγουν από την πεπατημένη, έργα που σημειώνουν στροφή ως προς τη θεματική και το ύφος.

Δ' περίοδος : 1940 - 1974

Η συγκεκριμένη περίοδος είναι μια περίοδος η οποία επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες όπως είναι ο Εμφύλιος (1947 – 1949), η αλλαγή των πολιτικών – κοινωνικών σχηματισμών, η αυξανόμενη αστυφιλία, το αμερικάνικο πρότυπο διασκέδασης (κινηματογράφος, κόμικς, ενδυμασία), η τηλεόραση.

Από την άποψη της Παιδικής Λογοτεχνίας, αλλά και της Λογοτεχνίας γενικότερα, σημειώνεται πως αρχίζουν να αλλάζουν οι ιδέες και οι προβληματισμοί. Μεταφράζονται περισσότεροι και καλύτεροι συγγραφείς, αλλά κυρίως με προοδευτικές ιδέες. Αυξάνεται εντυπωσιακά ο αριθμός εκείνων που γράφουν συνειδητά για το παιδί και ανάμεσά τους ξεχωρίζουν και γυναίκες.

Σε γενικές γραμμές επομένως η μεταπολεμική λογοτεχνία για παιδιά επηρεάζεται από 5 κυρίως παράγοντες:

1. Κοινωνικό περιβάλλον
2. Επίσημη εκπαίδευση
3. Εκδοτική κίνηση
4. Κόστος βιβλίου
5. Διεθνής κινήσεις (Αναγνωστόπουλος 1991).

Σε αυτή τη περίοδο ιδρύεται και η Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά (1955) και ο Κύκλος του ελληνικού παιδικού βιβλίου (1969).

Ε' περίοδος 1974 – σήμερα

Η συγκεκριμένη περίοδος έχει να κάνει με σημαντικά γεγονότα για την Ελλάδα, όπως είναι η Εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας. Σημαντικά γεγονότα συμβαίνουν. Αλλάζουν οι πολιτικές, κοινωνικές, εκπαιδευτικές, οικονομικές δομές. Σημειώνεται μια τάση για αποκέντρωση της πνευματικής ζωής, μια ανακατανομή πολιτικών δυνάμεων.

Στο χώρο της Παιδικής Λογοτεχνίας, η οποία επηρεάζεται από τα γεγονότα, παρατηρείται ένας πολλαπλασιασμός εκδόσεων για παιδιά, παρατηρείται ένα πλεόνασμα θεματογραφίας, γίνονται εκδηλώσεις προς τιμήν του παιδικού βιβλίου, επίσης διακρίνεται μια στροφή προς την κριτική και μελέτη της Παιδικής Λογοτεχνίας. Σημειώνεται αλματώδης άνοδος στην εικονογράφηση, αναδεικνύονται πολλοί συγγραφείς κ.α.

Αναμφίβολο είναι μετά από αυτή την ιστορική διαδρομή της Παιδικής Λογοτεχνίας ότι σταδιακά εξελίχθηκε και εξελίσσεται η Παιδική Λογοτεχνία και συμβαδίζει κάθε φορά και σε κάθε περίοδο ανάλογα με τις εκπαιδευτικές, κοινωνικές και πολιτικές τάσεις που επικρατούν.

1.6 Η Παιδική Λογοτεχνία ως έργο τέχνης ή μέσο αγωγής;

Ένα από τα θέματα που απασχόλησε ιδιαίτερα τους επιστήμονες που εξετάζουν την Παιδική Λογοτεχνία είναι το κατά πόσο η Παιδική Λογοτεχνία μπορεί να χαρακτηριστεί ως έργο τέχνης ή μέσω αγωγής. Οι απόψεις δίστανται στην περιέουσα ατμόσφαιρα αλλά περισσότερο συγκλίνουν στο ότι η Λογοτεχνία αποτελεί τέχνη του λόγου.

Ο Μιχάλης Μαραθεύτης υποστηρίζει: «Το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο ως πνευματικό δημιούργημα, καλλιεργεί την τέχνη του λόγου και απευθύνεται στο παιδί. Για τον λόγο αυτό θα μπορούσαμε να πούμε ότι καλλιεργεί την τέχνη του λόγου και αποτελεί έργο τέχνης. Το γεγονός όμως ότι απευθύνεται στο παιδί, κάνει το λογοτεχνικό βιβλίο να αποτελεί και μέσο αγωγής».³⁷ Αυτό το γεγονός οδήγησε στη διατύπωση ερωτήσεων για το αν και κατά πόσο αποτελεί το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο έργο τέχνης ή μέσο αγωγής.

Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα βρίσκεται στις θεωρίες περί αξίας υποκειμενικής ή αντικειμενικής. «Αξία είναι κάθε τι που έχει σημασία στη ζωή και το επιθυμούμε»³⁸. Σύμφωνα με την υποκειμενική αξία, οι αξίες είναι υποκειμενικές δηλαδή οι άνθρωποι δεν αποδίδουν την ίδια σημασία και δεν επιθυμούν στον ίδιο βαθμό τα ίδια αντικείμενα. Σύμφωνα με την αντικειμενική αξία, ανάμεσα στον άνθρωπο και τα αντικείμενα αναπτύσσεται μια δυαδική σχέση. Ο άνθρωπος εκτιμά τα αντικείμενα ανάλογα με τις προσωπικές του ανάγκες και επιθυμίες. Οι αξίες μπορούν να είναι συγχρόνως απόλυτες και διάμεσες. «Το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο μπορεί να είναι αξία απόλυτη και συγχρόνως διάμεση»³⁹. Και αυτό εξηγείται σύμφωνα με το γεγονός ότι οδηγεί προς κάποια άλλη αξία, όπως είναι το ωραίο, η επικοινωνία, η αγωγή ή ο άνθρωπος γενικά. Την ίδια άποψη δεν ενστερνίζονται και όσοι υποστηρίζουν την υποκειμενική θεωρία για τις αξίες. Κάθε αξία φαίνεται να εξυπηρετεί κάποιον σκοπό καθεαυτό και δεν αποτελεί μέσο προς ένα άλλο σκοπό. «Το Παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο είναι αυτοαξία, την οποία επιδιώκουμε για το σκοπό που το ίδιο περικλείει μέσα του και όχι για οτιδήποτε άλλο».⁴⁰

Από την πλευρά της Παιδαγωγικής επιστήμης κυριαρχούν διάφορες απόψεις οι οποίες σχετίζονται με τις διάφορες φιλοσοφίες. Πιο συγκεκριμένα, την υποκειμενική θεωρία για τις αξίες υποστηρίζει η φιλοσοφία του πραγματισμού. Από αυτή την

³⁷ Μιχάλης Μαραθεύτης, Δοκίμια για την Παιδική Λογοτεχνία, Εκδόσεις Αθήνα 1990, σελ. 15.

³⁸ Βλ. Μιχάλης Μαραθεύτης, ό.π., σελ. 16.

³⁹ Βλ. Μιχάλης Μαραθεύτης, ό.π., σελ. 17.

⁴⁰ Βλ. Μιχάλης Μαραθεύτης, ό.π., σελ. 17.

φιλοσοφία είναι επηρεασμένες άλλες δύο σχολές η εκπαιδευτική σχολή του προοδευτισμού και αυτή του αναδομισμού. Οι υπόλοιπες μεγάλες φιλοσοφικές σχολές του ρεαλισμού, του ιδεαλισμού, του υπαρξισμού και του προσωπισμού δέχονται την αντικειμενική θεωρία για τις αξίες. Επομένως και οι εκπαιδευτικές σχολές που πηγάζουν από αυτές τις θεωρίες ακολουθούν την αντικειμενική θεωρία και δέχονται το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο ως όχι μόνο ως έργο τέχνης αλλά και ως μέσο αγωγής.

Ανεξάρτητα από τη σχολή που ακολουθεί κάποιος, στις μέρες μας επικρατεί ολοένα και περισσότερο η άποψη πως τα έργα τέχνης θα πρέπει να χρησιμοποιούνται και ως διδακτικά μέσα.

Πολλοί πιστεύουν πως ένα λογοτεχνικό βιβλίο μπορεί να πάρει την σφραγίδα της τέχνης αν ικανοποιεί ορισμένα αισθητικά και γλωσσικά κριτήρια. Άλλοι υποστηρίζουν ότι το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο θα πρέπει να ικανοποιεί και ορισμένα ηθικά κριτήρια παράλληλα με τα αισθητικά και τα γλωσσικά. Το γλωσσικά και αισθητικά ωραίο δεν μπορεί να διαχωριστεί από το ηθικά ωραίο, διαφορετικά οδηγεί σε διάσπαση της προσωπικότητας. Ο άνθρωπος διατυπώνει τις σκέψεις του με το λόγο, εκφράζει όμως τον εαυτό του με την πράξη.⁴¹

Για να ορίσουμε το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο ως έργο τέχνης θα βοηθούσε σε αυτό το σημείο να δοθεί ένας ορισμός του τι είναι τέχνη. Σύμφωνα με τον Μιχάλη Μερακλή: «Τέχνη είναι ότι ευχαριστεί, άσχετα αν είναι ωραίο ή άσχημο. Τέχνη είναι το ωραίο που ευχαριστεί, είναι το ηθικό και ωραίο που ευχαριστεί.»⁴² Η παιδική ηλικία είναι ικανή υπό όρους να γνωρίσει την αισθητική συγκίνηση, να επικοινωνήσει με την τέχνη. Ένα βιβλίο που έχει πρώτα ηθική πρόθεση και είναι ύστερα ευχάριστο, είναι ήδη καλλιτεχνικό. Αν το παιδί παίρνει ένα μήνυμα αρετής χωρίς να πλήττει, αλλά αντίθετα τερπνόμενο και διασκεδάζοντας, αυτό είναι το αποτέλεσμα μιας καλλιτεχνικής πράξης.⁴³

Είναι πραγματικότητα το γεγονός πως το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο και η παιδική λογοτεχνία γενικότερα αποτελεί μέσο αγωγής όχι μόνο όταν χρησιμοποιείται στα πλαίσια της εκπαίδευσης αλλά και στην μορφή εμπορεύματος, όταν κυκλοφορεί στην αγορά.

Το βιβλίο λοιπόν ως μέσο αγωγής δεν μπορεί εξ ορισμού να είναι αντιπαιδαγωγικό. Το παιδί προς το οποίο απευθύνεται το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο, είναι ένα αναπτυσσόμενο πρόσωπο που

⁴¹ Βλ. Μιχάλης Μαραεύτης, όπ., σελ. 18.

⁴² Μιχάλης Μερακλής, Το Παιδικό Λογοτεχνικό Βιβλίο: Έργο τέχνης ή Μέσο αγωγής;, εισήγηση στο Α΄ σεμινάριο του «Κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου», Εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα 1987, σελ. 21.

⁴³ Βλ. Μιχάλης Μερακλής, ό.π., σελ. 15

έχει ανάγκη από την βοήθεια των ώριμων ενηλίκων για να δημιουργήσει την αυτόνομη προσωπικότητά του, να ενταχθεί στο κοινωνικό του περιβάλλον και να μάθει να ξεπερνά τον ατομοκεντρισμό του και να συνεργάζεται με τους άλλους. Η επίτευξη αυτών των στόχων είναι έργο της αγωγής. Η ορθή όμως αγωγή είναι ένας συνδυασμός των τριών μεγάλων επιτευγμάτων του ελληνικού πνεύματος:

- Του λόγου, της αναζήτησης δηλαδή της αλήθειας και της ορθής ερμηνείας των γεγονότων.
- Του κάλλους, τόσο του ωραίου και της αρμονίας στην τέχνη όσο και του μέτρου και του αγαθού στην ηθική.
- Της δημοκρατικής διαδικασίας, του σεβασμού της προσωπικότητας και των δικαιωμάτων του άλλου και της αναζήτησης και εφαρμογής του γενικού συμφέροντος.⁴⁴

Το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο μπορεί να συνδυάσει τον λόγο με την ομορφιά. Μπορεί να γίνει ένα πολύτιμο βοήθημα στα χέρια της μητέρας και του παιδαγωγού.

Το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο ως μέσο αγωγής είναι δυνατόν να ακολουθήσει μια από τις τρεις μεγάλες παιδαγωγικές αρχές, την παιδοκεντρική, την κοινωνιοκεντρική και τη διαλογοκεντρική.

Σύμφωνα με την παιδοκεντρική αρχή η έμφαση δίνεται στην ικανοποίηση πνευματικών και ψυχολογικών αναγκών των παιδιών. Σε αυτή την αρχή ο συγγραφέας ικανοποιεί τις ψυχοπνευματικές ανάγκες του παιδιού. Στην κοινωνιοκεντρική αρχή δίνεται ιδιαίτερη σημασία του κοινωνικού κατεστημένου. Στην αρχή αυτή ο συγγραφέας βοηθάει το παιδί να αποδεχτεί τους θεσμούς της κοινωνίας στην οποία ανήκει. Τέλος στην διαλογοκεντρική αρχή η έμφαση δίνεται επίσης τόσο στην ικανοποίηση των ψυχοπνευματικών αναγκών των παιδιών όσο και στην διαιώνιση των θεσμών της κοινωνίας.

Και στις τρεις αρχές ο συγγραφέας έχει ένα συγκεκριμένο σκοπό, την επίδιωξη της προσφοράς του αναγνωστικού υλικού σε συνδυασμό με την καλλιέργεια του ωραίου. Στην προσφορά του αναγνωστικού υλικού ο συγγραφέας άλλοτε δίνει έμφαση στις ατομικές ανάγκες του παιδαγωγούμενου και άλλοτε στους κοινωνικούς θεσμούς και άλλοτε μοιράζει την έμφαση στην εξίσου και στα δύο αυτά σκέλη της αγωγής. Ανάλογα με το που δίνεται η έμφαση στο αναγνωστικό υλικό επηρεάζεται και η έκφραση του ωραίου.

---

⁴⁴ Βλ. Μιχάλης Μαραθεύτης, *ο.π.*, σελ. 21.

Η παιδική λογοτεχνία και κατά συνέπεια το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο είναι δυνατόν να αποτελέσει τόσο μέσο αγωγής όσο και έργο τέχνης. Αυτό μπορεί να γίνει με την συμβολή του εκπαιδευτικού αλλά και του συγγραφέα. Ο εκπαιδευτικός βασιζόμενος στις γνώσεις παιδαγωγικής και ψυχολογίας μπορεί να βοηθήσει τον συγγραφέα να προσαρμόσει το αναγνωστικό του υλικό στα επίπεδα των παιδιών. Ο συγγραφέας από την άλλη μπορεί να ανοίξει στον εκπαιδευτικό δρόμους αισθητικής και γλωσσικής αγωγής. Με ένα συνεχή διάλογο μεταξύ αυτών των δύο το παιδικό βιβλίο μπορεί να εξυπηρετήσει ως κατάλληλο μέσο αγωγής, ενώ συγχρόνως θα αποτελεί έργο τέχνης του λόγου.

1.7 Σύγχρονες κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας.

Από το 1945 και μετά δόθηκε έμφαση σε κοινωνιολογικές πλευρές της Παιδικής Λογοτεχνίας όπως η ανάγνωση ως επικοινωνιακή διαδικασία, κοινωνικοπολιτιστικές προϋποθέσεις της λογοτεχνικής συμπεριφοράς και της «καταναλωτικής λογοτεχνίας», επιστημονική μελέτη φτηνών λογοτεχνικών κειμένων, κριτική επανεξέταση περιεχομένου, των σκοπών και των στόχων του λογοτεχνικού μαθήματος με βάση τις νέες θεωρίες. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι στη θεματική της Παιδικής Λογοτεχνίας συμπεριλαμβάνονται τώρα θέματα της καθημερινής ζωής, τα οποία παρουσιάζονται στην πραγματική τους διάσταση (ρεαλισμός) χωρίς εξιδανικεύσεις. Υπάρχει μια γενικότερη αποστροφή σε έργα τα οποία στηρίζονται αποκλειστικά σε ένα ιδανικό αρμονικό κόσμο.⁴⁵

Το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο είναι ένα είδος πολυσυζητημένο ιδιαίτερα στην εποχή μας. Με βάση τις προσπάθειες που καταβάλλονται από ειδικούς φορείς για την βελτίωσή του τόσο του περιεχομένου όσο και της εμφάνισής του, δημιουργούνται ερωτήσεις που έχουν σχέση με το κατά πόσο το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο και η παιδική λογοτεχνία γενικότερα είναι σε θέση να διαδραματίσει κάποιο ρόλο στην σύγχρονη κοινωνία μιας καθώς απευθύνεται σε παιδιά τα οποία θα αποτελέσουν το κύριο σώμα της αυριανής κοινωνίας.

Τα θέματα που πρέπει να καλύπτει η σύγχρονη λογοτεχνία θα πρέπει να αφορούν πέρα και από πραγματικές ή φανταστικές καταστάσεις και θέματα του ευρύτερου κοινωνικού χώρου αλλά και προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας γενικότερα. Η σημερινή κοινωνία απαρτίζεται από κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα. Η πρόοδος της τεχνολογίας, η μόλυνση του περιβάλλοντος και άλλα κοινωνικά προβλήματα δεν θα μπορούσαν να μην επηρεάσουν την παιδική λογοτεχνία και να μην την οδηγήσουν στο σημείο να εξελιχθεί σύμφωνα με τις απαιτήσεις της σημερινής κοινωνίας.

Η σύγχρονη κοινωνία είναι η πρώτη που αντιμετωπίζει το ενδεχόμενο πρόβλημα του αφανισμού του ανθρώπινου γένους από ανθρώπινα έργα και επεμβάσεις: την κατασκευή όπλων και την καταστροφή του περιβάλλοντος. Την ανάπτυξη της τεχνολογίας έχουν ακολουθήσει απότομες κοινωνικές μεταβολές και νέες τάσεις: τάση για βελτίωση της ζωής από υλική άποψη, χωρίς ανάλογο ενδιαφέρον για την ψυχική καλλιέργεια του παιδιού, τάσεις

---

⁴⁵ Ιωάννα Παπαβασιλείου-Χαραλαμπάκη, Τάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σελ. 31-32.

ατομικιστικές, τάσεις αδυσώπητου ανταγωνισμού, τάσεις ωφελιμισμού. Αυτές οι τάσεις έχουν με την σειρά τους δημιουργήσει άγχος στο σύγχρονο άνθρωπο, δυσκολίες στις ανθρώπινες σχέσεις και σοβαρά κοινωνικά προβλήματα, όπως έξαρση στη χρήση των ναρκωτικών, κρίση στο θεσμό της οικογένειας. Πρόκειται για μια κοινωνία με σοβαρά προβλήματα που φανερό είναι ότι πρέπει να βελτιωθεί αν θέλουμε να σωθεί ο άνθρωπος. Ωστόσο μέσα σε αυτή τη κοινωνία υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι προσπαθούν να αλλάξουν αυτήν την εικόνα και να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της. Η ίδρυση της I.B.B.Y. αποτέλεσε την αρχή και τα πρώτα θεμέλια για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων και όχι μόνο. «Οι ιδρυτές της, οραματιστές ενός καλύτερου κόσμου ήταν οι πρώτοι που αμέσως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο κατάλαβαν πως αν θέλουμε να χτίσουμε ένα κόσμο δικαιότερο και ειρηνικό πρέπει να αρχίσουμε από το παιδικό βιβλίο το είδος που είναι σε θέση να βοηθήσει στην κατάλληλη αγωγή των παιδιών και θα μπορούσε να γίνει η γέφυρα που θα ενώνει τους λαούς με ειρηνική συμβίωση».⁴⁶

Είναι κοινή πραγματικότητα με βάση τις απαντήσεις που δόθηκαν κατά καιρούς σε διάφορα συνέδρια και του Κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου για το αν το παιδικό βιβλίο μπορεί να συμβάλλει στην ικανοποίηση ενός βασικού αιτήματος για τη βελτίωση της κοινωνίας, ότι η λογοτεχνία για παιδιά μπορεί να βοηθήσει σημαντικά στη φιλία και στην ειρήνη.

Επομένως η παιδική λογοτεχνία μπορεί να παίξει ρόλο στη σύγχρονη κοινωνία και ο ρόλος αυτός είναι να βοηθήσει στην αλλαγή και στη βελτίωσή της. Σε αυτό μπορεί να συμβάλλει με το να δημιουργεί ανθρώπους με ψυχική ωριμότητα, ελεύθερη συνείδηση και ευαισθησία, ανθρώπους που ενδιαφέρονται πρώτα για το καλό όλων και όχι για το ατομικό τους συμφέρον. Θα πρέπει το λογοτεχνικό βιβλίο να βοηθάει τους εκπαιδευτικούς στην προσπάθεια τους να αποβάλουν τον εγωκεντρισμό των παιδιών, παράλληλα θα πρέπει να προβάλλει τις αξίες της δημοκρατίας από την οποία διέπονται τα ανθρώπινα δικαιώματα. «Είναι σημαντικό το παιδικό βιβλίο να βοηθάει στη γνωριμία και στην ανάπτυξη φιλίας με παιδιά άλλων Εθνών, φυλής ή χρώματος».⁴⁷

Το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο είναι σε θέση να συμβάλλει στην προετοιμασία ενός καλύτερου μέλλοντος και αυτή είναι η ελπίδα που έχει να προβάλλει αλλά και ο κυριότερος ρόλος του στη σύγχρονη κοινωνία.

---

⁴⁶ Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, Μιλώντας για τα παιδικά βιβλία, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1983, σελ. 14.

⁴⁷ Βλ. Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, ό.π., σελ. 16.

1.8 Αργές και τάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας.

«Η λέξη «τάσεις», ως λογοτεχνικός όρος, υποσημαίνει μια κατεύθυνση, μια αλλαγή πορείας και τη μετάβαση από μια μορφή τέχνης σε κάποια νέα έκφασή της. Δημιουργείται κατ' ανάγκη ένα ρεύμα, κάποιο ρήγμα ανάμεσα στο παρελθόν και στο μέλλον. Κάθε γενιά έχοντας να αντιμετωπίσει τα δικά της προβλήματα, διαμορφώνει ένα διαφορετικό ύφος, είδος γραφής και λόγου. Έτσι ο συγγραφέας γίνεται θέλοντας και μη πομπός και δέκτης των τάσεων της εποχής του. Συνειδητά ή όχι μεταφέρει στα έργα του όλες τις κοινωνικοπολιτικές μεταβολές και τα ήθη του καιρού του. Οι γλωσσικοί ιδιωτισμοί, οι συνήθειες, η συμπεριφορά των ανθρώπων και γενικά το κλίμα της εποχής επόμενο και φυσικό είναι να περνά και να καταγράφεται στο έργο του. Συγχρόνως όμως οι φοβίες του, τα πιστεύω του και οι ανησυχίες του αντιπροσωπεύονται από τους ήρωες του» υποστηρίζει ο Β. Δ. Αναγνωστόπουλος σε σχετική του εισήγηση.⁴⁸

Ο χαρακτήρας των πρώτων λογοτεχνημάτων είναι σαφώς και ομολογημένα διδακτικός. Οι λογοτέχνες αποβλέπουν στην ηθική, θρησκευτική και εθνική διαπαιδαγώγηση της νεολαίας. Η φανερή πρόθεση του συγγραφέα είναι η κατήχηση, η διδασχία, που ελαχιστοποιεί τα περιθώρια για μια ολοκληρωμένη παιδεία. Έτσι από το Γεροστάθη ως το Βιζυηνό, κάθε πεζό ή ποίημα και κάθε Αλφαβητάρι ή Χρηστομάθεια κινείται μέσα σε μοναστικά και κάποτε αποπνιχτικά πλαίσια. Αν υπάρχουν βέβαια ορισμένες δημιουργίες που νίκησαν την παγερότητα της διδασχίας και αγγίζουν ακόμα και σήμερα τις τρυφερές παιδικές ψυχές, αυτό δεν καταργεί τον κανόνα. Η παγερότητα των κειμένων αυτής της εποχής, οφείλεται κατά κύριο λόγο στη στείρα και εθνικά ζημιόγONO προσπάθεια να επιβάλουν την καθαρεύουσα γλώσσα. Να εμψυχήσουν πίστη στον τύπο αγνοώντας την ουσία και το αναπόσπαστο στοιχείο της ζωής, τη ρέουσα πραγματικότητα.⁴⁹

Ο διδακτισμός αυτός φαίνεται να αρχίζει σιγά σιγά να υποχωρεί και να δίνει την θέση του στο ήθος το οποίο εκπροσωπήθηκε επάξια από τους Γρηγόριο Ξενόπουλο και την Πηνελόπη Δέλτα. Και οι δύο δίδαξαν ύφος και ήθος. Στον Γ. Ξενόπουλο οφείλετε το ομαλό και γοργοκίνητο ύφος του γραπτού λόγου, απαλλαγμένο από μεγαλοστομίες και στενόψυχους

⁴⁸ Β. Δ. Αναγνωστόπουλος, Τάσεις στη Σύγχρονη Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία, εισήγηση στα πρακτικά του Δ' Σεμιναρίου του «Κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου», Εκδόσεις Αθήνα 1989, σελ. 100.

⁴⁹ Β. Δ. Αναγνωστόπουλος- Α. Δελώνης, Παιδική Λογοτεχνία και σχολείο, Εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα 1984, σελ. 24.

αφορισμούς. Από την άλλη η Πηνελόπη Δέλτα θα δώσει το υψηλό και ηρωϊκό ύφος με λόγια στητά, λαμπερά και εκφραστικά. Θα λέγαμε ότι συνδυάζει τη δωρική λιτότητα με την ιωνική ευκαμψία. Και οι δύο υπήρξαν συνειδητά ηθοπλάστες μέσα από την τέχνη τους και άνοιξαν τον δρόμο για την πίστη πως η τέχνη καναλίζει την παιδική ψυχή στην αρετή, στην ηθική και την εθνική αγωγή, χωρίς τους κανοναρχισμούς, αλλά με τη χαρά της ελεύθερης αποδοχής. Η Πηνελόπη Δέλτα έδωσε τα καλύτερα πρότυπα αρετής και φιλοπατρίας με το μυθιστόρημα και το παραμύθι γιατί ζωντάνεψε κατά μοναδικό τρόπο τους αγώνες και τις λαχτάρες της φυλής, τους πόθους και τα όνειρα του Ελληνισμού.⁵⁰

Κατόπιν έρχεται η Αισθητική Κίνηση, που εκφράζεται από τον Δελμούζο και ιδιαίτερα από τον Παπαντωνίου. Η Αισθητική κίνηση, που φιλοδόξησε να δώσει πρότυπα γραφής και έναν καθαρά ελληνικό ανθρωπισμό, αποδεσμεύει το παιδικό λογοτέχνημα από τη διδαχή, την ηθική πρόθεση κι αγγίζει την ίδια χοχλαστή ζωή του παιδιού. Συντάσσεται με τις παιδαγωγικές αρχές του «Νέου Σχολείου». Για πρώτη φορά η ποίηση με τον Πάλλη και η πεζογραφία με τον Παπαντωνίου γελάει μαζί με τα παιδιά. Το λογοτέχνημα γίνεται λειτουργικό, βιωματικό, αληθινό γι' αυτό και πείθει και αρέσει. Ο Δημοτικός λόγος κερδίζει τη μάχη και υπηρετεί την τέχνη για να την κάνει ειλικρινή διάκονο της Αγωγής, της βιωματικής-ανθρωπιστικής Αγωγής.⁵¹

Όταν μιλάμε για τις τάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας ουσιαστικά συζητάμε για τα κριτήρια που επικράτησαν κάθε φορά για το ποιο είναι το καλό και κατάλληλο βιβλίο για τα παιδιά και τους νέους. Σήμερα έχουν διαφοροποιηθεί προς το καλύτερο οι σχετικές με το θέμα εκτιμήσεις.

Η σύγχρονη θεματική της Παιδικής Λογοτεχνίας παρουσιάζει μια σφαιρικότητα, αφού ριζώνει στο απώτερο και πρόσφατο παρελθόν, ηρωικό και κοινωνικό, στην παράδοση και την ιστορία του τόπου μας, στην Ορθόδοξη πίστη και τους εθνικούς μας πόθους, χωρίς να παρατρέχει τα προβλήματα που δημιούργησε και δημιουργεί η εξέλιξη της Τεχνολογίας.⁵² Μέσα από εκεί γεννιέται ο ανθρωπιστικός ρεαλισμός, ο οποίος αντιμετωπίζει το παιδί ως αυτοδύναμη προσωπικότητα. Στα έργα των σύγχρονων συγγραφέων διαφαίνεται η ειλικρίνεια με την οποία απευθύνονται στα παιδιά, η αλήθεια και η εντιμότητα απέναντι στην Τέχνη που υπηρετούν. Η σύγχρονη λοιπόν Παιδική Λογοτεχνία τροφοδοτείται από τέσσερις γενιές: από την πρώτη και τη δεύτερη μεταπολεμική γενιά, από τη

⁵⁰ Βλ. Β.Δ. Αναγνωστόπουλος-Α. Δελώνης, ό.π., σελ. 25.

⁵¹ Βλ. Β.Δ. Αναγνωστόπουλος-Α. Δελώνης, ό.π., σελ. 26.

⁵² Βλ. Β.Δ. Αναγνωστόπουλος-Α. Δελώνης, ό.π., σελ. 27.

γενιά του '70 και από τη γενιά του '80 . Είναι φυσικό κάθε γενιά να μεταφέρει το δικό της πνεύμα και τα δικά της βιώματα. Κάποιοι παράγοντες που επηρεάζουν την σύγχρονη γενιά είναι η Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά, ο Κύκλος του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου, οι εκδοτικοί οίκοι, διδασκαλία της Παιδικής Λογοτεχνίας στα Παιδαγωγικά Τμήματα, τα θεωρητικά περιοδικά κ.α.⁵³

Θα περάσω σε μια αναλυτική τοποθέτηση για τις τάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας στη σύγχρονη εποχή με την εξής ακολουθία: ποίηση-πεζογραφία-θέατρο.

Ποίηση

Παρατηρείται ένα άνοιγμα προς τον ευρύτερο κόσμο, τον απειλούμενο από τη μόλυνση, τον πόλεμο, την πείνα, τον καταναλωτισμό. Επίσης παρατηρούνται κάποιες τάσεις για απελευθέρωση από την παραδοσιακή γραφή. Μια πλήρη αποδέσμευση της φαντασίας με μια πρωτότυπη λεκτική πανδαισία. Τάση που κινείται προς το παράλογο, τη μοντέρνα ποίηση χωρίς την πολυσημία και την σκοτεινότητά της. (Αναγνωστόπουλος, 1989, σ.103-105)

Πεζογραφία

Μικρές Ιστορίες-παραμύθια

Ένα ισχυρό ρεύμα που διαπιστώνει κανείς στη σύγχρονη Παιδική Λογοτεχνία είναι οι μικρές ιστορίες, τα σύγχρονα παραμύθια και τα παραμυθένια αφηγήματα. Παρατηρούμε μια τάση για εξοστρακισμό των παραμυθιακών κλασικών συμβόλων, όπως είναι οι βασιλιάδες, οι πρίγκιπες, οι δράκοι, οι μάγισσες κ.α. και την καθιέρωση νέων. Το γεγονός αυτό σχετίζεται με την περιρρέουσα ατμόσφαιρα, κοινωνική και πολιτική, την τεχνολογία, τη σχολική εκπαίδευση κ.α.

Διηγήματα

Η σύγχρονη διηγηματογραφία αναφέρεται σε σύγχρονα κοινωνικά θέματα, στην περίοδο της Κατοχής, στον κόσμο των παιδιών και σε αναμνήσεις της παιδικής ηλικίας των συγγραφέων, όπου υπάρχουν έντονες απηγήσεις ηθογραφίας και νοσταλγίας για το άλλοτε φυσικό περιβάλλον.

---

⁵³ Βλ. Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, ό.π., σελ. 102.

Μυθιστόρημα

Διαφαίνεται μια γενικότερη τάση της Λογοτεχνίας να απευθύνεται όχι μόνο στα Ελληνόπουλα αλλά σε όλα τα παιδιά. Και η τάση αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «νέο κοσμοπολιτισμός». Τα παγκόσμια σύγχρονα προβλήματα είναι κοινά και κοινός τόπος έμπνευσης για τους λογοτέχνες.

Θέατρο

Στο σύγχρονο θέατρο για παιδιά παρατηρείται ότι οι θεατρικοί ήρωες εκφράζουν ελεύθερα και χωρίς περιστροφές τον προβληματισμό τους γύρω από τα σύγχρονα θέματα κι ακόμα ότι έχουν μια αγωνιστική διάθεση για αντιμετώπισή τους. Τα μηνύματα βγαίνουν προς τα έξω μέσα από την πράξη και τη δράση. Ο διάλογος χαρακτηρίζεται από ελευθεροστομία που περιλαμβάνει γλωσσικούς τύπους και γλωσσικές εκφράσεις. Το παιδικό θέατρο εμφανίζεται ωριμότερο γενικά, απαλλαγμένο από την ασφυξία του κοινωνικού πρέποντος, λειτουργικό ανάμεσα στα παιδιά και φυσικά ευεργετικό.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η Παιδική Λογοτεχνία παρουσιάζει έντονη στροφή προς τα προβλήματα κοινωνικά και πολιτικά που απασχολούν την ελληνική και παγκόσμια κοινότητα.

1.9 Ιδεολογία και Παιδική Λογοτεχνία

Τα αιτήματα της εποχής.

«Η ιδεολογία είναι ένα σύστημα ιδεών, που εκφράζει πάντα μια αντίληψη για τον κόσμο και την ιστορία και μέσα από την οπτική μιας ομάδας, μιας τάξης ή μιας πολιτικής παράταξης, έχει δύο βασικά γνωρίσματα:

α) Στηρίζεται σε κάποιες εσωτερικές αρχές.

β) Διακρίνεται για την έντονη τάση μεταβολής της κοινωνικής πραγματικότητας.

Σε τελευταία ανάλυση, όλες οι ιδεολογίες διεκδικούν το προνόμιο όχι μόνο να ερμηνεύσουν τον κόσμο αλλά και να τον αλλάξουν».⁵⁴

Η Παιδική Λογοτεχνία είναι η λογοτεχνία που απευθύνεται σε ανθρώπους εν εξελίξει, για τους οποίους στόχος κάθε παιδαγωγικής προσπάθειας είναι η κοινωνικοποίηση, πράγμα που σημαίνει την έξοδό τους από τα στενά όρια του εγώ και την ένταξή τους σε κοινωνικά σύνολα με όμοιο ή κοινό αξιακό προσανατολισμό.

Οι συγγραφείς των λογοτεχνημάτων για παιδιά, φροντίζουν να προσφέρουν κείμενα που πρώτιστα θα κάνουν την συνείδηση του αναγνώστη να λειτουργήσει αισθητικά, θα περιέχουν όμως και κάποια ιδεολογικά μηνύματα. «Για όσους έχουν την Παιδική Λογοτεχνία κύριο έργο και όχι πάρεργο, η μετάδοση ιδεολογικών μηνυμάτων δεν είναι αποτέλεσμα κάποιας ιδιαίτερης ψυχικής διεργασίας, αλλά φυσική συνέπεια του γεγονότος ότι κάθε λογοτέχνης εκφράζει τον εαυτό του, επομένως και την ιδεολογία του, απόρροια όλων εκείνων των παραγόντων που έχουν συντελέσει στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του. Οι συγγραφείς των παιδικών λογοτεχνημάτων αγωνίζονται να σώσουν την ουσία του ανθρώπου, μεταδίδοντας την ιδεολογία του οικουμενισμού με την έξαρση των μεγάλων αξιών του πολιτισμού, όπως είναι η ελευθερία, η δημοκρατία, η ειρήνη, η συνεργασία, η ισότητα μεταξύ όλων των ανθρώπων, η αξιοπρέπεια. Παράλληλα όμως δίνουν έργα που θωρακίζουν την ελληνική συνείδηση, χωρίς να διαπνέεται από σοβινισμό».⁵⁵

Η παιδική λογοτεχνία της τελευταίας δεκαετίας προσπαθεί να ισορροπήσει ανάμεσα στην ιδεολογία που βαθμηδόν αναπτύσσεται μέσα στα όρια της Ενωμένης Ευρώπης και στην ιδεολογία του ελληνοκεντρισμού που στήριγμα του έχει μια ανανεούμενη Ορθοδοξία, η οποία τώρα αντιμετωπίζεται με τρόπο ωριμότερο και

⁵⁴ Ηρακλής Εμμ. Καλλέργης, Προσεγγίσεις στην Παιδική Λογοτεχνία, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1995, σελ. 138.

⁵⁵ Βλ. Ηρακλής Εμμ. Καλλέργης, ό.π., σελ. 144.

με αναγωγή στα διαιώνια γνωρίσματά της, απαλλαγμένα από δυτικές προσμείξεις και επιρροές.⁵⁶

Αλλά στα γνήσια λογοτεχνήματα το ιδεολογικό περιεχόμενο σπάνια έχει τη μορφή γυμνού κηρυγματικού λόγου ή συνθηματολογίας. Τις περισσότερες φορές μετουσιώνεται σε μορφές, σε πρότυπα, που έχουν μικρότερη ή μεγαλύτερη καλλιτεχνική πειθώ, ανάλογη με το ταλέντο του συγγραφέα και την ένταση της προσπάθειας του να δαμάσει τη γλώσσα και να υποτάξει το υλικό του στο νόημα της τέχνης.⁵⁷

Το ουσιώδες στη Παιδική Λογοτεχνία δεν είναι να προσφέρουμε γνώσεις ή να επιβάλουμε μια συγκεκριμένη ιδεολογία, αλλά να βοηθήσουμε το νεαρό αναγνώστη να γίνει σκεπτόμενος άνθρωπος, ικανός να αντιμετωπίζει αυτοδύναμα τα πολυποίκιλα προβλήματα της ζωής που ανοίγεται μπροστά του και που θα έρθει αντιμέτωπος μαζί της.

Ωστόσο κάθε εποχή προβάλλει και τα δικά της αιτήματα. Και διαπιστώνεται αυτή η ιστορική αλήθεια καθαρότερα σε μεταβατικές εποχές, τότε που δημιουργείται ισχυρή ρήξη με το παρελθόν και διανοίγονται νέοι ορίζοντες προς το μέλλον.

Οι ιστορικές αλλαγές επέρχονται όχι αιφνίδια, αλλά βραδέως, και κάποτε σχεδόν ανεπαίσθητα, μετά από ανερμήνευτες πολλές φορές εσωτερικές διεργασίες του ιστορικού γίνεσθαι. Στην αλλαγή συμμετέχει η λογοτεχνία, που δεν είναι μόνο καταγραφή ή αντανάκλαση της ιστορικής πραγματικότητας, αλλά περισσότερο ανάπλαση, αναδιήγηση και προφητική διείσδυση στην ιστορική εξέλιξη. Απλά είναι η πιο δυναμική έκφραση των αιτημάτων μιας εποχής δίπλα στις λοιπές καλλιτεχνικές δραστηριότητες, όπως η αρχιτεκτονική, η γλυπτική, η ζωγραφική, η μουσική, το θέατρο.⁵⁸

Θα περάσω σε μια εννοιολογική διευκρίνιση της λέξης αίτημα: Σύμφωνα με τον Β.Δ Αναγνωστόπουλο, «αίτημα ονομάζουμε αυτό που ζητεί κανείς και στην προκειμένη περίπτωση αυτό που προβάλλεται ως ανάγκη και απαίτηση μιας κοινωνίας ή μιας εποχής. Η λέξη περιέχει το όνειρο και τον πόθο, τη βαθύτερη επιθυμία του ανθρώπου, καταστάσεις δηλαδή που γεννούν τα προβλήματα και οι νέες προοπτικές μιας εποχής. Το αίτημα διαφέρει από το πρόβλημα ως προς το περιεχόμενο, τη διάθεση και τη θέση που παίρνουμε απέναντι τους. Στις περισσότερες περιπτώσεις βρισκόμαστε μπροστά στη σχέση αιτίου-αιτιατού».⁵⁹

⁵⁶ Βλ. Ηρακλής Εμμ. Καλλέργης, ό.π., σελ. 144.

⁵⁷ Βλ. Ηρακλής Εμμ. Καλλέργης, ό.π., σελ. 147.

⁵⁸ Β.Δ.Αναγνωστόπουλος, *Ιδεολογία και Παιδική Λογοτεχνία* Α΄ τόμος, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001, σελ. 295.

⁵⁹ Βλ. Β.Δ.Αναγνωστόπουλος, ό.π., σελ. 296.

Η λογοτεχνία συμμετέχει στο ιστορικό και κοινωνικό γίνεσθαι. Τα σύγχρονα αιτήματα θα μπορούσαμε να τα διαχωρήσουμε σε παγκόσμια και εθνικά. Οι εθνικές ιδιοτυπίες επηρεάζονται λίγο ή πολύ από την εν γένει κατάσταση σε διεθνή κλίμακα, είναι όμως σφραγισμένες από την εθνική παράδοση και την Ιστορία του τόπου, την ιδιομορφία και την ιδιοσυστασία κάθε λαού.⁶⁰

Τα αιτήματα

- 1) Η ειρήνη
- 2) Ο εξανθρωπισμός της επιστήμης και της τεχνολογίας.
- 3) Η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.
- 4) Η εξάλειψη της πείνας από τον Τρίτο κόσμο.
- 5) Η προφύλαξη των νέων από την μαστιγα των ναρκωτικών.
- 6) Η εξάλειψη της βίας.
- 7) Η εξάλειψη του ρατσισμού.
- 8) Η σεξουαλική ενημέρωση.
- 9) Η προστασία των παιδιών με ειδικές ανάγκες και η ένταξή τους στην κοινωνία.
- 10) Η διαφύλαξη του θεσμού της οικογένειας, η καλλιέργεια αμοιβαίας κατανόησης με τον διάλογο και την αγάπη, με την ενθάρρυνση και την συμπαράσταση.
- 11) Η νέα αντίληψη της σχολικής ζωής.
- 12) Εικόνες από την νεότερη και πρόσφατη πολιτική ζωή του τόπου.
- 13) Το αίτημα του Κυπριακού Ελληνισμού.
- 14) Η διαφύλαξη των ανθρώπινων δικαιωμάτων.

Η Παιδική Λογοτεχνία είναι ικανή να ανταποκρίνεται στα αιτήματα της εποχής και βοηθάει αβίαστα στην συνειδητοποίηση των προβλημάτων που μαστίζουν την ανθρωπότητα και ειδικότερα την κοινωνία μας.

---

⁶⁰ Βλ. Β.Δ.Αναγνωστόπουλος, ό.π., σελ 297-298.

1.10 Το παρόν και το μέλλον της Παιδικής Λογοτεχνίας.

Η Παιδική Λογοτεχνία έχει υποστεί διάφορες αλλαγές. Με μια πρώτη ματιά, η λογοτεχνία και τα νέα μέσα εκπροσωπούν δύο αυτόνομα μορφωτικά συστήματα, τα οποία τουλάχιστον στο επίπεδο της παραγωγής και της διαμεσολάβησης, δεν ανταγωνίζονται άμεσα. Τα νέα μέσα έχουν αλλάξει την καθημερινή ζωή των παιδιών τόσο ριζικά, που η λογοτεχνία θα τους είναι ελκυστική μόνο αν αναπτύξει νέες μορφές και αν αποκτήσει νέες λειτουργίες. Τέτοιες καινοτομίες καταλήγουν αναπόφευκτα σε νέα εσωτερική δομή της Παιδικής Λογοτεχνίας, η οποία με τη σειρά της είναι υπεύθυνη για μια τροποποιημένη εμφάνιση της λογοτεχνίας.

Για πολύ καιρό η Παιδική Λογοτεχνία κατείχε υψηλή θέση ανάμεσα στις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου. Ο μεγαλύτερος ανταγωνισμός στο χώρο της ψυχαγωγίας προερχόταν από τα οπτικοακουστικά μέσα, ειδικά από την τηλεόραση. Μια άλλη εξέλιξη που ασκεί κρίσιμη επιρροή στη λειτουργική πλευρά της Παιδικής Λογοτεχνίας σχετίζεται με τη δυνατότητα της τηλεοπτικής και κινηματογραφικής βιομηχανίας να διαφημίζει τα προϊόντα της από τα πολυμέσα και να υποχρεώνει έτσι τα άλλα μέσα να υποδυθούν συμπληρωματικούς ρόλους. Η Παιδική Λογοτεχνία υποκύπτει όλο και περισσότερο στην κουλτούρα της μαζικής ψυχαγωγίας των πολυμέσων, η οποία οδηγεί σε ένα νέο είδος βιβλίων που αναπτύσσεται σε συνάρτηση με τα προηγούμενα. Το διάβασμα ενός βιβλίου γίνεται συνέπεια της εμπειρίας της οπτικοακουστικής ψυχαγωγίας.⁶¹

Η μόνη ευκαιρία που έχει το βιβλίο να παίξει ένα εμφανή ρόλο στην κοινωνία των πολυμέσων είναι να απομακρυνθεί η Παιδική Λογοτεχνία από το χώρο της μαζικής ψυχαγωγίας.

Τα νέα μέσα έχουν αλλάξει ολοκληρωτικά τον χαρακτήρα και τις λειτουργίες της Παιδικής Λογοτεχνίας. από ένα σχετικά ομοιογενές πολιτιστικό προϊόν, η Παιδική Λογοτεχνία έχει κατακερματιστεί και μετατοπίζεται. Από την μια πλευρά υπάρχουν τα συνδεδεμένα προϊόντα ευρείας κυκλοφορίας, όπου η Παιδική Λογοτεχνία έχει γίνει τμήμα του ευρέως διαδεδομένου οπτικοακουστικού τρόπου ψυχαγωγίας και συνεπώς παύει να υπάρχει ως αυτόνομο μορφωτικό μέσο. Από την άλλη υπάρχουν τα βιβλία αρχαίων που προωθούν την απόκτηση αναγνωστικών ικανοτήτων, η πληροφοριακή λογοτεχνία σε μορφή βιβλίων και CD-

---

⁶¹ Hans-Heino Ewers, *Μεταβαλλόμενες λειτουργίες της παιδικής λογοτεχνίας*, περ. *Διαδρομές*, τ.1, 2001, σελ. 9.

ROM και η «αυτόνομη» μυθιστοριογραφία και ποίηση που δεν ενσωματώνονται στα πολυμέσα.⁶²

Σήμερα οι συγγραφείς πρέπει να είναι όλο και περισσότερο προετοιμασμένοι να ενωθούν με την παραγωγή της ψυχαγωγίας των πολυμέσων. Παρομοίως, η παραδοσιακή «Παιδική Λογοτεχνία», πρέπει να είναι προετοιμασμένη να εναρμονιστεί με αυτή τη νέα επικρατούσα κουλτούρα των μέσων. Αν και μπορεί να συνεχίσει να διεκδικεί ανεξαρτησία, η Παιδική Λογοτεχνία έχει τη δυνατότητα να παίζει αυτόνομο ρόλο μόνο σε περιοχές που δεν έχουν ενσωματωθεί στα πολυμέσα ή στους τρόπους μαζικής ψυχαγωγίας. Όσο περισσότερο αφορούν την Παιδική Λογοτεχνία οι νέες αυτές λειτουργίες τόσο περισσότερο αλλάζει η κοινή αντίληψη γι' αυτό το μορφωτικό μέσο. Έπειτα από μια μικρά διαδικασία, η Παιδική Λογοτεχνία ξέφυγε από την αρχική της θέση ως καθαρού εργαλείου εκπαίδευσης και εξελίχθηκε σε ένα δημοφιλές και ευρέως αποδεκτό μέσο ψυχαγωγίας. Η νέα φιλόδοξη Παιδική Λογοτεχνία δεν περιορίζεται μόνο στην ανάγνωση κατά τον ελεύθερο χρόνο, αλλά διαβάζεται ήδη ευρύτατα στα σχολεία.⁶³

---

⁶² Βλ. Hans-Heino Ewers, ό.π., σελ. 9.

⁶³ Βλ. Hans-Heino Ewers, ό.π., σελ. 13

ΕΝΟΤΗΤΑ 2^Η

*Παιδική Λογοτεχνία-
Παιδί-Εκπαίδευση-
Σχολείο*

2.1 Το παιδί και η Παιδική Λογοτεχνία.

Για την πραγματική πρόοδο του ανθρώπου δεν είναι λιγότερο αποφασιστικής σημασίας η προσωπικότητα των παιδιών, η ικανότητα τους για ατομική ανέλιξη και πνευματική ωρίμανση, υπευθυνότητα προς την κοινωνία και τον εαυτό τους. Τα βιβλία, η λογοτεχνία και το διάβασμα γενικά παίζουν σημαντικό ρόλο προς αυτό το σκοπό.⁶⁴

Η λογοτεχνία συμβάλλει σημαντικά στην καλλιέργεια της φαντασίας και του συναισθηματικού κόσμου του παιδιού, προσφέροντας του μορφές από τον οικείο σε αυτό χώρο του ονείρου και του μύθου που αποκαλύπτει την ζωή στην ολότητα και πολυπλοκότητα της, του μαθαίνει την αξία του περιττού και τη χαρά που προσφέρει η ανιδιοτέλεια των ευγενικών αναζητήσεων. Με άλλα λόγια η λογοτεχνία δημιουργεί στο παιδί τις αναγκαίες εσωτερικές αντιστάσεις απέναντι στον έντονο ρασιοναλισμό της εποχής, στην κατάτμηση του ανθρώπινου προσώπου και στην αφόρητη χρησιμοθηρία.⁶⁵

Η λογοτεχνία εισάγει το παιδί στα γεγονότα της ζωής των μεγάλων, στον κόσμο των ανθρώπινων σχέσεων και στην περιβάλλουσα υλική και πνευματική πραγματικότητα. Τα παιδιά που διαβάζουν και βιβλία έχουν μια πλουσιότερη και πληρέστερη ζωή γεμάτη με γεύσεις πρώιμης εμπειρίας.

Σύμφωνα με τους ψυχολόγους, τα παιδιά είναι κατ' εξοχήν επιδεκτικά στην τέχνη μεταξύ των ετών τρία και δέκα. Το ενδιαφέρον για την Παιδική Λογοτεχνία αρχίζει στη ζωή του παιδιού αρκετά πριν από το δημοτικό σχολείο. Το παιδί των 5-6 χρόνων έχει πλήρη κυριαρχία της γλώσσας του περιβάλλοντός του. Το λεξιλόγιό του εμπλουτίζεται σταθερά, συμπληρώνεται με την κατάκτηση απλών δομών της πρότασης. Ήδη είναι έτοιμο να συγκεντρωθεί σε αναζητήσεις καθαρά διανοητικές. Καθώς οι γνωστικές λειτουργίες σ' αυτή την ηλικία κατευθύνονται βασικά σε συγκεκριμένα πρόσωπα, ενέργειες και πράξεις και υστερούν σε αφαιρετική ικανότητα η οποία χαρακτηρίζει τις επόμενες ηλικίες, η λογοτεχνική ιστορία λειτουργεί στο παιδί ως έντονη μορφή ελέγχου του περιβάλλοντός του, κάτι που οδηγεί στην λογική σκέψη, τη συναισθηματική ωρίμανση και την εκτίμηση των αισθητικών ερεθισμών. Οι ποικίλες ιστορίες, τα λεκτικά παιχνίδια τα τραγουδάκια που λέγονται και ξαναλέγονται, είναι αγαπημένες

---

⁶⁴ Δώρα Θεοδούλου, Η Παιδική Λογοτεχνία και το μικρό παιδί, εισήγηση στο Β' Σεμινάριο του «Κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου», Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1988, σελ. 69.

⁶⁵ Ηρακλής Εμμ. Καλλέργης, Προσεγγίσεις στην Παιδική Λογοτεχνία, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1995, σελ. 51.

ασχολίες στο μικρό παιδί γιατί ευρύνουν την εμπειρία του για τη γύρω πραγματικότητα, το εισάγουν στους κανόνες, τα ήθη και τις αξίες του περιβάλλοντός του.

Η ηλικία των 3-9 χρόνων παρουσιάζει πολύ μεγάλες εσωτερικές διαφορές, τόσο γενικές, όσο και ατομικές ανάλογα με το περιβάλλον, τις ικανότητες, τις στάσεις και τα ενδιαφέροντα του κάθε παιδιού. Οπωσδήποτε τα περισσότερα μικρά παιδιά αυτής της ηλικίας, 3-6 χρόνων, αγαπούν τις ιστορίες για ζώα και μηχανάκια, για συντρόφους στο παιχνίδι, σχέσεις μέσα στην οικογένεια και καταστάσεις που αναφέρονται στο δικό τους περιβάλλον. «Απολαμβάνουν την ρίμα και τον ρυθμό και ευχαριστιούνται με ιστορίες που προσφέρουν ικανοποίηση από την εκπλήρωση μιας επιθυμίας, τη λύση ενός προβλήματος, την απόκτηση μιας νέας δεξιότητας ή την επιτυχή πρόσβαση σε μια νέα κατάσταση».⁶⁶

Τα παιδιά 6-9 χρόνων, που μόλις έμαθαν να διαβάζουν θέλουν δράση και ποικιλία, εκτιμούν το χιούμορ και αρχίζουν να είναι περίεργοι για τον κόσμο τους, δείχνοντας κάποιο ενδιαφέρον για τα παιδιά άλλων χωρών. Πριν περάσουν στην επόμενη ηλικία αρχίζουν να έλκονται από τις απλές βιογραφίες, ενθουσιάζονται με τα φανταστικά έργα και το χωρίς νόημα χιούμορ.

Όλες αυτές οι μορφές τέχνης και οι σχετικές δράσεις και αντιδράσεις κατατείνουν σε ένα, να βοηθήσουν το παιδί να ανακαλύψει την ταυτότητά του και τον κόσμο.

Το σύγχρονο παιδί, πέραν των προηγούμενων, ζει πολλές ιδιαιτερότητες των καιρών μας, που η λογοτεχνία πρέπει να αντιμετωπίσει. Η εποχή μας επιβάλλει συνεχώς και περισσότερες απαιτήσεις στην εκπαίδευση της νέας γενιάς ως αποτέλεσμα της γρήγορης τεχνολογικής ανάπτυξης. Στο νηπιαγωγείο και στο δημοτικό σχολείο τα παιδιά σε μερικά θέματα παίρνουν πολύ πιο γερές βάσεις σε σύγκριση με το επίπεδο γνώσεων που έπαιρναν οι γονείς τους στο παρελθόν. Ταυτόχρονα το μικρό παιδί παραμένει ή θα ήθελε να παραμείνει «μικρό παιδί». Εμείς οι μεγάλοι πολύ συχνά τον εμποδίζουμε να είναι αυτό που θέλει να είναι, αντί να το υποβοηθούμε.

Το βιβλίο παραμένει πρακτικά ένα από τα λίγα καταφύγια για το παιδί και το όνειρο του για ελευθερία και ανεξαρτησία. Το βιβλίο βέβαια που δεν παραλύει την φαντασία, αλλά εμπλουτίζει την ανθρώπινη σκέψη και αίσθημα, το βιβλίο που ο συγγραφέας δεν εισβάλλει με σοβαρά κηρύγματα, αλλά γίνεται ένα με τον αναγνώστη, συμμερίζεται τις επιθυμίες του και εξερευνά το μαγικό κόσμο των πραγμάτων και των ανθρώπων μαζί του.⁶⁷

⁶⁶ Βλ. Δώρα Θεοδούλου, ό.π., σελ. 71.

⁶⁷ Βλ. Δώρα Θεοδούλου, ό.π., σελ. 75.

Υπάρχει μια αρχή που είναι απόλυτα απαραίτητη στη γνήσια δημιουργική εργασία για τα πολύ μικρά παιδιά και συνδέεται με τις απαιτήσεις της πρώτης παιδικής ηλικίας. Είναι η αρχή της αισιοδοξίας για την ζωή, που πηγάζει από την ιδιαιτερότητα της ηλικίας ότι η προσωπικότητα του παιδιού αναπτύσσεται πιο ευνοϊκά σε κλίμα συναισθηματικής ασφάλειας και αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αγάπης. Ένα βιβλίο γραμμένο για μικρά παιδιά για να εκπληρώσει το ρόλο ως παράγοντας διάδοσης ιδεών και ηθικών αξιών, ως μέσου για εμπλουτισμό συναισθημάτων, της φαντασίας και της γλώσσας του παιδιού, πρέπει να έρθει σε ανοιχτό διάλογο με τα σύγχρονα θέματα. Πρώτο και κύριο τα βιβλία θα πρέπει να εισάγουν το παιδί στις βασικές αρχές της ηθικής των ανθρώπων, περιλαμβάνοντας θέματα όπως: το καλό και το κακό, η αλήθεια και το ψέμα, ο εγωισμός και η συμπάθεια, ο σεβασμός, η αίσθηση της δικαιοσύνης και της ισότητας των ανθρώπων. Τα βιβλία πρέπει να καλλιεργούν την αντίθεση του ανθρώπου και απόρριψη κάθε μορφής κοινωνικής και εθνικής καταπίεσης. Η πρώιμη παιδική ηλικία είναι κατάλληλη για την καλλιέργεια της αντίληψης του ανθρώπου για τη δικαιοσύνη και την ανθρωπιά, για την κοινωνική πρόοδο.⁶⁸

Τα είδη της Παιδικής Λογοτεχνίας για μικρά παιδιά με τη σειρά που συνήθως μπαίνουν στην ζωή τους είναι τα ακόλουθα. Πρώτα τα λεκτικά παιχνίδια, τα ρυθμικά ποιημάτια και άλλες μορφές της λαϊκής κυρίως ποίησης για παιδιά. Αργότερα θα τους ελκύσει η λυρική και αφηγηματική ποίηση. Ύστερα έρχονται τα εικονογραφημένα βιβλία, τα παραμύθια λαϊκά ή σύγχρονα, οι ιστορίες από την σύγχρονη ζωή, οι μύθοι, οι μυθολογίες, τα έπη, το θέατρο, το κουκλοθέατρο και ακόμη το ιστορικό διήγημα και η βιογραφία.

Αν καλλιεργήσουμε στο παιδί την εκτίμηση του ανθρώπινου πολιτισμού και περιορίσουμε τις βλαβερές επιδράσεις, το παιδί θα αρχίσει να διαβάζει καλά βιβλία που θα του γίνουν τόσο απαραίτητα, όσο ο αέρας και η τροφή.

---

⁶⁸ Βλ. Δώρα Θεοδούλου, ό.π., σελ. 79-80.

2.2 Η συμβολή της Παιδικής Λογοτεχνίας στην πνευματική καλλιέργεια και διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού.

«Μιλώντας για πνευματική καλλιέργεια συνήθως εννοούμε συνειδητά ή ασυνείδητα, τη γνώση, την εμπιστοσύνη. Η αναφορά στην πνευματική καλλιέργεια πρέπει να ανάγεται σε ανάγκη ζωής που συνδυάζει τη γνώση, την εμπειρία και την ανθρωπιά ως έκφραση της ιδιαιτερότητας του όντος». Υποστηρίζει ο Γιώργος Σπανός και συνεχίζει: έτσι η αναφορά στην πνευματική καλλιέργεια του παιδιού, μας μεταφέρει στο σκοπό μιας πραγματικής παιδείας, ικανής να ξυπνά συνειδήσεις, να διεγείρει τη σκέψη, να ανοίγει τους ορίζοντες του μέλλοντος. Μια τέτοια παιδεία στηρίζεται σε διδακτικά υλικά και μεθόδους διδασκαλίας που παρέχουν την δυνατότητα να βιωθεί από το παιδί η ομορφιά της ζωής και να κατανοηθεί η αλήθεια του ανθρώπου ως όντος. Η πνευματική καλλιέργεια αποβαίνει ταυτόσημη με τον πολιτισμό που τον συνιστούν οι μεγάλες αξίες της αγάπης και της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ισότητας, της αλήθειας και αδελφότητας, της οικογένειας και της θρησκείας, της ομορφιάς, της πατρίδας και της δημοκρατίας.⁶⁹

Η λογοτεχνία ανταποκρίνεται σε μια βασική ανθρώπινη ανάγκη: την πνευματική ικανοποίηση. Μέσα στο λογοτέχνημα, υπάρχει και εικονίζεται και ζει ένας ολόκληρος κόσμος που δρα σε ένα ορισμένο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον και κάνει τον αναγνώστη και ιδιαίτερα το παιδί να τον εκλαμβάνει ως πραγματικότητα. Η δύναμη αυτή της τέχνης του λόγου είναι τόσο μεγάλη που κάνει τον μικρό αναγνώστη να ζει μέσα σε αυτό τον κόσμο σαν να ήταν αληθινός.

Η λογοτεχνία αποτελεί ένα μέσο επικοινωνίας και λειτουργεί δυναμικά κερδίζοντας την μέθεξη του αναγνώστη. Τη στιγμή που ο συγγραφέας εκφράζει τον άνθρωπο στις ποικίλες εκφάνσεις της ζωής του, ο αναγνώστης συμμετέχει στα διάφορα προβλήματα, δημιουργώντας διάφορους μηχανισμούς ταύτισης, προβολής, διαφοροποίησης ή αποστασιοποίησης σε σχέση με το λογοτεχνικό κόσμο.

Η παιδευτική αξία της λογοτεχνίας εξικνείται από τη γλωσσική αρτιότητα, περνά στην αισθητική επάρκεια και καταλήγει στη δύναμη της ως οργάνου ηθικής. Αυτό δεν σημαίνει ότι η λογοτεχνία είναι ηθικολόγος, γιατί η τέχνη δεν διδάσκει την ηθική, αλλά

---

⁶⁹ Γιώργος Ι. Σπανός, Λογοτεχνία και πνευματική καλλιέργεια του παιδιού, στο Η Παιδική Λογοτεχνία, Εκδόσεις εκδοτικές επιχειρήσεις Π. Κουτσούμπος Α.Ε., Αθήνα 1989, σελ. 14.

συμπίπτει με την ηθική. Λαμβάνοντας ως βάση τη φύση του παιδιού και τα στάδια της εξέλιξης του, η λογοτεχνία μπορεί να γίνει αποδεκτή ως το διδακτικό υλικό που ασκεί βαθιά επίδραση, αφού ευχαριστεί και συγκινεί, διδάσκει, φρονηματίζει κ.α. ως μοναδικό διδακτικό υλικό το λογοτεχνικό έργο προσφέρεται για να το γνωρίσει και να το λατρεύσει πρώτα ο δάσκαλος για να συμβάλλει στην βαθύτερη κατανόηση και καλλιέργεια του γλωσσικού θησαυρού του λαού, προάγοντας την γλωσσική ικανότητα του μαθητή. Το πραγματικό λογοτεχνικό έργο ως διδακτικό υλικό εισάγει στη σχολική αίθουσα την αμφιβολία, το βαθύτερο προβληματισμό, συμβάλλει στο να ξεπερνιέται η στερεοτυπία να γίνεται σεβαστή η παράδοση. Μέσα από τους λογοτεχνικούς χαρακτήρες αναδύεται η δράση, η σκέψη, το αίσθημα, ο τρόπος έκφρασης του παιδιού, καθώς αυτό αγωνίζεται να μπει στο κοινωνικό περιβάλλον, να κατανοήσει τις αξίες και να μνηθεί στον πολιτισμό. Η λογοτεχνία ως διδακτικό μέσο προσφέρει στο παιδί αβίαστα και έμμεσα την πραγματική παιδεία που βρίσκεται σε απόλυτη συνάφεια με την πνευματική καλλιέργεια στο βαθμό που την συναποτελούν η γνώση, η πείρα και η ανθρωπιά ως σύνολο αξιών που εκφράζουν τον αληθινό ανθρώπινο πολιτισμό.⁷⁰

Πέρα όμως από την συμβολή της λογοτεχνίας στην πνευματική καλλιέργεια του παιδιού, η λογοτεχνία συμβάλλει και στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού. Πιο συγκεκριμένα το βιβλίο γίνεται η γέφυρα όπου ο συγγραφέας επικοινωνεί πνευματικά με το παιδί-αναγνώστη για να το κάνει συγκινήσει συναισθηματικά, να το καλλιεργήσει πνευματικά, να το επηρεάσει ηθικά, να το βοηθήσει να διαμορφώσει σωστά την ανολοκλήρωτη ακόμα προσωπικότητά του. να το βοηθήσει να εξελιχθεί σε ένα άτομο ικανό να ευτυχήσει πραγματικά και ικανό να δημιουργήσει ένα καλύτερο αυριανό κόσμο.

Το καλό βιβλίο μορφώνει το παιδί χωρίς να το κάνει να πλήττει. Το διαπαιδαγωγεί, έμμεσα, μέσα από τον θαυμασμό που νιώθει για τον ήρωα του βιβλίου, για τη δράση του και τις γενναίες του πράξεις. Ο θαυμασμός είναι που τον σπρώχνει να ταυτίζεται μαζί του και να θέλει να του μοιάσει. Να θέλει να τον μιμηθεί. Με τη γόνιμη και πλούσια φαντασία του, που χαρακτηρίζει τη μικρή ηλικία, παίρνει μέρος στη δράση του ήρωα. Φαντάζεται πως κι αυτό μπορεί να κάνει παρόμοια κατορθώματα. Με τα χαρούμενα συναισθήματα που δοκιμάζει για τις νίκες του ήρωα, γίνεται αισιόδοξο. Πιστεύει στην αξία της ζωής και στην αξία του ανθρώπου. Με το κουράγιο που παίρνει θα μπορεί μεγαλώνοντας να

---

⁷⁰ Βλ. Γιώργος Ι. Σπανός, ό.π., σελ. 17-18.

κάνει προσπάθεια να πετύχει το καλύτερο. Θα μπορεί να αγωνιστεί, για να ξεπεράσει δυσκολίες και εμπόδια.⁷¹

Όλες αυτές οι πνευματικές και συναισθηματικές διεργασίες βοηθούν, ταυτόχρονα το παιδί να βγει από τον εγωκεντρισμό του και να εγκαταλείψει πολλά παιδικά ελαττώματα, τον αυταρχισμό, την επιθετικότητα, το ψέμα. Δύσκολο απαιτητικό και πολύ υπεύθυνο είδος τέχνης η Παιδική Λογοτεχνία. Μέσα στις σελίδες του λογοτεχνικού βιβλίου για παιδιά πρέπει να υπάρχουν υπαρκτά πρόσωπα που να μην έχουν μόνο προτερήματα αλλά και αδυναμίες και ελαττώματα.

Το συνεχές διάβασμα καλών βιβλίων βοηθά στην κοινωνικοποίηση του παιδιού. Γενικά ένα καλό βιβλίο θα πρέπει να είναι πηγή αισθητικής καλλιέργειας και διαπαιδαγώγησης για τα παιδιά. Αλλά χωρίς να τους κάνει διδαχές και να βγάζει στο τέλος ηθικά συμπεράσματα. Η σύγχρονη παιδαγωγική απορρίπτει τον διδακτισμό.

Αξίζει λοιπόν να δούμε το βιβλίο ως ένα μέσο διαπαιδαγώγησης του μικρού παιδιού. Το βιβλίο δίνει την δυνατότητα να πλησιάσουμε το παιδί συναισθηματικά, να το επηρεάσουμε, να το διαμορφώσουμε. Το λογοτεχνικό βιβλίο είναι ένα σίγουρο μέσο για να διαπαιδαγωγήσουμε τον αυριανό πολίτη.

---

⁷¹ Πέπη Δαράκη, Η επίδραση της Λογοτεχνίας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού, περ. Διαδρομές, τ.6, Καλοκαίρι 1987, σελ. 140.

2.3 Ανάδειξη της παιδικής ανάπτυξης μέσα από την Λογοτεχνία.

Η έρευνα πάνω στη παιδική ανάπτυξη έχει προσδιορίσει συγκεκριμένα στάδια ως προς τη γλωσσική, γνωστική, προσωπική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών. Αν και όλα τα παιδιά περνούν από αυτά τα στάδια, δε τα διέρχονται όλα στον ίδιο βαθμό. Τα γενικά χαρακτηριστικά των παιδιών σε κάθε αναπτυξιακό στάδιο παρέχουν τις ενδείξεις για το ποια είναι η κατάλληλη λογοτεχνία. Κάποια λογοτεχνικά βιβλία μπορούν να βοηθήσουν το παιδί σε ένα ορισμένο στάδιο της ανάπτυξής του ώστε να περάσει στο επόμενο.

Την Προσχολική ηλικία θα την εξετάσουμε σε τέσσερις ηλικίες σε όλους τους τομείς ανάπτυξης, όπως την διαχωρίζει η Donna Norton:⁷²

ο Γλωσσική Ανάπτυξη

Προσχολική ηλικία: 2-3 έτη

Σε αυτή την ηλικία το παιδί παρουσιάζει πολύ γρήγορη γλωσσική ανάπτυξη. Μέχρι το τέλος αυτής της περιόδου τα παιδιά αποκτούν λεξιλόγιο των περίπου εννιακοσίων λέξεων. Μαθαίνουν να αναγνωρίζουν και να ονοματίζουν αυτά που γίνονται στα βιβλία. Επίσης μαθαίνουν να αναγνωρίζουν και να ονοματίζουν μικρά και μεγάλα μέρη του σώματος.

Σε αυτή τη φάση προτείνεται να διαβάζονται στα παιδιά βιβλία που περιέχουν γνώριμες και σαφείς εικόνες δράσης, καθώς και να ενθαρρύνονται να κατονομάζουν πράξεις. Επίσης να επιτρέπεται στα παιδιά να αναγνωρίζουν γνώριμα σημεία του σώματος σε βιβλία εικόνων.

Προσχολική ηλικία: 3-4 έτη

Σε αυτή τη περίοδο το λεξιλόγιο έχει αυξηθεί σε περίπου χίλιες πεντακόσιες λέξεις. Τα παιδιά διασκεδάζουν παίζοντας με τους ήχους και τους ρυθμούς της γλώσσας. Αναπτύσσουν την ικανότητα να χρησιμοποιούν παρελθοντικό χρόνο αλλά με τον κίνδυνο να γενικεύουν τις καταλήξεις του. χρησιμοποιούν την γλώσσα για να

---

⁷² Donna Norton, Μέσα από τα μάτια ενός παιδιού-Εισαγωγή στην Παιδική Λογοτεχνία, Α' τόμος, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα 2006, σελ. 4-37.

ανακαλύψουν τον κόσμο και ο λόγος τους γίνεται πιο σύνθετος με περισσότερα επίθετα, επιρρήματα, αντωνυμίες και προθέσεις.

Σε αυτή τη φάση προτείνεται να δίνονται ευκαιρίες στα παιδιά να ακούν και να επαναλαμβάνουν ομοιοκαταληξίες, ποίηση και γρίφους. Να επιτρέπεται στα παιδιά να μιλήσουν σχετικά με το τι έκαναν την προηγούμενη μέρα. Να συζητιέται η δράση που υπάρχει στα βιβλία. Να διαβάζονται στα παιδιά εικονογραφημένες ιστοριούλες ούτως ώστε να επιτραπεί στα παιδιά να μάθουν και να συζητήσουν περισσότερα για κατοικίδια ζώα, ανθρώπους και περιβάλλον. Προτείνεται επίσης επέκταση χρήσης εκ μέρους γονέων και εκπαιδευτικών, περιγραφικών λέξεων μέσα από λεπτομερείς εικόνες. Να επιτρέπεται στα παιδιά να διηγηθούν ιστορίες και να περιγράψουν τους χαρακτήρες και τις πράξεις τους.

Προσχολική ηλικία: 4-5 έτη

Εδώ η γλώσσα είναι πιο αφαιρετική. Τα παιδιά παράγουν προτάσεις που είναι γραμματικά σωστές. Το λεξιλόγιό τους περιέχει περίπου δύο χιλιάδες πεντακόσιες λέξεις. Κατανοούν τις προθέσεις, *πάνω, κάτω, μέσα, έξω, μπροστά και πίσω*. Διασκεδάζουν με ερωτήσεις που έχουν να κάνουν το *γιατί* και *πως*.

Σε αυτή την περίοδο τα παιδιά αρέσκονται να διαβάζουν βιβλία με ελαφρώς πιο πολύπλοκες ιστορίες. Τους αρέσει να αφηγούνται ξανά παραδοσιακές ιστορίες καθώς και να μπορούν να διηγηθούν ιστορίες παρμένες από τα βιβλία που περιέχουν μόνο εικόνες.

Προτείνεται να χρησιμοποιούνται βιβλία εννοιών ή άλλα εικονογραφημένα βιβλία. Επίσης προτείνονται βιβλία που θα απαντούν στις ερωτήσεις τους.

Προσχολική ηλικία: 5-6 έτη

Σε αυτή την περίοδο τα παιδιά χρησιμοποιούν σύνθετες προτάσεις και αρχίζουν να χρησιμοποιούν σύνθετες προτάσεις, αντωνυμίες και ρήματα σε χρόνους του παρόντος και του παρελθόντος, κατανοούν περίπου έξι χιλιάδες λέξεις. Αρέσκονται σε θεατρικά παιχνίδια και να παράγουν διάλογο σχετικά με τις καθημερινές τους δραστηριότητες. Τα παιδιά δείχνουν περιέργεια για το γραφικό χαρακτήρα τους.

Προτείνεται να δοθούν στα παιδιά ευκαιρίες να αναπτύξουν τον προφορικό τους λόγο που συνδέεται με τη λογοτεχνία. Να διαβάζονται ιστορίες σχετικά με το σπίτι και την κοινότητα. Και να επιτρέπεται στα παιδιά η δραματοποίηση των δικών τους ιστοριών. Επίσης να γίνονται εκ μέρους των παιδιών περιγραφές εικόνων.

Η λογοτεχνία και οι εμπειρίες που προέρχονται από αυτή ενθαρρύνουν την γλωσσική ανάπτυξη στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας. Οι αναγνωστικές εμπειρίες στο σπίτι, στη βιβλιοθήκη και στο νηπιαγωγείο είναι ικανές να βοηθήσουν τα παιδιά να χρησιμοποιήσουν την γλώσσα για να ανακαλύψουν τον κόσμο, να γνωρίσουν και να ονοματίσουν πράξεις και αντικείμενα. Πολλά παιδιά έρχονται σε πρώτη επαφή με τη λογοτεχνία μέσω εικονογραφημένων βιβλίων που τους βοηθούν να επεκτείνουν το λεξιλόγιό τους.

ο Γνωστική Ανάπτυξη

Προσχολική ηλικία: 2-3 έτη

Σε αυτή τη φάση τα παιδιά μαθαίνουν νέους τρόπους για να οργανώσουν και να ταξινομήσουν τις λέξεις ομαδοποιώντας πράγματα που αντιλαμβάνονται ότι είναι όμοια. Αρχίζουν να θυμούνται δύο με τρία αντικείμενα.

Προτείνεται να δίνονται στα παιδιά ευκαιρίες να συζητούν και να ομαδοποιούν πράγματα ανάλογα με το χρώμα, το μέγεθος, το σχήμα, ή τη χρήση τους. Μπορούν να χρησιμοποιηθούν βιβλία με εικονογραφημένα εννοιών με μεγάλες και πολύχρωμες εικόνες.

Προσχολική ηλικία: 3-4 έτη

Τα παιδιά μπορούν και κατανοούν πως τα πράγματα σχετίζονται το ένα με το άλλο, πως διαφορετικά μέρη συνθέτουν ένα σύνολο και πως είναι τοποθετημένα σε σχέση με το χώρο και μεταξύ τους. Αρχίζουν να κατανοούν τις σχέσεις και να ταξινομήσουν πράγματα ανάλογα με συγκεκριμένες ικανότητες αντίληψης, όπως το χρώμα, το μέγεθος, το σχήμα και η χρήση τους. Επίσης αρχίζουν να κατανοούν πως τα αντικείμενα σχετίζονται το ένα με το άλλο ως προς τον αριθμό και την ποιότητά τους και συγκρίνουν δύο πράγματα μεταξύ τους και κατονομάζουν το μικρότερο και το μεγαλύτερο από τα δύο.

Προτείνεται να δίνεται στα παιδιά η ευκαιρία να βρουν και να συνδυάσουν δύο εικόνες μεταξύ τους, να μοιράζονται βιβλία εννοιών σχετικά με το χρώμα, το σχήμα, το μέγεθος και με τη χρήση τους, καθώς και βιβλία αρίθμησης, βιβλία που επιτρέπουν την σύγκριση ως προς το μέγεθος, όπως ένας γίγαντας με ένα παιδί ή διαφορετικά ζώακια μεταξύ τους.

Προσχολική ηλικία: 4-5 έτη

Τα παιδιά θυμούνται να κάνουν δυο τρία πράγματα που τους ειπώθηκαν ή να επαναλάβουν μια μικρή ιστοριούλα. Βελτιώνουν την ικανότητά τους να ομαδοποιούν αντικείμενα ως προς τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά τους.

Προτείνεται αφήγηση μικρών ιστοριών και προτροπή για επανάληψη των από τα παιδιά. Χρήση εικονογραφημένων ιστοριών και βοήθεια εκ μέρους του εκπαιδευτικού για οργάνωση μιας ιστορίας. Δίνεται ευκαιρία στα παιδιά να μοιραστούν νοήματα μέσα από βιβλία εννοιών και ασκήσεις ειδικά σχεδιασμένες για την ανάπτυξη ιδεών αναφορικά με το χρώμα, το σχήμα, το μέγεθος.

Προσχολική ηλικία: 5-6 έτη

Τα παιδιά μαθαίνουν να ακολουθούν μια μορφή ταξινόμησης χωρίς να αλλάζουν τα κύρια χαρακτηριστικά που απαιτούνται για αυτή τη δραστηριότητα. Αναγνωρίζουν τα κύρια χρώματα, μετρούν ως το δέκα, μαθαίνουν να ξεχωρίζουν το “πολύ” και το “λίγο”, έχουν αόριστες αντιλήψεις για τον χρόνο.

Προτείνεται βιβλία εννοιών, εικονογραφημένα βιβλία, επανάληψη εκ μέρους των παιδιών ιστοριών χρησιμοποιώντας πάνινα βιβλία και χαρακτήρες σχεδιασμένους στο κατάλληλο μέγεθος.

Η λογοτεχνία είναι επίσης σημαντικό ερέθισμα της γνωστικής ανάπτυξης με την πρόκληση της προφορικής ανταλλαγής ιδεών και την ανάπτυξη της διαδικασίας της σκέψης. Η Παιδική Λογοτεχνία είναι πολύ αποτελεσματική στην ανάπτυξη βασικών λειτουργιών που σχετίζονται με τη σκέψη, τη παρατήρηση, τη σύγκριση, τη κατηγοριοποίηση, την υπόθεση, την οργάνωση, την περίληψη, την εφαρμογή και την κριτική.

ο Κοινωνική Ανάπτυξη

Προσχολική ηλικία: 2-3 έτη

Τα παιδιά μαθαίνουν να οργανώνουν και να αναπαριστούν τον κόσμο τους, μιμούνται πράξεις και συμπεριφορές. Μετατρέπουν αντικείμενα σε αυτό που πιστεύουν ότι είναι.

Προτείνεται να ενθαρρύνονται τα παιδιά να υποδύονται ρόλους και να τους δίνονται βιβλία για να τα ερμηνεύσουν με δημιουργικό τρόπο.

Προσχολική ηλικία: 3-4 έτη

Τα παιδιά αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τα συναισθήματα των άλλων, να διασκεδάζουν, να παίζουν όλα μαζί και αναπτύσσουν στενούς δεσμούς το ένα με το άλλο, αντιστοιχούν συναισθήματα με εκφράσεις του προσώπου.

Προτείνεται να ενθαρρύνονται τα παιδιά να μιλούν για τα συναισθήματά τους και να τους δείχνονται βιβλία που περιγράφουν συναισθήματα, καθώς και να έχουν ευαισθησίες ως προς τον εαυτό τους και τους άλλους συζητώντας για συναισθήματα που περιγράφονται στα βιβλία και συνδέονται με διάφορες εκφράσεις του προσώπου.

Προσχολική ηλικία: 4-5 έτη

Τα παιδιά αρχίζουν να αποφεύγουν την επιθετική συμπεριφορά όταν θυμώνουν, αντιλαμβάνονται συνέπειες του καλού και του κακού, αυξάνεται η επίγνωσή τους για τους διαφορετικούς ρόλους που έχουν οι άνθρωποι, επιδεικνύουν παράλογους φόβους.

Προτείνεται να μιλήσουν τα παιδιά για το θυμό και να τους δείχνονται βιβλία που αντιπαρέρχονται το θυμό, μέσα από ήρωες βιβλίων ενθαρρύνονται να υποδύονται ρόλους.

Προσχολική ηλικία: 5-6 έτη

Τα παιδιά αναπτύσσουν συμπεριφορά εξάρτηση, προστατεύουν τα μικρότερα αδέρφια, αισθάνονται περήφανα για τα επιτεύγματά τους, έχουν άγχος και φοβίες, τους αρέσει να υποδύονται ρόλους.

Προτείνεται να διαβάζονται ιστορίες που παρέχουν βοήθεια στους άλλους, διήγηση από μέρους των παιδιών συμβάντα από το σχολείο, ανάγνωση ιστοριών για παιχνίδι έξω από το σπίτι, ανάγνωση ιστοριών με ήρωες που μπορούν να υποδυθούν.

Κοινωνική ανάπτυξη σημαίνει κατανόηση και γνώση διαφορετικών κοινωνικών ρόλων. Μια από τις σημαντικότερες προσφορές της λογοτεχνίας και των συζητήσεων γύρω από αυτή γενικότερα, είναι η συνειδητή γνώση ότι αγόρια και κορίτσια μπορούν να επιτύχουν σε πολυποίκιλους ρόλους. Τα βιβλία που δίνουν έμφαση στους ρόλους των δύο φύλλων χωρίς καμία προκατάληψη, αποτελούν ιδανικά παραδείγματα και μπορούν να αποτελέσουν αφετηρία για συζήτηση. Η λογοτεχνία μπορεί να βοηθήσει στην αναγνώριση της ύπαρξης διαφορετικών απόψεων και ιδιαίτερα σημαντικό για τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης.

2.4 Το παιδί και το βιβλίο-Το παιδί ως αναγνώστης.

Το παιδικό βιβλίο είναι συγκίνηση, είναι χαρά, είναι προβληματισμός. Μέσα απ' αυτό μπορούν να δοθούν αβίαστα και επαγωγικά τρεις πανανθρώπινες ιδέες της αγάπης, της ειρήνης και της δημοκρατίας. Χωρίς κήρυγμα, χωρίς βερμπαλισμό, αλλά μέσα από τις πράξεις και τις καταστάσεις των ηρώων. Το παιδικό βιβλίο είναι και βοήθημα στην έκφραση του παιδιού.⁷³ Για τον λόγο αυτό τα παιδιά θα πρέπει να μνηθούν στο διάβασμα των παιδικών λογοτεχνικών βιβλίων και να τους δημιουργηθεί το αίσθημα της φιλιαναγνωσίας.

Υπάρχουν έξι λόγοι για τους οποίους το διάβασμα παιδικών λογοτεχνικών βιβλίων είναι αξιόλογο:

A. Το διάβασμα προσφέρει μια ειδική βοήθεια στη ζωή του ανθρώπου.

Γιατί με αυτό:

- ✓ Έρχεται σε επαφή με τα πνευματικά δημιουργήματα και την ανθρώπινη πορεία μέσα στο χρόνο,
  - ✓ Γνωρίζει εμπειρίες άλλων και έμμεσα ζει τα βιώματα των ηρώων,
  - ✓ Συνειδητοποιεί τα ανθρώπινα προβλήματα,
  - ✓ Αποθησαυρίζει διαπιστώσεις, απόψεις, κρίσεις, υποθέσεις, τρόπους του σκέπτεσθαι.
1. Το διάβασμα αυξάνει τον πλούτο των ιδεών, πλαταίνει τον κύκλο των παραστάσεων και καλλιεργεί τη φαντασία.
  2. Προσφέρει ψυχαγωγία.
  3. Βοηθάει στην εκμάθηση της γλώσσας αποθηκεύοντας στην ψυχή γλωσσικό υλικό, απαραίτητο για την ειδική και γενική μόρφωση.
  4. Βελτιώνει την εκφραστική ικανότητα και υποβοηθεί στην ορθογραφία. Αυτό φαίνεται στο μάθημα των Εκθέσεων.
  5. Τέλος, συμβάλλει στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του αναγνώστη.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι το διάβασμα φωτίζει το νου και την καρδιά, ανοίγει νέους ορίζοντες στη γνώση, αφού είναι μάθηση. Δημιουργεί εσωτερική ασφάλεια και ισορροπία, ενισχύει τον ιδεολογικό και ηθικό προσανατολισμό του ατόμου. Ο άνθρωπος γίνεται αυτόφωτος με κριτικό στοχασμό, γνωρίζει τον εαυτό του και τον κόσμο που τον περιβάλλει. Γίνεται ελεύθερος και επαρκής αναγνώστης. Και ένας καλός αναγνώστης, αγαπάει και σέβεται το βιβλίο, δένεται συναισθηματικά με αυτό, στα μικρά παιδιά αναπτύσσεται μια κτητική σχέση, γνωρίζει την αξία του, το

⁷³ Σούλα Ροδοπούλου, Παιδικό βιβλίο-Έκφραση και γνώση, στο Η Παιδική Λογοτεχνία, η συμβολή της στην πνευματική καλλιέργεια του παιδιού, Εκδόσεις Εκδοτικές Επιχειρήσεις Π. Κουτσούμπος Α.Ε., Αθήνα 1989, σελ. 103.

καλό βιβλίο είναι φίλος το κακό εχθρός, διαμορφώνει δικά του κριτήρια επιλογής βιβλίων, διαβάζει γρήγορα και αξιοποιεί το χρόνο του, ανακαλύπτει και καλλιεργεί μέσα του κάποια κλίση και προσανατολίζεται επαγγελματικά, αναπτύσσει την ικανότητα να εμβαθύνει στα πράγματα και να μην είναι επιπόλαιος και ρηχός στη σκέψη του, γίνεται καλός συζητητής, θεωρεί το βιβλίο ανάγκη.⁷⁴

Για να επιτευχθούν όμως όλα τα παραπάνω και να εξελιχθεί το παιδί σε ένα καλό αναγνώστη, προϋπόθεση είναι η θετική και σταθερή σχέση προς τη γλώσσα, πράγμα το οποίο αρχίζει από την μητέρα με την συμβολή της στην ανάπτυξη της ικανότητας της ακοής και της γλώσσας του παιδιού και συνεχίζεται από το σχολείο.

Όσον αφορά το ίδιο το παιδί ως αναγνώστης, γίνεται αντικείμενο έρευνας για πρώτη φορά στη Γερμανία γύρω στα 1890, οπότε κάνει και την εμφάνισή της η κίνηση για την νεανική λογοτεχνία.

Συμπερασματικά όσον αφορά:

1) Την κοινωνιολογία των νεαρών αναγνωστών:

Το θέμα αυτό παραμελήθηκε ως τα τέλη περίπου του 18αι. σε ολόκληρη την Ευρώπη με αποτέλεσμα να μην υπάρχει ως τότε κοινωνιολογική θεωρία για τη λογοτεχνική συμπεριφορά των νεαρών αναγνωστών. Σήμερα διαπιστώνεται ότι η κοινωνική προέλευση του παιδιού, παίζει καθοριστικό ρόλο τόσο στο θέμα της συμπεριφοράς του απέναντι στα λογοτεχνικά κείμενα όσο και στη γενικότερη λογοτεχνική του παιδεία. Παιδιά από χαμηλές κοινωνικές τάξεις, σε αντίθεση με αυτά που προέρχονται από ανώτερα κοινωνικά στρώματα, διαβάζουν λιγότερα λογοτεχνικά κείμενα και αναγνώσματα, τα οποία είναι κατά κανόνα χαμηλής ποιότητας.

2) Κίνητρα ανάγνωσης λογοτεχνικών κειμένων

Έχει υποστηριχθεί ότι για την συμπεριφορά του ανθρώπου ως αναγνώστη και ειδικότερα για τη λογοτεχνική του εξέλιξη είναι μείζονος σημασίας δύο βασικά κίνητρα: η αντικειμενική κατάκτηση του κόσμου και η εξερεύνηση του Εγώ μέσα από την συμπεριφορά των άλλων ανθρώπων. Αυτή όμως η διμερής διάκριση είναι ανεπαρκής. Δεν συμπεριλαμβάνει εξίσου σημαντικά κίνητρα, όπως η ανάγκη για διασκέδαση και για απλή ευχαρίστηση, η αισθητική απόλαυση, η τάση για βιωματικές εμπειρίες, η έφεση για μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα και η αυτομόρφωση.

---

⁷⁴ Β.Δ. Αναγνωστόπουλος-Α. Δελώνης, Παιδική Λογοτεχνία και σχολείο, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1984, σελ. 39.

Σχετικά με την αναγνωστική εξέλιξη του παιδιού, η γενική σχηματοποίηση είναι η ακόλουθη:

1. Η μη αισθητική περιοχή

A) Η φάση των 2-5 ετών: αρχική φάση που συνδέεται από αντικείμενα.

B) Από 6-8 ετών: αναγνωστικό στάδιο των παραμυθιών.

Γ) Από 9-10 ετών: αναγνωστικό στάδιο των ειδικών βιβλίων που αναφέρονται στην πραγματικότητα.

Δ) Από 11-13 ετών: αναγνωστικό στάδιο του εντυπωσιακού και πρωτόγνωρου.

2. Η αισθητική-λογοτεχνική περιοχή

Πρώτο στάδιο: η ψυχολογικο-αισθητική φάση διέγερσης στη νεανική ηλικία.

A) Πρώιμο στάδιο (14-16 ετών)

B) Ωριμο στάδιο (17-20 ετών)

Δεύτερο στάδιο: ψυχολογικο-αισθητική φάση κατευνασμού της ενηλικίωσης.

A) Κανονική μορφή.

B) Ανώτερη μορφή.

Ο επιστημονικός κλάδος που ασχολείται με την εξέλιξη του αναγνώστη είναι απολύτως αναγκαίος για την αναγνωστική και λογοτεχνική εκπαίδευση του παιδιού και του νέου. Σύγχρονες κοινωνιολογικές, ανθρωπολογικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές έρευνες έδειξαν ότι τα εξελικτικά στάδια δεν μπορούν να αγνοηθούν και πολύ λιγότερο να καταργηθούν, ο χρόνος όμως εμφάνισης και ο βαθμός διαμόρφωσης τους επηρεάζονται από κοινωνικο-πολιτισμικούς παράγοντες σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι πιστευόταν μέχρι τώρα.

2.5 Ο ρόλος του παιδικού βιβλίου.

Το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο είναι είδος που στην εποχή μας πολύ συζητιέται και στον τόπο μας γνωρίζει μεγάλη άνθηση. Και επειδή απευθύνεται και φτάνει στα παιδιά, δίκαια γεννιούνται ερωτήματα σχετικά με τον πιο ρόλο διαδραματίζει στην κοινωνία και ποιος είναι αυτός ο ρόλος και γενικότερα πως πρέπει να είναι ένα σωστό παιδικό βιβλίο, αλλά και το τι είναι ικανό να προσφέρει στο παιδί.

Το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο είναι το αισθητικά δικαιωμένο κείμενο που γράφεται από μεγάλους και απευθύνεται σε παιδιά και που πρωταρχικός σκοπός είναι να τα φέρει σε επαφή με το αισθητικό φαινόμενο της τέχνης και ειδικότερα της λογοτεχνίας. Το περιεχόμενό του μπορεί να αναφέρεται σε θέματα που απασχολούν άμεσα το παιδί, ή σε θέματα του ευρύτερου κοινωνικού χώρου, ιστορικά, ακόμη και προβλήματα της κοινωνίας.⁷⁵ Ο ρόλος του παιδικού βιβλίου σε πρώτο επίπεδο είναι να βοηθήσει τα παιδιά να ωριμάσουν ψυχολογικά, να τα ψυχαγωγήσει και να διαπαιδαγωγήσει, σε δεύτερο επίπεδο να τα ευαισθητοποιήσει σε θέματα παγκόσμιας ειρήνης, φιλίας και συμβίωσης μεταξύ των λαών. Επίσης το παιδικό βιβλίο είναι φορέας αξιών, ηθών και παραδόσεων τις οποίες μπορεί να μεταγγίσει στα παιδιά. Το παιδικό βιβλίο επίσης είναι ικανό να συμβάλλει και στην διαμόρφωση διαπολιτισμικού πνεύματος στα παιδιά με την ανάδειξη της φιλίας μεταξύ παιδιών άλλης φυλής αλλά και με την προώθηση συνύπαρξης με παιδιά με ιδιαιτερότητες γενικότερα.

Απαραίτητη προϋπόθεση όλων των παραπάνω, αλλά και για να μπορέσει να βοηθήσει το παιδί το παιδικό βιβλίο, σαφώς χρειάζεται το παιδί να μνηθεί στο διάβασμα του παιδικού λογοτεχνικού βιβλίου, να γίνει ένας αναγνώστης, αλλά και το ίδιο το παιδικό βιβλίο να πληρεί όλες τις προϋποθέσεις ενός άξιου και καλού βιβλίου προς ανάγνωση.

---

⁷⁵ Λότη Πετροβιτς-Ανδρουτσπούλου, Μιλώντας για τα παιδικά βιβλία. Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1983, σελ. 11-12.

Ένα κατάλληλο παιδικό λογοτέχνημα για τα παιδιά σύμφωνα με τον Χάρη Σακελαρίου⁷⁶ είναι αναγκαίο να τηρεί τους εξής όρους ορισμένους από τους οποίους θα μπορούσαμε να τους δούμε και σαν ρόλους του παιδικού βιβλίου:

- Να είναι προσαρμοσμένο στον γλωσσικό πλούτο του παιδιού.
- Να είναι προσαρμοσμένο στον γνωσιολογικό πλούτο του παιδιού.
- Να ικανοποιεί την ανάγκη του παιδιού για κίνηση.
- Να ικανοποιεί την ανάγκη για χαρά.
- Να μην προκαλεί ισχυρές συγκινήσεις.
- Να είναι απλό, παραστατικό, εποπτικό.
- Να καλλιεργεί στα παιδιά ευγενικά αισθήματα και να δημιουργεί παρορμήσεις για ανώτερες πράξεις.
- Να προάγει την κοινωνικότητα και τη συνεργασία ανάμεσα στους ανθρώπους.
- Να εξαίρει το ιδανικό της ειρήνης και της συνεργασίας ανάμεσα στους λαούς, καταδικάζοντας παράλληλα τον πόλεμο.
- Να προβάλλει τον ρόλο της εργασίας στην κατάκτηση της ζωής και την αποστροφή για τη φυγοπονία και την κάθε είδους εκμετάλλευση του ανθρώπου από άνθρωπο.
- Να καλλιεργεί την αγωνιστικότητα.
- Να κάνει το παιδί να συνειδητοποιήσει ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι μεταξύ τους, ότι έχουν τα ίδια δικαιώματα στη ζωή και στη μόρφωση.
- Να ανταποκρίνεται στη βαθμίδα της ψυχικής και πνευματικής ανάπτυξης του παιδιού.

Το λογοτεχνικό βιβλίο δίνει έδαφος σε μια πληθώρα ανακαλύψεων και η συνάντηση του παιδιού μαζί του μπορεί να χτίσει ένα προσωπικό και φανταστικό κόσμο.⁷⁷

---

⁷⁶ Ιωάννα Παπαβασιλείου-Χαραλαμπάκη, Τάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σελ. 35-36.

⁷⁷ Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, Γλώσσα και Λογοτεχνία στην Εκπαίδευση, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2003, σελ. 268.

2.6 Παιδική Λογοτεχνία και σχολείο.

Παρακολουθώντας τα τελευταία χρόνια ότι γράφεται και ότι γίνεται στο χώρο της Παιδικής Λογοτεχνίας, οι επιστήμονες καταλήγουν στο συμπέρασμα πως σήμερα υπάρχει μια αυξανόμενη τάση να γίνει το παιδικό βιβλίο άξονας προσοχής. Ο δάσκαλος έχει χρέος να αναπτύξει στους μαθητές του την ικανότητα να δουν, να ανακαλύψουν το ωραίο και κυρίως να μην δέχονται παθητικά τα μηνύματα της τέχνης. Βασικός όρος είναι να συνειδητοποιήσει ο δάσκαλος ότι η Λογοτεχνία δεν είναι μάθημα αλλά μορφωτικό αγαθό το οποίο πρέπει να μεταδώσει στο παιδί φυσικά και αβίαστα.

Συγκεκριμένα σήμερα οι εκπαιδευτικοί αντί να ευαισθητοποιήσουν το παιδί στο Ωραίο, αποδυναμώνουν με ένα τραγικό τρόπο τα κείμενα που υπάρχουν στα διδακτικά βιβλία, επιμένοντας σε γελοίες αναλύσεις και αναχρονιστικά σχόλια για κείμενα και συγγραφείς. Έτσι οι μαθητές οδηγούνται σε ένα μηχανιστικό τρόπο ανάγνωσης των λογοτεχνικών κειμένων αλλά δεν προσεγγίζουν την ουσία της Λογοτεχνίας, που είναι η βαθύτερη αίσθηση της ψυχικής και πνευματικής πληρότητας.⁷⁸

Απ' όλες εκείνες τις παραμέτρους που το σχολείο οφείλει να αναπτύξει για την ολοκλήρωση της προσωπικότητας του ατόμου, όπως είναι η αισθητική αγωγή, η διδασκαλία και η μύηση στην λογοτεχνία είναι η βάση για να αναπτύξει το παιδί την ατομική του ελευθερία, αλλά και την ορθή του σχέση με τα άτομα γύρω του και την κοινωνία. Μέσα από την ομορφιά που κρύβει ο κόσμος της Λογοτεχνίας δημιουργούνται ενσυνείδητα ή ασυνείδητα καταστάσεις που κάνουν το παιδί να ξεφεύγει από τον εαυτό του, να χτίζει αξίες, να αναπτύσσει κριτικό πνεύμα κι αμφισβήτηση που είναι και ο πυρήνας για να αναπτυχθεί πνευματικά. Όμως η προσέγγιση της Λογοτεχνίας μέσα στο σχολείο δεν είναι μια απλή υπόθεση.⁷⁹

Καλό θα ήταν να μην οριοθετηθεί η Παιδική Λογοτεχνία ως μάθημα. Αλλά το κάθε λογοτεχνικό κείμενο να γίνει αφορμή ώστε να γνωρίσουν τα παιδιά τον συγγραφέα του κειμένου και άλλα λογοτεχνικά κείμενα του ίδιου. Έτσι δίνονται οι ευκαιρίες για εξωσχολικό διάβασμα και η μελέτη της Λογοτεχνίας δεν περιορίζεται μόνο μέσα στην αίθουσα. Μια ιδέα είναι να δοθεί στα παιδιά η δυνατότητα να έρθει ένας συγγραφέας στο σχολείο, να

⁷⁸ Β.Δ Αναγνωστόπουλος-Α. Δελώνης, Παιδική Λογοτεχνία και σχολείο, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1984, σελ. 91-92.

⁷⁹ Ναννίνα Σακκά-Νικολακοπούλου, Παιδική Λογοτεχνία και σχολείο, στο Η Παιδική Λογοτεχνία, η συμβολή της στην πνευματική καλλιέργεια του παιδιού, Εκδόσεις Εκδοτικές Επιχειρήσεις Π. Κουτσούμπος Α.Ε. , Αθήνα 1989, σελ. 107-108.

μιλήσει και να γνωριστεί με τα παιδιά ή να γίνονται εκθέσεις λογοτεχνικών βιβλίων στα σχολεία. Να υπάρχουν δανειστικές βιβλιοθήκες που να λειτουργούν σωστά.

Η συστηματική μύηση στη λογοτεχνία είναι ο πόλος πάνω στον οποίο θα οικοδομηθούν η σωστή γνώση της γλώσσας, η ανακοίνωση, η έκφραση, ο γραπτός λόγος, η σκέψη, η παρατήρηση και η έκφραση των συναισθημάτων. Ταυτόχρονα μέσα από την σωστή προσέγγιση της Λογοτεχνίας θα γίνει η ενεργοποίηση και η ανάπτυξη του νοητικού, βουλευτικού και συναισθηματικού κόσμου. Θα καλλιεργηθούν η αντίληψη, η μνήμη και η φαντασία.⁸⁰

Σημαντική σε όλο αυτό είναι η συμβολή του δασκάλου, ο οποίος θα πρέπει να διαβάζει και να ενημερώνεται διαρκώς για τον χώρο της Παιδικής Λογοτεχνίας. Χρειάζεται προσπάθεια εκ μέρους του να δωθεί ένας καλύτερος τρόπος διδασκαλίας. Χρειάζεται να μάθει ο δάσκαλος στο παιδί μέσα από την Λογοτεχνία όχι να σκέφτεται αλλά πώς να σκέφτεται.

---

⁸⁰ Βλ. Ναννίνα Σακκά-Νικολακοπούλου, ό.π., σελ. 109.

2.7 Η Λογοτεχνική Αγωγή του παιδιού.

Η έννοια της Λογοτεχνικής αγωγής, για την οποία κάνει ιδιαίτερο λόγο ο Kienecker, έχει διπλή σημασία. Νοείται τόσο ως αγωγή προς χάριν της λογοτεχνίας (καλλιέργεια και ανάπτυξη της φιλαναγνωσίας), όσο και ως αγωγή μέσω της λογοτεχνίας. Με μια συνεχή εξοικείωση με τη λογοτεχνία είναι δυνατόν ο αναγνώστης να αναπτύσσει στοιχειώδεις ή και πιο σύνθετους τρόπους προσέγγισης και πρόσληψης λογοτεχνικών έργων. Αυτή η σταδιακή εξοικείωση, όταν γίνεται συστηματικά και προγραμματισμένα, επιτρέπει την παραπέρα αφομοίωση της λογοτεχνικής ύλης, ώστε να μπορεί κανείς να διαμορφώνει άποψη και γνώση γύρω από τη Λογοτεχνία.⁸¹

Η επίδραση που ασκεί στο μικρό παιδί η Λογοτεχνία, που ως μια μορφή τέχνης απευθύνεται στο συναίσθημα, είναι εντονότερη, μια που σ' αυτή την ηλικία του το παιδί ζει κυρίως με τα συναισθήματα και ελάχιστα με την λογική του. Ο ρόλος της Λογοτεχνίας για την αγωγή του παιδιού είναι σημαντικός, εφόσον οι αναζητήσεις του περιστρέφονται γύρω από την ανάγκη να γνωρίσει τον κόσμο, για να διαμορφώσει την δική του κοσμοθεωρία και να οργανώσει τις δικές του αλληλεπιδράσεις με αυτόν. Παλιότερα το παιδί ερχόταν σε επαφή με τον έντεχνο λόγο, από πολύ νωρίς, με τα νανουρίσματα και τα ταχαταρίσματα στο ξεκίνημα της ζωής του, με τα παραμύθια και τις ιστορίες. Όλα αυτά αποτελούσαν τροφή της ψυχής του. Ήταν ο φυσικός δρόμος για να προσεγγίσει και να απολαύσει αργότερα την επώνυμη λογοτεχνία το κάθε παιδί. Σήμερα που τα παιχνίδια στις γειτονιές ολοένα εξαφανίζονται και τα παραμύθια της γιαγιάς αντικαθίσταται από βιντεοκασέτες, ο αυθόρμητος τρόπος επαφής του παιδιού με τη λογοτεχνία διασαλεύεται. Και βέβαια δεν θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι οι καταστάσεις αυτές που δημιουργούν τρομερές ελλείψεις στο φυσικό τρόπο αγωγής του μικρού παιδιού, μπορούν να αντισταθμίζονται με την υπεραφθονία των υλικών αγαθών που τα περισσότερα παιδιά σήμερα απολαμβάνουν. Καμιά βιντεοκασέτα δεν μπορεί να αντικαταστήσει τη φυσική, την αληθινή διήγηση ενός παραμυθιού.⁸²

Μπροστά σε μια τέτοια πραγματικότητα, ο ρόλος του σχολείου διαφαίνεται ιδιαίτερα σημαντικός. Η ευθύνη του για την κάλυψη των κενών που ο σύγχρονος τρόπος ζωής δημιουργεί στην ολόπλευρη και ισόρροπη ανάπτυξη του παιδιού, θεωρείται

---

⁸¹ Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης, Η Παιδαγωγική της Λογοτεχνίας, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2005, σελ. 27.

⁸² Δραγάση Ελένη, Λογοτεχνική Αγωγή για μικρά παιδιά, περ. Τα εκπαιδευτικά, τ. 37-38, Απρίλιος-Ιούνιος 1995, σελ. 22.

επιβεβλημένη. Ειδικά το νηπιαγωγείο στο οποίο επιχειρείται η πρώτη συστηματική παρέμβαση στην εξέλιξη του παιδιού, έχει χρέος να του προσφέρει όλες τις ευκαιρίες για να γνωρίσει τη γοητεία και τη χάρη του λογοτεχνικού κειμένου.

Οι στόχοι της λογοτεχνικής αγωγής θα μπορούσαν να είναι οι εξής:

- ✓ Αισθητική απόλαυση
- ✓ Ψυχαγωγία και ευχαρίστηση
- ✓ Προαγωγή της γλωσσικής τους έκφρασης
- ✓ Κοινωνική και ηθική καλλιέργεια
- ✓ Γνωστικά μηνύματα
- ✓ Ανάπτυξη της φαντασίας τους
- ✓ Ανάπτυξη της ευαισθησίας τους και της θετικής στάσης τους για τη ζωή
- ✓ Οράματα⁸³

Μελλοντικά θα πρέπει η λογοτεχνική αγωγή να συστηματοποιηθεί, ώστε να είναι πολύ λιγότερο «αγωγή επ' ευκαιρία». Αυτό θα επιτευχθεί με τη διασάφηση, την ενίσχυση και την επαλήθευση εξωλογοτεχνικών παιδαγωγικών επιδιώξεων, μέσω της Παιδαγωγικής της Λογοτεχνίας. παράλληλα θα πρέπει η εκπαίδευση να ασχοληθεί με τη συνεχή και πιο συστηματική εισαγωγή του αναγνώστη στον κόσμο της γλωσσικής δημιουργίας ποικίλων μορφών.⁸⁴ Έτσι η λογοτεχνική αγωγή θα συμβάλλει στην αυτομόρφωση και αυτοεπιμόρφωση και την ευαισθητοποίηση των ανθρώπων και στην ομαλότερη και πιο ολοκληρωμένη ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο και τις κοινωνικές σχέσεις.

Ο πλέον καθιερωμένος δρόμος λογοτεχνικής αγωγής είναι αυτός που έχει διαμορφώσει το σχολείο, όπου μέσα στις σχολικές τάξεις, είναι ως επί των πλείστων εξασφαλισμένη μια ηλικιακή ομοιομορφία, υπάρχει μια συνέχεια στις ηλικίες από τάξη σε τάξη και υπάρχουν καθορισμένα παιδαγωγικά και ψυχολογικά κριτήρια, που διαμορφώνουν και το είδος της διδακτικής εργασίας και επίσης έχουν προεπιλεγεί και τα ποικίλα λογοτεχνικά κείμενα με τα οποία θεωρείται σκόπιμο να έρθουν σε επαφή και γνωριμία οι νέοι άνθρωποι. Στο χώρο του σχολείου η λογοτεχνική αγωγή έχει να κάνει αφενός με τη δημιουργία μιας πρώτης σταθερής επαφής του παιδιού με τη λογοτεχνία και αφετέρου με την εμβάθυνση και διεύρυνση αυτής της επαφής που ξεκινάει από την μικρή ηλικία, προχωρώντας σταδιακά προς τη μεγαλύτερη.⁸⁵

⁸³ Βλ. Δραγάση Ελένη, ό.π., σελ. 23.

⁸⁴ Βλ. Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης, ό.π., σελ. 29.

⁸⁵ Βλ. Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης, ό.π., σελ. 30

Για να υπάρξει ωστόσο λογοτεχνική αγωγή στο σχολείο θα πρέπει ο δάσκαλος να λάβει υπόψη κάποιες συντεταγμένες στην όλη εκπαιδευτική πράξη. Συνοπτικά αυτές είναι:

1. Να μην μετατρέψει την Λογοτεχνική Αγωγή σε ένα μάθημα τυπικό.
2. Να στρέψει το ενδιαφέρον του παιδιού από το έργο στο δημιουργό.
3. Έχει χρέος να κάνει τους μαθητές να ανακαλύψουν το ωραίο κι όχι να το δέχονται παθητικά.
4. Ο δάσκαλος πρέπει να βρει τη χρυσή τομή και να διατηρήσει την ισορροπία ανάμεσα στο μαγικό και στο ρεαλιστικό στοιχείο της Λογοτεχνίας.⁸⁶

Βέβαια όλα αυτά προϋποθέτουν την ύπαρξη ενός δασκάλου με προοδευτικές αντιλήψεις για την Αγωγή.

Έτσι η Λογοτεχνική Αγωγή μπορεί να εξυπηρετεί τους γενικούς αλλά και επιμέρους σκοπούς της Αγωγής και κυρίως μπορεί να συντελεί αποφασιστικά στη διαμόρφωση και την ανάπτυξη της πνευματικής και πολιτισμικής υπευθυνότητας του αναγνώστη.

---

⁸⁶ Β.Δ. Αναγνωστόπουλος-Α. Δελώνης, Παιδική Λογοτεχνία και σχολείο, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1984, σελ. 98-99.

2.8 Ο ρόλος του δασκάλου στην ανάπτυξη της αγάπης του παιδιού για την Λογοτεχνία.

Μύθος και λόγος διαπλέκονται και συνθέτουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματοποιείται η επαφή του παιδιού με το βιβλίο ήδη από την προσχολική ηλικία. Αργότερα ο δάσκαλος αποτελεί τον κύριο διαμεσολαβητή ανάμεσά τους. Αυτός καλείται να μετατρέψει την πρωτογενή επαφή παιδιού και βιβλίου σε μόνιμη και δημιουργική σχέση και να διαμορφώσει το μικρό «συλλαβίζοντα αναγνώστη» σε δια βίου σύντροφο του βιβλίου ως αναντικατάστατης πηγής γνώσης, αισθητικής, φαντασίας, δημιουργίας.⁸⁷

Αποτελώντας το κύριο και καίριο στοιχείο διαμεσολάβησης μεταξύ των δύο πόλων - παιδιού και βιβλίου - ο δάσκαλος οφείλει να γνωρίζει και να ανασυνθέτει τα κύρια χαρακτηριστικά τους. Από τη μια μεριά οφείλει να εξοπλιστεί με την αγάπη αλλά και με τη βαθιά γνώση του βιβλίου και της Λογοτεχνίας – είτε αυτή απευθύνεται στους ενήλικες είτε στα παιδιά. Παράλληλα είναι απαραίτητη η γνώση του ρόλου που μπορεί να διαδραματίσει η Λογοτεχνία όχι μόνο στην καλλιέργεια της γλωσσικής έκφρασης και στον εμπλουτισμό των γνώσεων του παιδιού, όπως χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα, αλλά κυρίως στην αισθητική του καλλιέργεια, στην ανάπτυξη της φαντασίας του, στην ψυχική του ωρίμανση και στην ομαλή του κοινωνικοποίηση. Από την άλλη πλευρά, εκείνη του παιδιού, είναι απαραίτητη για το δάσκαλο η γνώση της όλης ψυχοαισθητικής δομής του νέου ανθρώπου, της κλίμακας των γνωστικών δυνατοτήτων, των εγγενών δυσχερειών της πορείας που οδηγεί το παιδί από την άγνοια στη γνώση.⁸⁸

Ο δάσκαλος αναδεικνύοντας τα κοινά χαρακτηριστικά παιχνιδιού-φαντασίας-τέχνης και ιδιαίτερα λογοτεχνίας που βιώνει το παιδί, θα προκαλέσει το ενδιαφέρον του για το βιβλίο. Στόχος του θα πρέπει να είναι να δημιουργήσει ένθερμους και συνεπείς αναγνώστες, που να προσεγγίζουν με ενθουσιασμό τα λογοτεχνικά κείμενα.

Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να προκαλέσει την έκφραση και διατύπωση προσωπικών βιωμάτων των μαθητών, με αφορμή το λογοτεχνικό κείμενο που διδάσκει. Θα πρέπει να δώσει σημασία στην ανταπόκριση του μικρού αναγνώστη στο κείμενο, ανταπόκριση που θα ποικίλει ανάλογα με τις βιωματικές και αναγνωστικές μνήμες και ευαισθησίες του καθενός. Ο δάσκαλος που καλλιεργεί την

⁸⁷ Αντα Κατσίκη-Γκίβαλου, Το θαυμαστό ταξίδι, Εκδόσεις Πατάκη, Απρίλιος 2005, σελ.65.

⁸⁸ Βλ. Αντα Κατσίκη-Γκίβαλου, ό.π., σελ 65.

ανταπόκριση των μαθητών μέσα στην τάξη, τοποθετεί το παιδί-αναγνώστη στο κέντρο του ενδιαφέροντος, επιβάλλει το σεβασμό της ιδιαιτερότητάς του και αναγνωρίζει το σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει στη διαδικασία της λογοτεχνικής επικοινωνίας.⁸⁹

Ο ρόλος του δασκάλου για την ενίσχυση της αγάπης του παιδιού στα λογοτεχνικά κείμενα περνάει από ένα παιδαγωγικό κλίμα αντιαυταρχικό. Έχει αφετηρία την ελευθερία της επιλογής των κειμένων από τους μαθητές και δεν είναι ένα μάθημα κατά «διαταγήν». Είναι αναγκαίο ν' ανευρίσκονται: Λογοτεχνικά κείμενα που ερεθίζουν την φαντασία των μαθητών. Λογοτεχνικά κείμενα που αναφέρονται στις ανάγκες και στα ενδιαφέροντα των παιδιών. Λογοτεχνικά κείμενα που απελευθερώνουν τον μαθητή, που του δημιουργούν μια έντονη καταξίωση αμφισβήτησης και διαλεκτικών αντιθέσεων και όχι αντιφάσεων. Λογοτεχνικά κείμενα που μπορεί να έχουν μια αγωνιστική και αντιστασιακή διάσταση για το είδος άνθρωπος. Λογοτεχνικά κείμενα που δεν διέπονται από πνευματικό βραχμανισμό, ούτε θα μονοπωλούν τη σοφία και τις ανθρώπινες αξίες. Έτσι θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι στρατηγικές τις οποίες μπορεί να χρησιμοποιήσει ένας εκπαιδευτικός για την καλλιέργεια αγάπης τους παιδιού για τη Λογοτεχνία είναι οι εξής:

- Ο δάσκαλος στο σύγχρονο σχολείο πρέπει να μάθει: όχι πώς να διδάξει, αλλά πώς να μη διδάξει. Ο δάσκαλος κινητοποιεί και δραστηριοποιεί το παιδί στη Λογοτεχνία να κατακτήσει το κείμενο με προσωπική συμμετοχή.
- Αποφεύγει τυποποιημένες ερωτήσεις.
- Αποφεύγουμε την ανάθεση μελέτης λογοτεχνικών βιβλίων και απόδοσής τους περιληπτικά.
- Ο δάσκαλος δεν αναθέτει στα παιδιά να παρουσιάσουν λογοτεχνικά βιβλία κατά διαταγή.
- Δεν κατακερματίζει τα λογοτεχνικά κείμενα για να υπηρετήσει τη γραμματική κ.α.
- Ο ρόλος του δασκάλου είναι παρακινητικός.
- Ο δάσκαλος αποφεύγει την ποινή και την αμοιβή, χρησιμοποιεί την ενθάρρυνση.
- Ενίσχυση της σχολικής βιβλιοθήκης και ανταλλαγή βιβλίων μεταξύ των μαθητών.
- Ο δάσκαλος είναι ενημερωμένος για τις λογοτεχνικές εκδόσεις.

---

⁸⁹ Βλ. Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου, ό.π., σελ. 70.

- Ο ρόλος του δασκάλου ακόμη είναι να παρεμβαίνει με λογοτεχνικά κείμενα και να ανανεώνει τις λογοτεχνικές αναζητήσεις των μαθητών.⁹⁰

Όσον αφορά ειδικότερα τον χώρο του νηπιαγωγείου η αγάπη του παιδιού για την Λογοτεχνία θα εξαρτηθεί από τα μέσα που θα χρησιμοποιήσει η νηπιαγωγός για να διδάξει την Λογοτεχνία. Γενικότερα θα μπορούσαμε να πούμε ότι σημαντικό ρόλο παίζουν:

- Η λογοτεχνική κατάρτιση της νηπιαγωγού.
- Η λογοτεχνική ενημέρωση.
- Η επιλογή των θεμάτων.
- Η ενημέρωση και η πληροφόρηση των γονιών.
- Η οργάνωση της βιβλιοθήκης.⁹¹

Ο δάσκαλος είναι υποχρεωμένος να είναι ο ίδιος ένας επαρκής, ένας καλός αναγνώστης, να δίνει το καλό παράδειγμα, χωρίς πιέσεις και πρέπει, χωρίς να μετατρέπει το λογοτεχνικό ανάγνωσμα σε σχολικό, σχολαστικό μάθημα καθημερινής ρουτίνας. Να γίνεται «μάγος», εκμεταλλευόμενος την εμπιστοσύνη που του έχουν τα παιδιά. Τα παιδιά μιμούνται το δάσκαλο. Ο δάσκαλος είναι ανάγκη, αν θέλει να είναι παιδαγωγός, να ξεχνάει τον εκπαιδευτικό και να μεταμορφώνεται σε «μάγο», σε δάσκαλο ιεροφάντη/ποιητή και ιερούργο.⁹²

---

⁹⁰ Αθανάσιος Παπάς, Ο ρόλος του δασκάλου στην ανάπτυξη της αγάπης του παιδιού για τη Λογοτεχνία στο Παιδική Λογοτεχνία, Θεωρία και Πράξη, Β΄ τόμος Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1994, σελ. 26-27.

⁹¹ Ρούλα Παπανικολάου-Τ. Τσιλιμένη, Η Παιδική Λογοτεχνία στο νηπιαγωγείο, θεωρία και πράξη, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1992, σελ. 105-106.

⁹² Χωρεάνθη Ελένη, Λογοτέχνης και εκπαιδευτικό-Δάσκαλος και Μάγος, στο Παιδική και νεανική Λογοτεχνία το Μαγικό ραβδί της Εκπαίδευσης, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2003, σελ. 191.

2.9 Παιδική Λογοτεχνία και Νηπιαγωγείο

▪ Αναλυτικό Πρόγραμμα και Παιδική Λογοτεχνία.

Η Παιδική Λογοτεχνία όλο και περισσότερο κατακτά τη θέση που της αξίζει, όχι μόνο στον ευρύτερο χώρο της τέχνης, αλλά και σ' αυτόν της εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, στην πρώτη βαθμίδα της εκπαίδευσης και ειδικά στο νηπιαγωγείο, άρχισε να κάνει την εμφάνισή της με τη μορφή που της ταιριάζει τα δύο τελευταία χρόνια. Βέβαια διάφορα είδη της Παιδικής Λογοτεχνίας εντάσσονται πάντα στο πρόγραμμα του νηπιαγωγείου. Αυτό διαπιστώνεται από τα αναλυτικά προγράμματα που ίσχυαν κατά καιρούς.⁹³

Πρωταρχικός σκοπός της Παιδικής Λογοτεχνίας, θεωρείται η αισθητική καλλιέργεια του παιδιού. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, πρέπει να χρησιμοποιούνται στο νηπιαγωγείο όλα τα είδη της Παιδικής Λογοτεχνίας που ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα της προσχολικής ηλικίας: το παραμύθι, οι μύθοι, οι μικρές ιστορίες, το ποίημα, το θέατρο.

Το νήπιο αναπτύσσεται ραγδαία, νοητικά και συναισθηματικά, άρα η ηλικία του θεωρείται πρόσφορη για τη μύηση του σε αξίες. Και σε αυτήν την ηλικία ο παιδαγωγός πρέπει να στήσει το υπόβαθρο. Η Παιδική Λογοτεχνία αναπτύσσει πνευματικά και συναισθηματικά το παιδί, το βοηθά να πάρει σωστή στάση απέναντι στη ζωή, του γνωρίζει την ίδια τη ζωή, τους ανθρώπους και τον εαυτό του, το βοηθάει να πλουτίσει τις εμπειρίες, τις γνώσεις, τη φαντασία, τις ιδέες του, να αναπτύσσει την κρίση του, να καλλιεργηθεί αισθητικά. Οι τρόποι που τα μικρά παιδιά πλησιάζουν τη λογοτεχνία στο χώρο του νηπιαγωγείου είναι δύο: μέσω της νηπιαγωγού και μέσω της βιβλιοθήκης.⁹⁴

Στον οδηγό της Νηπιαγωγού προτείνονται οι εξής δραστηριότητες για την Παιδική Λογοτεχνία:

- Να ζωγραφίσουν και να γράψουν τα παιδιά ότι θέλει το καθένα σχετικά με το παραμύθι που διάβασαν.
- Να ανασυνθέσουν το παραμύθι που διάβασαν, βάζοντας σε σειρά τις εικόνες που τους διανέμονται/
- Κάθε ομάδα να γράψει και να εικονογραφήσει το δικό της παραμύθι.

Και συνεχίζει με την σημαντικότητα της ύπαρξης Παιδικής Λογοτεχνίας με τη μορφή των βιβλίων ποίησης, παραμυθιών, αινιγμάτων κ.α, καθώς αυτή συμβάλλει στην εξοικείωση με τη

⁹³ Βλ. Ρ. Παπανικολάου-Τ. Τσιλιμένη, ό.π., σελ. 21-22.

⁹⁴ Ρένα Ρώσση-Ζαΐρη, Η Παιδική Λογοτεχνία στο νηπιαγωγείο, στο Παιδική και Νεανική Λογοτεχνία, Το Μαγικό ραβδί της Εκπαίδευσης, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2003, σελ. 181.

γραφτή γλώσσα, στην ανάπτυξη της φαντασίας του παιδιού, στην ψυχική και λογοτεχνική καλλιέργεια του παιδιού.⁹⁵

Ο εκπαιδευτικός πρέπει να είναι καλός αγωγός-με την έννοια του ηλεκτρισμού-των κειμένων, για να μεταδώσουν την επιθυμία της γραφής που κρύβουν και να εδραιώσει στους μαθητές του την επιθυμία της ανάγνωσης. Προωθώ την ανάγνωση σημαίνει σκέφτομαι με τους μαθητές μου πάνω στις πολλαπλές σχέσεις που μπορώ να έχω με τα κείμενα. Σημαίνει ζω με τις αναγνωστικές περιπέτειες, παρουσιάζοντας κείμενα διαφορετικά ως προς τη λειτουργία τους επινοώντας παιδαγωγικά εργαλεία, παιδαγωγικές πρακτικές και δραστηριότητες, που μπορούν να πληροφορήσουν τους μαθητές και να βοηθήσουν στην επινόηση και στη δημιουργική σκέψη. Η τάξη του νηπιαγωγείου είναι ο κατ' εξοχήν χώρος όπου μπορούν ν' ανθίσουν και να ευοδωθούν αναγνωστικές εμπειρίες. Είναι πρώτα απ' όλα η ηλικία των παιδιών, τα οποία βρίσκονται ακόμα στο μεταίχμιο φαντασίας και πραγματικότητας, αρχή της ευχαρίστησης και αρχή της πραγματικότητας. Αυτή η μεταίχμιακή θέση είναι και η θέση της Λογοτεχνίας. Είναι δεύτερον ο χώρος της τάξης που σφύζει από χρώματα, ζωγραφιές, παιχνίδια, λέξεις, αντικείμενα μεταμόρφωσης, μαγικά κουτιά. Είναι τρίτον η στάση του σώματος. Τα παιδιά δεν κάθονται στα θρανία, μπορούν να είναι ανακούρκουδα, μπορούν να είναι όρθια, ακόμη να κινούνται και να παίζουν μέσα στην τάξη. Είναι τέταρτον η διαπλοκή ανάγνωσης-ακρόασης, προφορικού και γραπτού λόγου, η δημιουργία αγαπητικής σχέσης ανάμεσα στη νηπιαγωγό-αφηγήτρια και στο μαθητή-αναγνώστη-ακροατή. Μέσα από αυτή την ανάγνωση-ακρόαση, το παιδί μέσα σε ένα χώρο προστατευτικό αλλά και χώρο ελευθερίας και δωρεάς, έχει τη δυνατότητα να παίζει με το εγώ του, τις εννοήσεις και επιθυμίες του. οι ιστορίες που ακούν, επιτρέπουν στα παιδιά να ζήσουν μέσα από μυθοπλασία, εμπειρίες που τις έχουν ανάγκη.⁹⁶

Η ιστορία που διαβάζουμε στα νήπια αναπτύσσει μέσα τους άλλες ιστορίες και η ανάγνωση-ακρόαση γίνεται μια εξερεύνηση των σημείων εκείθεν της ιστορίας, εξερεύνηση των δευτερευουσών εννοιών του κειμένου. Έτσι το παιδί αντιλαμβάνεται σιγά-σιγά ότι ο αναγνώστης μπορεί να δώσει πολλές έννοιες και εισχωρεί στην κύρια σημασία της λογοτεχνικής ανάγνωσης, που δεν είναι άλλη από το διαφορούμενο, την υπονόηση, το άλεκτο, κοντολογίς αποκτά την ικανότητα να διαβάζει ανάμεσα στις γραμμές και στα λόγια της

⁹⁵ Βλ. Οδηγός Νηπιαγωγού, Υ.Π.Ε.Π.Θ., Αθήνα 2006 σελ. 113, 144, 146.

⁹⁶ Αναγνωστοπούλου Διαμαντή, Η επαφή των μαθητών με τη λογοτεχνία στην προσχολική εκπαίδευση, στο Η Παιδική Λογοτεχνία στην Εκπαίδευση, Εκδόσεις Εργαστηρίου Λόγου και Πολιτισμού Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος 2007, σελ. 16-17.

αφήγησης. Έτσι τα παιδιά κατανοούν ότι υπάρχουν και άλλες ιστορίες στο εσωτερικό της κύριας ιστορίας, ότι τα κείμενα έχουν τα μυστικά τους και η ανάγνωση είναι μια περιπέτεια.⁹⁷

Το νηπιαγωγείο πρέπει να χρησιμοποιήσει με τον καλύτερο τρόπο τα μέσα που διαθέτει για να μυήσει το παιδί στην λογοτεχνία. Στο νηπιαγωγείο οι νηπιαγωγοί δημιουργούν για να δημιουργήσουν δημιουργούς. Οι στόχοι πρέπει να είναι: η διαμόρφωση σωστής, δομημένης και οργανωμένης σκέψης, η εξάσκηση της ικανότητας του παιδιού για επινόηση και πρωτοτυπία, η ανάπτυξη δημιουργικών ικανοτήτων, η ανάπτυξη κριτικής σκέψης. Για τον λόγο αυτό χρειάζεται η νηπιαγωγός να δουλεύει με διάθεση όλη τη χρονιά. Χρειάζονται η δημιουργία συνθέσεων με διάφορα υλικά σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο.⁹⁸

«Σαν ένα μπουκάλι ριγμένο στη θάλασσα της τάξης, κάθε λογοτεχνικό κείμενο είναι στο έλεος, στις ικανότητες, στην ευχέρεια και στην ευρηματικότητα ή μη διδάσκοντος και διδασκομένων να «διαβάσουν» ή όχι, να «ανακαλύψουν» ή όχι το μήνυμα που φέρει εντός του.»⁹⁹

«Γιατί στο βαθμό που υπάρχει μια ζωντανή λογοτεχνία, υπάρχει και μια ζωντανή εκπαίδευση, δηλαδή κάποιοι ζωντανοί εκπαιδευτικοί ικανοί να διευρύνουν αθόρυβα και δημιουργικά το θεσμικό πλαίσιο αξιοποιώντας τις παρεχόμενες σήμερα δυνατότητες ή δημιουργώντας δυνατότητες».¹⁰⁰

▪ Αναλυτικό πρόγραμμα και Παιδική Λογοτεχνία¹⁰¹

Ο νέος άνθρωπος έρχεται αντιμέτωπος με ένα πλήθος αξιών. Αυτές οι αξίες είναι διάχυτες μέσα στην ατμόσφαιρα που αναπνέει από τα πρώτα του κιόλας βήματα, από την παιδική του ηλικία. Το σπίτι, ο δρόμος, το σχολείο, η διοίκηση, ο τύπος, η τηλεόραση, το θέατρο είναι οι εστίες του. από όλες όμως σπουδαιότερη είναι το σχολείο. Γιατί εδώ η μύηση γίνεται μεθοδικά επάνω σε ένα καταστρωμένο σχέδιο και με τρόπο μελετημένο ως τις πιο σημαντικές λεπτομέρειες του.

Μέσα στο σχολείο οι αξίες διοχετεύονται στο παιδί από το δάσκαλο, το βιβλίο και το αναλυτικό πρόγραμμα. Δάσκαλος, βιβλίο και αναλυτικό πρόγραμμα, αποτελούν ένα οργανωμένο σύστημα του οποίου θα υποστεί το παιδί, θέλοντας και μη την επίδραση.

⁹⁷ Βλ. Αναγνωστοπούλου Διαμαντή, ό.π., σελ. 17.

⁹⁸ Βλ. Ρένα Ρώσση-Ζαΐρη, ό.π., σελ. 182.

⁹⁹ Βλ. Αναγνωστοπούλου Διαμαντή, ό.π., σελ. 21.

¹⁰⁰ Κώστας Μπαλάσκας, Ταξίδι με το κείμενο, Εκδόσεις Επικαιρότητα, Αθήνα 1990, σελ. 14.

¹⁰¹ Δ.Ε.Π.Π.Σ., Για το Νηπιαγωγείο, Φ.Ε.Κ. τ.Β' αρ. φύλλου 304/13-03-03.

Επίδραση βαθιά , που χρονικά ξεπερνά τα όρια της σχολικής περιόδου. Με αυτό κυρίως γίνεται η ένταξη του νέου ανθρώπου και η προσαρμογή του στο κοινωνικό, πνευματικό και ηθικό περιβάλλον του τόπου του και του καιρού του. Αυτά όλα ορίζονται και στο Αναλυτικό Πρόγραμμα.

Στη σημερινή εποχή σκοπός του σχολείου είναι η δημιουργία νέων ατόμων πνευματικά και ψυχικά ολοκληρωμένων και ευαισθητοποιημένων σε κοινωνικά, πολιτιστικά θέματα. Βασικό ρόλο στη δημιουργία μιας ενεργού συνείδησης παίζει η λογοτεχνία, που είναι ενταγμένη στο Δημοτικό σχολείο, στο μάθημα της νεοελληνικής γλώσσας. Η Λογοτεχνία και η διδασκαλία της έχει απασχολήσει πολλούς ερευνητές, μελετητές, θεωρητικούς της λογοτεχνίας, αλλά και παιδαγωγούς. Στην Ελλάδα, χώρα με ιδιαίτερη πλούσια λογοτεχνική παραγωγή υψηλής ποιότητας, η συστηματική διδασκαλία της λογοτεχνίας αρχίζει από τι Γυμνάσιο.

Στο Αναλυτικό Πρόγραμμα του Δημοτικού αναφέρονται σαν στόχοι του μαθητή ως προς τη Λογοτεχνία τα εξής:¹⁰²

Ο μαθητής τελειώνοντας το Δημοτικό σχολείο να είναι σε θέση να:

- Διευρύνει την αναγνωστική του ικανότητα.
- Κατανοεί ή εικάζει τα όρια και τις εναλλακτικές δυνατότητες της γλώσσας.
- Εξοικειώνεται με τις μετασημασιολογήσεις και τη λειτουργία της λογοτεχνικής μεταφοράς.
- Κατανοεί τον τρόπο, με τον οποίο ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τα γλωσσικά μέσα, για να προκαλέσει εντυπώσεις που θέλει.
- Εξηγεί το νόημα σε κείμενα με απαιτητική σύνταξη, λεξιλόγιο και νοηματική δομή.
- Εξοικειώνεται με στοιχεία δομής και περιεχομένου των λογοτεχνικών κειμένων.
- Εξοικειώνεται διαισθητικά και με απλά κείμενα εότερης λογοτεχνίας.
- Προσεγγίζει βαθμιαία ευρύ φάσμα κατάλληλων κειμένων των κυριότερων εκπροσώπων της ελληνικής λογοτεχνίας σε όλη τη χρονική και γεωγραφική της έκταση
- Γνωρίζει δειγματικά κείμενα βαλκανικής και παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Όλα αυτά προϋποθέτουν την ύπαρξη των εξής δραστηριοτήτων:

- Ανάγνωση κειμένων, με σκοπό τον εντοπισμό νοημάτων πέραν του κυριολεκτικού
- Ασκήσεις μετασχηματισμού και αντικατάστασης ποιητικών φράσεων με αντίστοιχες του καθημερινού λόγου και αντίστροφα.

---

¹⁰² Δ.Π.Π.Σ. Για το Δημοτικό σχολείο, Η νεοελληνική γλώσσα στο δημοτικό σχολείο.

- Συζητήσεις κατά τις οποίες προβάλλονται εναλλακτικές ή συμπληρωματικές ερμηνείες.
- Διατύπωση επιχειρηματολογίας και αξιολογικών κρίσεων για λογοτεχνικά κείμενα μέσα από τη συζήτηση.
- Δημιουργικό γράψιμο.
- Αναδιήγηση λογοτεχνικών κειμένων.
- Απαγγελίες ποιημάτων, χρήση μελοποιημένης ποίησης, συγκρότηση λογοτεχνικών ανθολογίων.

Σύμφωνα με τη φιλοσοφία του Προγράμματος, κρίνεται σκόπιμη ή μερική αποσύνδεση της διδασκαλίας των λογοτεχνικών κειμένων από τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος, γιατί η λογοτεχνία παίζει ένα σημαντικό ρόλο στη γλωσσική και γενικότερα στην αισθητική καλλιέργεια του ατόμου, στην ευαισθητοποίηση του απέναντι στα προβλήματα της ζωής, αλλά δεν αποτελούν τα λογοτεχνικά κείμενα τα μοναδικά πρότυπα γλωσσικής έκφρασης. Παράλληλα κρίνεται σκόπιμη η σύνδεση λογοτεχνίας με το παιχνίδι, με την ψυχαγωγία, την καλλιέργεια του συναισθήματος καθώς και με τον προβληματισμό πάνω σε ποικίλα θέματα. Τα λογοτεχνικά κείμενα του Ανθολογίου ή αυτά που παρουσιάζονται την ώρα της ελεύθερης ανάγνωσης να συνοδεύονται από παιγνιώδεις δραστηριότητες φιλιανγνωσίας. Τέτοιες δραστηριότητες μπορούν να πραγματοποιούνται μέσα στην τάξη ή στον χώρο της σχολικής βιβλιοθήκης.

Σχετικά με το Αναλυτικό Πρόγραμμα του νηπιαγωγείου, η Λογοτεχνία εντάσσεται στην ενότητα **Παιδί και Γλώσσα**. Η Λογοτεχνία κάνει την εμφάνιση της μέσα από διάφορους στόχους. Παρακάτω θα αναφέρω μερικούς καθώς και τις ενδεικτικές δραστηριότητες βάση του Αναλυτικού Προγράμματος του Νηπιαγωγείου.

Ικανότητες που επιδιώκονται να αναπτυχθούν καθώς και ενδεικτικές δραστηριότητες:

- Να βελτιώνουν και να εμπλουτίζουν τον προφορικό τους λόγο μέσα από δραστηριότητες που τους εθίζουν να απομνημονεύουν και να απαγγέλουν ποιήματα, να μαθαίνουν λαχνίσματα, αινίγματα, γλωσσοδέτες, να απομνημονεύουν μικρούς ρόλους στο πλαίσιο των παραστάσεων που θα παρουσιάσουν μέσα στην τάξη. Συνηθίζουν να αναπαράγουν εύστοχα τα λεκτικά σχήματα που συναντούν συχνά στα παραμύθια.
- Στο χώρο του νηπιαγωγείου θα πρέπει να εξασφαλίζονται οι προϋποθέσεις ώστε τα παιδιά να έρχονται σε επαφή με διαφορετικές εκδοχές του γραπτού λόγου και να τους δίνονται

ευκαιρίες ώστε να αναγνωρίζουν βασικές εκδοχές του γραπτού λόγου με βάση τα εξωτερικά τυπογραφικά χαρακτηριστικά και το περιεχόμενο, να ακούν και να κατανοούν μια διήγηση, να απομνημονεύουν πολύ μικρά κείμενα, να χρησιμοποιούν την βιβλιοθήκη της τάξης και να κάνουν συγκεκριμένες επιλογές βιβλίων, να εντοπίζουν τον τίτλο, το συγγραφέα και άλλα στοιχεία του βιβλίου και όλα αυτά μέσα από την επαφή των παιδιών με εικονογραφημένα βιβλία, ακρόαση κειμένων που αρέσουν στα παιδιά, δραματοποίηση, οργάνωση βιβλιοθήκης με τέτοιο τρόπο ώστε τα παιδιά να είναι σε θέση να δανείζονται εικονογραφημένα βιβλία με παραμύθια λαϊκά, μύθους, θρύλους, λαχνίσματα, ποιήματα, μικρά θεατρικά και τέλος ενθάρρυνση ανεύρεσης από τα παιδιά σημαντικών στοιχείων εγγεγραμμένων στο εξώφυλλο του βιβλίου.

Ωστόσο η Λογοτεχνία θα μπορούσαμε να πούμε ότι βρίσκει την εφαρμογή της και χρησιμοποιείται τόσο με την μορφή του λογοτεχνικού βιβλίου όσο και με την μορφή του θεάτρου και του κουκλοθεάτρου και στις εξής ενότητες μέσα από τις ανάλογες δραστηριότητες:

- ***Παιδί, Δημιουργία και Έκφραση:*** Ενθαρρύνονται να παίζουν και να διασκευάζουν τους διαλόγους ενός σεναρίου δοσμένου ή αυτοσχέδιου, να δραματοποιούν μύθους, ιστορίες και παραμύθια που διαβάζουν, ενθαρρύνονται επίσης να διασκευάζουν ρόλους στο κοινό από την καθημερινή ζωή, τη λογοτεχνία και το φανταστικό κόσμο με τις κούκλες του κουκλοθεάτρου και του θεάτρου σκιών.
- ***Παιδί και Πληροφορική:*** Τα παιδιά ακούν μέσα από τον υπολογιστή παραμύθια.
- ***Παιδί και Περιβάλλον:*** Η εκπαιδευτικός διηγείται ή διαβάζει ιστορίες, μύθους και θρύλους, παραμύθια στα παιδιά και αυτά ενθαρρύνονται να αναγνωρίζουν τους ήρωες της κάθε ιστορίας και να συζητούν πιθανά διλήματα και κίνητρα των ηρώων.

Η σημαντικότητα της διδασκαλίας της Παιδικής Λογοτεχνίας στο νηπιαγωγείο όπως προαναφέρθηκε είναι μεγάλη. Στόχος τώρα κάθε εκπαιδευτικού μέσα στην τάξη, δεν είναι τόσο να ανιχνευθούν και να δηλωθούν τα μηνύματα, οι προβληματισμοί, η έκφραση και τα λοιπά γλωσσικά συμφραζόμενα, όσο μέσα από αυτά να βιωθεί το φαινόμενο της λογοτεχνίας, να βοηθηθεί ο ίδιος ο μαθητής για να ανοίξει το δικό του διάλογο με την ποίηση και γενικά τη λογοτεχνία με το δικό του τρόπο, τη δική του έγνοια, να διαμορφώσει τελικά τη δική του αίσθηση λογοτεχνίας.¹⁰³

---

¹⁰³ Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, Γλώσσα και Λογοτεχνία στην Εκπαίδευση, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2003, σελ. 123.

1.1 Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση.

Η έννοια της Διαπολιτισμικής αγωγής είναι μια πολυσήμαντη έννοια, της οποίας τα σημαινόμενα μπορούν να διαφέρουν και να μεταβάλλονται όπως διαφέρει και μεταβάλλεται στο χώρο και στο χρόνο ο πολιτισμός, που αποτελεί τη σημασιολογική της βάση. Κατά συνέπεια η έννοια της Διαπολιτισμικής αγωγής χρησιμοποιείται για το χαρακτηρισμό διαφόρων συσχετισμών και σε διαφορετικές εκδοχές παιδαγωγικής πράξης, παρά το γεγονός ότι ο βασικός σκοπός και οι φιλοσοφικές της αρχές είναι κοινά αποδεκτά ερεθίσματα.¹⁰⁴

Γενικά η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση δεν νοείται ως εξέλιξη μεθόδων αφομοίωσης, με στόχο την ενσωμάτωση πολιτών ή ομάδων μιας χώρας, ούτε ως μέθοδος χάραξης πολιτισμικών ορίων και συντήρησης των ιδιαιτεροτήτων με την έννοια μιας γκετοποιημένης διαφοροποίησης και κατηγοριοποίησης των μελών μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας, η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση προτείνεται ως ένα σύνολο διαδικασιών εξισορρόπησης μεταξύ διακρίσεων και εντάσεων, οι οποίες προκύπτουν μεν από τη διαφοροποιημένη συμμετοχή των πολιτών στα ευρύτερα κοινωνικά αγαθά και τη διαφοροποιημένη πολιτισμική ταυτότητα, δεν αποτελούν όμως πραγματικές και ουσιαστικές αιτίες αυτών των εντάσεων. Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση νοείται κυρίως ως νέα παιδαγωγική αντίδραση θεωρητικού και πρακτικού τύπου σε μια μεταβαλλόμενη πολιτισμική πραγματικότητα, όπου η μετατόπιση των παραδοσιακών πολιτισμικών πλαισίων και η αναποτελεσματικότητα της λειτουργίας των παραδοσιακών αξιών στις νέες σχέσεις, καθιστούν το γενικό πολιτισμικό πλαίσιο αδιαπέραστο για το άτομο και το εκθέτουν σε ισχυρές δυσκολίες προσαρμογής και διαμόρφωσης της ταυτότητάς του. Η έννοια της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης δεν αναφέρεται μόνο στην αγωγή, αλλά και στη νοοτροπία γενικότερα, η οποία επηρεάζει το χαρακτήρα και την πράξη μιας τέτοιας εκπαίδευσης, καθώς επίσης και τις αντιλήψεις που καθορίζουν τους εκπαιδευτικούς στόχους.

Όταν γίνεται αναφορά στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση θα πρέπει να τονίζεται το σύνολο των παιδαγωγικών αρχών με τις οποίες ρυθμίζονται τα μέτρα και οι διαδικασίες που απευθύνονται σε όλα τα μέλη ενός κοινωνικού συνόλου, όπου εκεί υπάρχουν διαφοροποιήσεις στη νοοτροπία, στις αντιλήψεις, στον τρόπο ζωής.

---

¹⁰⁴ Κανακίδου Ε. – Παπαγιάννη Β. , Διαπολιτισμική Αγωγή, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994, σελ. 11.

Όταν μιλούμε για Διαπολιτισμική Εκπαίδευση θα πρέπει να εννοούμε το σύνολο των παιδαγωγικών αρχών, με τις οποίες ρυθμίζονται μέτρα και διαδικασίες που απευθύνονται σε όλα τα μέλη ενός κοινωνικού συνόλου, όπου αναπόφευκτα υπάρχουν διαφοροποιήσεις στη νοοτροπία, στις αντιλήψεις, στον τρόπο ζωής. Ειδικότερα ως Διαπολιτισμική Εκπαίδευση μπορεί να χαρακτηριστεί εκείνο το είδος εκπαίδευσης που:

- Απορρέει από την πεποίθηση ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι.
- Θεωρεί ότι οι πολιτισμικές και γλωσσικές διαφορές δεν αποτελούν αποδιοργανωτικό παράγοντα, αλλά αντίθετα εκτιμώνται ως εμπλουτισμός και πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στα περιεχόμενα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων.
- Προσανατολίζεται και αποσκοπεί στην ισότητα ευκαιριών για όλους.
- Είναι ενάντια σε κάθε είδους διακρίσεις.¹⁰⁵

Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση θέλοντας καταρχήν να τονίσει την αλληλεπίδραση, την ανταλλαγή, την ενσυναίσθηση και την αμοιβαιότητα, ως βασικές αξίες και στάσεις ζωής, όχι μόνο ανάμεσα στα μέλη διαφορετικών πολιτισμών, αλλά και σε εκείνα του ίδιου πολιτισμού. Μιλώντας για Διαπολιτισμική Εκπαίδευση δεν αναφερόμαστε μόνο στη συνάντηση των πολιτισμών, αλλά και στη συνάντηση της προσωπικής κουλτούρας του καθενός με εκείνη του διπλανού του, οι οποίες είναι εξ ορισμού ανομοιογενείς ακόμα και στο πλαίσιο μιας ομοιογενούς εθνικής ομάδας.¹⁰⁶

Δε θα είχε νόημα να αναφέρεται κανείς στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση χωρίς να διευκρινίσει τον όρο «Διαπολιτισμικός», ο οποίος χρησιμοποιείται ως επιθετικός προσδιορισμός, δίνοντας μια νέα διάσταση στην έννοια της αγωγής. Η χρήση του όρου υπονοεί απαραίτητα εφόσον αποδοθεί στην πρόθεση «δια» η πλήρης σημασία της, την αλληλεπίδραση, την αμοιβαιότητα και την πραγματική αλληλεγγύη.

---

¹⁰⁵ Βλ. Κανακίδου Ε.-Παπαγιάννη Β. , όπ., σελ. 16-17.

¹⁰⁶ Μάγος Κ., Ο μακρύς δρόμος της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, περ. Σύγχρονο νηπιαγωγείο, τ. 26, Μάρτιος-Απρίλιος 2002, σελ. 12.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση είναι μια αρχή που βασίζεται στην ισοτιμία των πολιτισμών, ένα ιδεώδες και όραμα χωρίς σαφή όρια, έτσι ώστε η εφαρμογή της να υλοποιείται από τους εκπαιδευτικούς φορείς ανάλογα με την εκάστοτε κρατική πολιτική.¹⁰⁷

Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση προωθεί την ένταξη και τον πολιτισμικό πλουραλισμό, μέσα από την αποδοχή της διαφορετικότητας σε όλες τις δυνατές διαστάσεις.¹⁰⁸

---

¹⁰⁷ Πασχαλιώρη Βασιλική, Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Εννοιολογικές ερμηνείες και ανάλυση, στο www.pess.gr.

¹⁰⁸ Κώστας Μάγος, Ο μακρύς δρόμος της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, περ. Σύγχρονο Νηπιαγωγείο τ. 26, Μάρτιο-Απρίλιος 2002, σελ. 12.

A graphic of a scroll with a light blue background and a black outline. The scroll is partially unrolled, with the top and bottom edges curled. The text "Β' ΜΕΡΟΣ" is written in the center in a bold, black, italicized font.

Β' ΜΕΡΟΣ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1^Η

***Εισαγωγή στην
Διαπολιτισμική
Εκπαίδευση***

1.2 Αρχές, στόχοι και χαρακτηριστικά της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης.

Γίνονται προτάσεις για να αναγνωρισθεί η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση ως γενική αρχή, που πρέπει να έχει ισχύ σε όλους γενικά τους τομείς του εκπαιδευτικού συστήματος.

Οι σημαντικότερες αρχές μιας Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης είναι οι εξής:

- Επαφή και πληροφόρηση για να αποφεύγεται η άγνοια και η απόσταση που απορρέει από αυτή.
- Πολιτισμικός εμπλουτισμός.
- Υπερνίκηση του εθνοκεντρισμού.
- Συναναστροφή με το ξένο στοιχείο.
- Ανοχή
- Αποδοχή των εθνικοτήτων.
- Αλληλεγγύη
- Συναναστροφή με πολιτισμικές συγκρούσεις.
- Αμοιβαίος πολιτισμικός εμπλουτισμός.¹⁰⁹

Τα βασικότερα χαρακτηριστικά της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης θα μπορούσαν να ειπωθούν ως εξής:

Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση είναι:

- Εκπαίδευση σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία, που ασχολείται με τα εκπαιδευτικά προβλήματα της μετανάστευσης και αναζητά λύσεις γι' αυτά, αναπτύσσοντας τις θετικές πλευρές του φαινομένου της μετανάστευσης.
- Δεν αναφέρεται αποκλειστικά στους μετανάστες και τη μετανάστευση. Αφορά τον καθένα, πλειονότητες και μειονότητες, μετανάστες και μη.
- Δημιουργεί συνθήκες για πολυπολιτισμική ανταλλαγή ανάμεσα στους ανθρώπους, αναγνωρίζοντας και κάνοντας αποδεκτές τις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα στους διαφορετικούς πολιτισμούς και τους τρόπους ζωής.
- Οδηγεί σ' ένα εμπλουτισμό της σχολικής ζωής, αν η εκπαιδευτική πολιτική δημιουργεί συνθήκες που επιτρέπουν το σχολείο και το κοινωνικό του περιβάλλον να αναπτύξουν αποδοχή και κατανόηση των πολιτισμικών διαφορών.¹¹⁰

---

¹⁰⁹ Βασίλειος Πανταζής, Βασικές αρχές της διαπολιτισμικής αγωγής, περ. Τα Εκπαιδευτικά, τ. 49-50, 1999, σελ. 156-159.

¹¹⁰ Βλ. Κώστας Μάγος, ό.π., σελ. 8-9.

1.3 Ιστορική διαδρομή της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης.

Στις αρχές της δεκαετίας του '70 εμφανίζονται στις ΗΠΑ και αργότερα στον Καναδά, τα πρώτα άρθρα σχετικά με τη διαμόρφωση των κοινωνιών τους σε πολυπολιτισμικά μορφώματα. Στη Λατινική Αμερική όμως γινόταν λόγος για την πολυπολιτισμικότητα ήδη από πολύ νωρίτερα. Στον Καναδά εμφανίζεται ο όρος σ' ένα κυβερνητικό πρόγραμμα για την εκπαίδευση. Στη Δυτική Γερμανία η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση αφορούσε αρχικά τα παιδιά της Προσχολικής ηλικίας. Αργότερα την δεκαετία του '80 εντάχθηκε στον πολιτικό διάλογο.

Συχνά αναφέρεται στην βιβλιογραφία ότι η συζήτηση περί τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση άρχισε λόγω του μεγάλου μεταναστευτικού κύματος εργατών προς τις διάφορες αναπτυγμένες βιομηχανικά χώρες.

Μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις φάσεις στην ιστορική εξέλιξη της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης:¹¹¹

Η πρώτη φάση περιλαμβάνει τη μακρά περίοδο μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960, κατά τη οποία τα προβλήματα των μειονοτικών ομάδων αγνοούνται προκλητικά. Είναι η περίοδος της κυριαρχίας της *melting pot* ιδεολογίας.

Η εξέγερση των μαύρων εναντίον των φυλετικών διακρίσεων στην Αμερική και οι έντονες διαμαρτυρίες και πιέσεις που ασκούσαν οι διάφορες εθνικές μειονοτικές ομάδες για κατάργηση των εκπαιδευτικών και κοινωνικών ανισοτήτων και σεβασμό των γλωσσικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων, οδήγησαν στη σταδιακή αναγνώριση της γλωσσικής και πολιτισμικής διαφορετικότητας των μαθητών στο σχολείο.

Αρχικά το ενδιαφέρον ήταν στραμμένο στη διδασκαλία της επίσημης γλώσσας στα παιδιά που μιλούσαν στο σπίτι μιαν άλλη γλώσσα με στόχο τον παραμερισμό της λεγόμενης γλωσσικής «μειονεξίας» και τη γρήγορη ένταξή τους στο κανονικό σχολικό πρόγραμμα. Η εντατική διδασκαλία της επίσημης γλώσσας, που είναι και η γλώσσα του σχολείου, για τον παραμερισμό του εκπαιδευτικού «ελλείμματος» εντάσσεται στην ευρύτερη κοινωνικοοικονομική προσέγγιση που θεωρεί τα προβλήματα αποτέλεσμα κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων ανάμεσα σε διάφορες ομάδες. Στη δεύτερη αυτή φάση τα μέτρα που υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο της αντισταθμιστικής προσέγγισης

---

¹¹¹ Γιώργος Π. Μάρκου, Η πολυπολιτισμικότητα της Ελληνικής κοινωνίας, η διαδικασία διεθνοποίησης και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, Εκδόσεις, Υ.Π.Ε.Π.Θ., Αθήνα 1998, σελ. 54-57.

στόχευαν στη διασφάλιση της ισότητας ευκαιριών μέσα από τον παραμερισμό του «ελλείμματος» κάθε μειονεκτικού παιδιού, ανεξάρτητα από την εθνική ομάδα, στην οποία ανήκε.

Η μετακίνηση από την εντατική διδασκαλία της επίσημης σχολικής γλώσσας στη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας και του πολιτισμού των μειονοτικών μαθητών στο σχολείο συνιστά τη μετάβαση στη Τρίτη φάση που σηματοδοτεί τη μετάβαση από την αντίληψη του «ελλείμματος» στην αντίληψη της «διαφοράς» και που στην ουσία συνδέεται με την εμφάνιση της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση γίνεται δίγλωσση και διαπολιτισμική και στηρίζεται στην παιδαγωγική αντίληψη ότι η γρήγορη και σωστή εκμάθηση της επίσημης γλώσσας προϋποθέτει την καλή γνώση και χρήση της μητρικής γλώσσας. Η σχολική αποτυχία των αλλοδαπών παιδιών συνδέεται με τις αρνητικές συνθήκες για την καλλιέργεια της μητρικής γλώσσας και την ανάπτυξη της πολιτισμικής ταυτότητας. Είναι η περίοδος κατά την οποία η μεταναστευτική εκπαιδευτική πολιτική των ευρωπαϊκών χωρών προσδιορίζεται από τον διπλό στόχο: προώθηση της ενσωμάτωσης με παράλληλη γλωσσική προετοιμασία των αλλοδαπών μαθητών για μια ενδεχόμενη επιστροφή τους στις χώρες προέλευσης.

Η δίγλωσση/διπολιτισμική εκπαίδευση αποτελεί την πρώτη αλλαγή, η προοπτική όμως εξακολουθεί να είναι η ενσωμάτωση και η αφομοίωση. Αναγνωρίζεται έστω και λεκτικά η πολυπολιτισμική πολλαπλότητα, η ανάγκη δηλαδή για διατήρηση και προώθηση των διαφορών και το δικαίωμα να είναι κανείς διαφορετικός, εξακολουθεί όμως η διαφορά να δημιουργεί σύγχυση, αφού συνήθως θεωρείται μειονέκτημα.

Στην τέταρτη φάση εξέλιξης, η αναγνώριση και προώθηση των πολιτισμικών αξιών αφορά όλες τις κοινωνικές ομάδες, η κάθε μια από τις οποίες πρέπει να γνωρίσει τους πολιτισμούς των άλλων. Η διδασκαλία στοιχείων από διάφορους πολιτισμούς γίνεται αναπόσπαστο μέρος του νέου σχολικού προγράμματος.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση αναδύεται μέσα από την πολυπολιτισμική πολλαπλότητα και την αναγνώριση της διαφορετικότητας και βρίσκει την έκφρασή της σε εκπαιδευτικά προγράμματα που δεν περιλαμβάνουν μόνο τις γλωσσικές και πολιτισμικές μειονοτικές ομάδες, αλλά όλες τις ομάδες της κοινωνίας, όλο τον πληθυσμό της. Στην ευρύτερη έννοια η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση αποτελεί απάντηση στα προβλήματα που δημιουργούνται σ' ένα μονογλωσσικά και μονοπολιτισμικά προσανατολισμένο σχολείο από την ύπαρξη των μαθητών με διαφορετικό από το επίσημο γλωσσικό και πολιτισμικό υπόβαθρο.

Τώρα όσον αφορά την εξέλιξη της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα, η ελληνική πολιτεία παρά το γεγονός ότι είχε να επανεντάξει παιδιά παλιννοστούντων, κυρίως από τη Δυτική Ευρώπη, δε διαμόρφωσε μέχρι σήμερα κάποια ενιαία συγκροτημένη πολιτική ένταξης των ατόμων που προέρχονται από άλλα πολιτισμικά πλαίσια. Αυτή η έλλειψη πολιτικής άποψης έχει τις επιπτώσεις της και στην εκπαιδευτική πολιτική. Προγράμματα σχολικής εκπαίδευσης, που να απευθύνονται σε πληθυσμιακές ομάδες με διαφορετική μητρική γλώσσα και διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο, δεν υπάρχουν οργανωμένα σε πολυπολιτισμική και ακόμη λιγότερο σε διαπολιτισμική βάση.¹¹²

Για τους μετανάστες που επαναπατρίζονται από τις διάφορες δυτικοευρωπαϊκές χώρες εφαρμόζεται το μονόγλωσσο αφομοιωτικό πρόγραμμα σε μονοπολιτισμική βάση, αφού θεωρείται ότι η μητρική γλώσσα των παιδιών είναι η επίσημη γλώσσα της εκπαίδευσης και του κράτους.

Τα προβλήματα από την έλλειψη συγκεκριμένης πολιτικής και την έλλειψη εκπαιδευτικού σχεδιασμού εμφανίζονται εντονότερα μετά το 1990 με τη μαζική είσοδο των Ελληνοποντίων. Μετά από τρία χρόνια συνεχούς ροής από την πρώην Σοβιετική Ένωση δε σημειώθηκε καμιά βελτίωση αναφορικά με την επαγγελματική και εκπαιδευτική ένταξη των προσφύγων.

Αξιοσημείωτη όμως και σοβαρή προσπάθεια σχεδιασμού Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα αποτελεί η εκπαίδευση της Μουσουλμανικής μειονότητας της Δ. Θράκης. Όμως η εκπαίδευση στη μειονότητα της Δ. Θράκης δεν είναι γενικά γνωστό ότι θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν μια από τις πλησιέστερες στις αρχές της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης.

Ωστόσο σαν όρος «Διαπολιτισμική Εκπαίδευση» εμφανίζεται για πρώτη φορά στην ελληνική βιβλιογραφία στη δεκαετία του '80 και συνδέεται με την ένταξη των παλιννοστούντων μαθητών στο ελληνικό σχολείο και τον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο.

Το άρθρο 34 του νόμου προβλέπει την οργάνωση και λειτουργία σχολικών μονάδων για την παροχή μιας ιδιαίτερης εκπαίδευσης σε παιδιά και νέους με εκπαιδευτικές κοινωνικές, πολιτισμικές ή μορφωτικές ιδιαιτερότητες. Με το άρθρο 35 θεσμοθετούνται ειδικά δημόσια ή ιδιωτικά σχολεία για παιδιά και νέους με τις παραπάνω ιδιαιτερότητες. Το πνεύμα των δύο αυτών άρθρων είναι παρόμοιο αν όχι ταυτόσημο με το πνεύμα των Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων των Σχολείων Παλιννοστούντων. Οι εμπνευστές αυτών των διατάξεων επικαλούνται την

---

¹¹² Βλ. Κανακίδου Ε.-Παπαγιάννη Β., όπ., σελ. 83.

«ιδιαιτερότητα» κάποιων ατόμων ή ομάδων για να νομιμοποιήσουν την ίδρυση ειδικών σχολικών ομάδων, οι οποίες θα καλλιεργούν, θα αναπαράγουν αυτή την ιδιαιτερότητα.¹¹³

Το γεγονός ότι σύμφωνα με το άρθρο 35 είναι δυνατή η ίδρυση και ιδιωτικών σχολείων Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης «επ' ονόματι οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, εκκλησιαστικών ιδρυμάτων και άλλων φιλανθρωπικών σωματείων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα», έχει ιδιαίτερη βαρύτητα.¹¹⁴

Ο νόμος θα μπορούσε να είχε κατοχυρώσει μια κοινή εκπαίδευση για όλους και θα είχε χαράξει το πλαίσιο που θα διασφάλιζε την πολιτισμική και γλωσσική πολυμορφία μέσα στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, πράγμα που θα οδηγούσε σταδιακά στον περιορισμό της μονολιθικότητάς του και στον εκσυγχρονισμό του, ώστε αυτό να μπορέσει να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις που δημιουργούνται στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές και πολυγλωσσικές κοινωνίες. Όμως οι συντάκτες του νόμου προτίμησαν με βάση την ιδιαιτερότητα να θεσμοθετήσουν ειδικές μορφές εκπαίδευσης με προεξάρχουσα εκείνη των διαχωριστικών σχολείων Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης.¹¹⁵

---

¹¹³ Βλ. Μ. Δαμανάκης, ό.π., σελ. 82.

¹¹⁴ Βλ. Μ. Δαμανάκης, ό.π., σελ. 82.

¹¹⁵ Βλ. Μ. Δαμανάκης, ό.π., σελ. 82-83.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2^Η

*Διαπολιτισμική
Εκπαίδευση & Σχολείο*

2.1 Μοντέλα διαχείρισης της εθνοπολιτισμικής ετερότητας.

1. Η Αφομοιωτική Προσέγγιση

Κεντρικός στόχος της αφομοιωτικής πολιτικής ήταν να ενθαρρύνει τους μαθητές να αποκτήσουν τα βασικά γλωσσικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της κυρίαρχης ομάδας, αποδοκιμάζοντας ταυτόχρονα τις γλωσσικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των χωρών καταγωγής τους.¹¹⁶

Η προσέγγιση αυτή εξειδικεύτηκε κυρίως σε δύο εκπαιδευτικά μέτρα:

- Κέντρα υποδοχής και κέντρα για την εκμάθηση της γλώσσας της χώρας υποδοχής ως δεύτερης γλώσσας, με στόχο να αντισταθμιστούν οι γλωσσικές δυσκολίες των παιδιών των μεταναστών και να διαταραχθεί η εκπαίδευση της ντόπιας πλειοψηφίας όσο το δυνατόν λιγότερο.
- Πολιτική διασποράς των μειονοτικών μαθητών, στη βάση της υπόθεσης ότι η φυσική επαφή των μαθητών από τις μειονοτικές και να μεταναστευτικές ομάδες με τους «κανονικούς» μαθητές θα διευκολύνει την αφομοίωση τους.¹¹⁷

2. Η Ενσωματωτική Προσέγγιση

Η εκπαιδευτική πολιτική της ενσωμάτωσης, που ακολούθησε εκείνη της αφομοίωσης, αναγνώριζε από τα διαφορετικά εθνοπολιτισμικά χαρακτηριστικά μόνο όσα μπορούσαν να εναρμονιστούν με εκείνα της κυρίαρχης ομάδας. Έτσι αναγνωρίζονταν σε κάποιο βαθμό η πολιτισμική ετερότητα, ωστόσο γίνεται ανεκτή στο βαθμό που δεν προκαλεί τουλάχιστον φανερά τις πολιτισμικές παραδοχές της κυρίαρχης κοινωνίας.¹¹⁸

Η τάση αυτή αφενός σχετίζεται με την ανάγκη για καλύτερη αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού των μεταναστών και αφετέρου διαρθρώνεται με δύο αναδυόμενες και όχι ανεξάρτητες μεταξύ τους τάσεις:

- Την εργασία θεωρητικών που συνδέουν αιτιακά το αρνητικό αυτοσυναίσθημα των παιδιών που προέρχονται από μειονότητες με τη σχολικής τους αποτυχία.
- Την αυξανόμενη αντίδραση των μαύρων, κυρίως, γονέων στα ρατσιστικά χαρακτηριστικά του σχολείου και το κίνημα για την

---

¹¹⁶ Βλ. Κώστας Μάγος, ό.π., σελ. 10.

¹¹⁷ Χ. Κατσίκας-Ε. Πολίτου, Εκτός τάξης το διαφορετικό, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1999, σελ. 38.

¹¹⁸ Βλ. Κώστας Μάγος, ό.π., σελ. 10.

ίδρυση εθελοντικών σχολείων, ελεγχόμενων από την κοινότητα.¹¹⁹

3. Η πολυπολιτισμική προσέγγιση

Τα πολυπολιτισμικά μοντέλα σηματοδοτούν μια τομή προς τα προηγούμενα, καθώς αποβλέπουν όχι μόνο σε παρέμβαση στις μειονοτικές και μεταναστευτικές ομάδες, αλλά και σε αλλαγές από μέρους της πλειοψηφικής κοινωνίας στις συμπεριφορές και τις πρακτικές της προς τις ομάδες αυτές.

Τα πολυπολιτισμικά μοντέλα προωθούν την άποψη ότι η άγνοια γεννά την καχυποψία και την έλλειψη ανεκτικότητας και ότι η πολυπολιτισμική εκπαίδευση είναι βασική για την επίτευξη μιας κοινωνίας όπου ο ρατσισμός δεν θα αποτελεί πλέον εμπόδιο για την εκπαιδευτική και κοινωνική πρόοδο. Η λογική της πολυπολιτισμικής προσέγγισης προϋποθέτει τον πολιτισμό σαν την πρωταρχική κατηγορία της κοινωνικής ανάλυσης. Η πολυπολιτισμική προσέγγιση «εξωτικοποιεί» τον πολιτισμό των μειονοτικών μεταναστών και μεταναστευτικών ομάδων, απογυμνώνοντας τον αφενός από τις ιστορικές και συγχρονικές παραμέτρους της εξέλιξής του και αφετέρου από τη δυναμική των σχέσεων μέσα από τις οποίες εξελίσσεται.¹²⁰

4. Η αντιρατσιστική Προσέγγιση

Η αντιρατσιστική προσέγγιση αποβλέπει στην καταγγελία, τον έλεγχο και τον περιορισμό όλων εκείνων των στοιχείων της σχολικής ζωής που λιγότερο ή περισσότερο φανερά ευνοούν τον ρατσισμό. Η αντιρατσιστική προσέγγιση αντλεί από τη μαρξιστική προβληματική.¹²¹

5. Η Διαπολιτισμική Προσέγγιση

Η διαπολιτισμική προσέγγιση δεν αφορά μια εκπαιδευτική πρακτική ούτε ένα συγκεκριμένο μοντέλο αλλά περισσότερο περιγράφει ένα τρόπο για να προσεγγίσουμε την υφιστάμενη εκπαιδευτική πραγματικότητα. Η διαπολιτισμική προσέγγιση εμφανίζεται κυρίως σαν ένας τρόπος για να ανιχνευθούν, να κωδικοποιηθούν και να ερμηνευθούν οι ρωγμές που έχουν επέλθει στα παραδοσιακά πεδία συναίνεσης των εκπαιδευτικών συστημάτων και αποτελεί ακόμα έναν σχετικά ανοιχτό χώρο όπου οι διάφορες κοινωνικές δυνάμεις δοκιμάζουν να αρθρώσουν το λόγο τους,

¹¹⁹ Βλ. Χ. Κατσίκας-Ε. Πολίτου, ό.π., σελ. 40.

¹²⁰ Βλ. Χ. Κατσίκας-Ε. Πολίτου, ό.π., σελ. 41-42.

¹²¹ Βλ. Χ. Κατσίκας-Ε. Πολίτου, ό.π., σελ. 43.

ανάλογα πάντα με τις προϋποθέσεις που τους παρέχει η θέση τους στον ευρύτερο συσχετισμό.

Η διαπολιτισμική προσέγγιση ουδετεροποιώντας τις διαδικασίες παραγωγής και αναπαραγωγής πολιτισμικών φαινομένων, τελικά επαναλαμβάνει τις προσεγγίσεις των παλαιότερων πολυπολιτισμικών προσεγγίσεων, που κωδικοποιούν τις επαφές μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμικών συστημάτων ως επαφές προσθετικού τύπου.

2.2 Σχολεία Προσχολικής Εκπαίδευσης με διαπολιτισμικούς προσανατολισμούς

Στην προσπάθεια για αποδοχή της διαφορετικότητας, για ειρηνική και δημιουργική συνύπαρξη, πολύ σημαντικό ρόλο παίζει η εκπαίδευση στην πρώιμη ηλικία, κατά την προσχολική αγωγή. Ο Παιδικός σταθμός και το νηπιαγωγείο είναι χώροι προνομακτής ένταξης των διαφορετικών μαθητών. Εκεί όπου το παιδί κοινωνικοποιείται για πρώτη φορά έξω από το στενό οικογενειακό του περιβάλλον είναι πολύ σημαντικό να δει, να αποδεχτεί και να κάνει βιώματά του το γεγονός ότι στη χώρα του κατοικούν άνθρωποι οι οποίοι είναι διαφορετικοί από το ίδιο και να αποδεχτεί το γεγονός της μοναδικότητας του καθενός μας και του δικαιώματος του να είναι διαφορετικός. Μέσα από αυτές τις διαπιστώσεις θα μάθει το παιδί να μην κοροϊδεύει, αλλά να τα αποδέχεται ως φυσιολογικό κομμάτι που συμπληρώνει το παζλ της πολυσύνθετης κοινωνίας της οποίας θα γίνει ο αυριανός πολίτης. Το σίγουρο είναι ότι θα πρέπει όπως σέβεται τους «διαφορετικούς» συμμαθητές του να σεβόμαστε και εμείς το δικαίωμά του να μην του αρέσουν κάποια πράγματα που αρέσουν στους άλλους, αυτό όμως δε σημαίνει ότι δεν πρέπει να μάθει να αποδέχεται την ύπαρξή τους καθώς και ότι σε άλλους αυτά τα πράγματα που μπορεί να μην αρέσουν σε αυτό, είναι αρεστά. Είναι πολύ σημαντικό να αναπτυχθεί στα παιδιά το αίσθημα της συνύπαρξης.

Το νηπιαγωγείο πέρα από τη παιδαγωγική του σημασία και την απόκτηση γνώσεων και ανάπτυξη συναισθηματικών, αισθητικών τομέων κ.α. των παιδιών, διαθέτει μέσα σε αυτά τα πλαίσια και το παιχνίδι που είναι πολύ αρεστό στα παιδιά και ο τρόπος ανακάλυψης του κόσμου. «Ο σύντροφος στο παιχνίδι, όπως και το είδος του παιχνιδιού είναι στοιχεία καθοριστικά για τη διαπολιτισμική εμπειρία του παιδιού, αρκεί να υπάρχει η ανάλογη προετοιμασία και ο σχεδιασμός από την πλευρά των εκπαιδευτικών» σημειώνει ο Γιώργος Νικολάου.¹²²

Και για το παιδί το οποίο διαθέτει την ετερότητα ο χώρος του νηπιαγωγείου είναι ασφαλής και προστατευτικός για το ίδιο. Του παρέχει συναισθηματική ασφάλεια και η διαφορετικότητά του δεν γίνεται εμφανής. «Στον χώρο αυτό το νήπιο περισσότερο από οπουδήποτε αλλού αισθάνεται ικανό να κάνει με επιτυχία πράγματα τα οποία θα τονώσουν την αυτοπεποίθησή του, θα το βοηθήσουν να κερδίσει την εκτίμηση των συμμαθητών του και θα αναβαθμίσουν

---

¹²² Γιώργος Νικολάου, Ένταξη και εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών στο Δημοτικό σχολείο, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σελ. 189.

την εικόνα του. Όλοι αυτοί οι παράγοντες είναι απαραίτητοι για την έναρξη της επικοινωνίας και την επιτυχή ένταξη». ¹²³

▪ Οργάνωση των τάξεων

Σε ότι έχει σχέση με την οργάνωση των τάξεων του Νηπιαγωγείου, ακολουθούνται δύο δρόμοι: είτε τα νήπια χωρίζονται σύμφωνα με τις ηλικίες τους ή δημιουργούνται πολύ-ηλικιακά τμήματα. Η εργασία σε ομάδες είναι αρκετά επωφελής. Σήμερα οι εκπαιδευτικοί όλο και περισσότερο καταλήγουν στην ομαδοσυνεργατική μέθοδο διδασκαλίας, θεωρώντας ότι η θετική αλληλεπίδραση μεταξύ των μαθητών είναι από τους σημαντικότερους παράγοντες μάθησης. Η τόνωση της αυτοπεποίθησης του «ξένου» και περιθωριοποιημένου μαθητή, η συναισθηματική του ασφάλεια, η συμμετοχή στην ομάδα, η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, η ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων και η ανάπτυξη των κινήτρων για μάθηση είναι μερικοί από τους παράγοντες που αναπτύσσονται μέσω των ομαδοσυνεργατικών μεθόδων διδασκαλίας. ¹²⁴

Έρευνες έχουν αποδείξει πως η συνεργατική μάθηση δημιουργεί καλύτερες σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της τάξης με πολυφυλετική σύνθεση. Ενδυναμώνει την αυτοεκτίμηση των μαθητών και ενδυναμώνει τις σχέσεις μεταξύ των αδυνάτων και των υπόλοιπων μαθητών.

Ειδικότερα όσον αφορά μια πολυπολιτισμική τάξη θα πρέπει αυτή να διέπεται από τις εξής παιδαγωγικές αρχές: ¹²⁵

- Προηγείται η εδραίωση της συναισθηματικής και ψυχολογικής ασφάλειας του αλλοδαπού μαθητή.
- Προτεραιότητα πρέπει να δίνεται στον επικοινωνιακό και όχι στο ακαδημαϊκό λόγο.
- Σε επίπεδο μεθόδων προκρίνουμε αυτές που ευνοούν την αλληλεπίδραση και την επικοινωνία μεταξύ των μαθητών και μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητών.
- Οι δραστηριότητες πέραν του σχολικού προγράμματος αποδραματοποιούν τη σχολική περιπέτεια του αλλοδαπού μαθητή και κρίνονται ως ιδιαίτερος επωφελείς.
- Η αναφορά σε γλωσσικά και πολιτισμικά δεδομένα της χώρας προέλευσης του μαθητή είναι ένα δύσκολο εγχείρημα και πρέπει να δίνεται με ιδιαίτερη προσοχή.

Με βάση τα παραπάνω η διαπολιτισμική εκπαίδευση στρέφεται στην ανακάλυψη νέων παιδαγωγικών και διδακτικών δρόμων, που

¹²³ Βλ. Γιώργος Νικολάου, ό.π., σελ. 190.

¹²⁴ Βλ. Γιώργος Νικολάου, ό.π., σελ. 217.

¹²⁵ Βλ. Γιώργος Νικολάου, ό.π., σελ. 236.

θα ικανοποιούν κυρίως την ανάγκη για επικοινωνία, αλληλογνωριμία, ανάπτυξη του αυτοαισθήματος και του αμοιβαίου σεβασμού των μαθητών της πολύχρωμης τάξης.

▪ **Κατάρτιση των εκπαιδευτικών**

Είναι πολύ σημαντικό για να πραγματοποιηθεί μια σωστή διαπολιτισμική εκπαίδευση στα σχολεία, να υπάρξει και η κατάλληλη γνώση και επάρκεια των εκπαιδευτικών. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να γίνει προσπάθεια να προστίθενται στα Ακαδημαϊκά προγράμματα σπουδών μαθήματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, ώστε να μπορεί ο εξερχόμενος των Παιδαγωγικών τμημάτων εκπαιδευτικός έτοιμος να αντιμετωπίσει οποιαδήποτε περίπτωση ιδιαιτερότητας του παρουσιαστεί.

Συνοψίζοντας θα μπορούσαμε να πούμε ότι για να θεωρηθεί ένας εκπαιδευτικός διαπολιτισμικά επαρκής εφόσον διαθέτει τα εξής προσόντα:¹²⁶

- Ανάλογη γνώση στα κοινά μαθήματα αλλά και στα αντίστοιχα μαθήματα για την Ελλάδα και το εξωτερικό.
- Ο εκπαιδευτικός πρέπει να γνωρίζει την εφαρμογή των διαφόρων μεθόδων διδασκαλίας για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας.
- Τα σχετικά αναλυτικά προγράμματα και τις σχετικές νομοθεσίες τόσο για τους αλλοδαπούς της Ελλάδας όσο και για τους ομογενείς του εξωτερικού.
- Η γνώση του σχολικού περιβάλλοντος τόσο για τους αλλοδαπούς στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό.

---

¹²⁶ Παντελής Γεωργογιάννης, Διαπολιτισμική επάρκεια και ετοιμότητα των εκπαιδευτικών, στο www.pess.gr.

2.3 Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο.

Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση είναι απαραίτητη για όλες τις βαθμίδες. Στο νηπιαγωγείο όμως μπορεί να είναι πιο αποτελεσματική λόγω της μικρότερης ηλικίας των παιδιών. Έχει διαπιστωθεί πως τα παιδιά της ηλικίας 4-5 χρόνων όταν έρχονται στο σχολείο είναι ήδη επηρεασμένα από τα στερεότυπα, την κουλτούρα και τις συνήθειες του οικογενειακού τους περιβάλλοντος.¹²⁷

Η Προσχολική Εκπαίδευση ως τμήμα του εκπαιδευτικού δικτύου μπορεί να αναλάβει το ρόλο να ενσωματώσει τους «άλλους» στον υπάρχοντα κοινωνικό ιστό προσφέροντας τις ευκαιρίες που τους έλειψαν, ώστε να ενταχθούν ομαλά στις επόμενες σχολικές βαθμίδες και στο κοινωνικό σύστημα γενικότερα. Το Νηπιαγωγείο ως τόπος διαπαιδαγώγησης μεταξύ άλλων και στη δημοκρατία συνιστά την ελεύθερη, προαιρετική βαθμίδα του εκπαιδευτικού συστήματος, όπου παράλληλα με την οικογένεια διαμορφώνεται το σύγχρονο κοινωνικό υποκείμενο. Στόχος των προγραμμάτων της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στο Νηπιαγωγείο θα πρέπει να είναι η διευκόλυνση της πρόσβασης σε αυτά όλων των νηπίων, ανάπτυξη του αυτοσεβασμού, η γνωριμία με τον άλλον και ο σεβασμός του και η εξάλειψη των κοινωνικών και εθνικών στερεοτύπων. Ο F. Wardle προτείνει να δοθεί έμφαση στα παρακάτω σημεία:

- Ανάπτυξη θετικών στάσεων απέναντι στο διαφορετικό.
- Ανάπτυξη της ανεκτικότητας και του σεβασμού του άλλου.
- Γνώση και ανάπτυξη των απαραίτητων τεχνικών και της διδακτικής μεθοδολογίας για τη συναισθηματική και εκπαιδευτική υποστήριξη μαθητών που ανήκουν σε μειονοτικές ομάδες.
- Ικανότητα συνεργασίας με γονείς μειονοτικών μαθητών.
- Γνώσεις ιστορικών-πολιτισμικών στοιχείων για τις χώρες προέλευσης των μειονοτικών μαθητών.¹²⁸

Τα νήπια διαμορφώνουν στερεοτυπικές απόψεις για πολιτισμούς και κουλτούρες που είναι διαφορετικές από τη δική τους, ειδικά όταν δεν συμμετέχουν σε δραστηριότητες που θα τα βοηθήσουν να αντιληφθούν ότι το διαφορετικό δεν είναι και

---

¹²⁷ Φιλιά Νικολούδη, Η διαπολιτισμική εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο, περ. Σύγχρονο Νηπιαγωγείο, τ. 26, Μάρτιος-Απρίλιος 2002, σελ. 14

¹²⁸ F Wardle(2002) στο Ντίνας Κ.-Βαμβακίδου Ι.-Κυρίδης Α. , Διαπολιτισμική γλωσσική εκπαίδευση: μια πρόταση για την ελληνική πραγματικότητα, περ. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση, Ελληνικά ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα, τ. 2, Εκδόσεις Μεταίχμιο 2002, σελ. 14-15.

απορριπτέο. Σε μια τάξη, στην οποία εφαρμόζεται η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση, η εκπαιδευτικός θα πρέπει:

- Να βοηθάει κάθε παιδί να αποκτήσει μια θετική αυτοεικόνα, καθώς και ταυτότητα της ομάδας που ανήκει.
- Να προωθεί την αλληλεπίδραση του κάθε παιδιού με άτομα που έχουν κάθε είδους διαφορά και να το βοηθάει να μαθαίνει γι' αυτές τις διαφορές και να τις σέβεται.
- Να καλλιεργεί την κριτική σκέψη του κάθε παιδιού σχετικά με τις προκαταλήψεις.
- Να του υποδεικνύει τρόπους για να υπερασπιστεί τον εαυτό του.

Σε μια κοινωνία τόσο πολυμορφική όπως είναι η σημερινή, καθιστά απαραίτητη την εφαρμογή της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης ιδιαίτερα στο νηπιαγωγείο καθώς οι παιδαγωγοί χρόνο με το χρόνο έρχονται σε επαφή με όλο και περισσότερες μορφές ετερότητας. Εδώ το έργο του κάθε παιδαγωγού είναι να δημιουργήσει δραστηριότητες κατάλληλες ώστε να ενθαρρύνει τα νήπια να σκέφτονται κριτικά ως προς τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις. Η παιδαγωγός που προτίθεται να ξεκινήσει μια προσέγγιση Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στην τάξη της, πρέπει να εξετάσει τις απόψεις της για ορισμένα θέματα, όπως για το πώς αισθάνεται για τον εαυτό της, πώς αισθάνεται για τις διαφορές των φύλων και των φυλών, της θρησκείας, για τα άτομα με ιδιαιτερότητες γενικότερα, για το πώς αισθάνεται όταν υφίσταται η ίδια ή κάποιος άλλος προκαταλήψεις. Κατόπιν πρέπει να αξιολογήσει τα υλικά και τις δραστηριότητες της και να σκεφτεί πώς μπορεί να ενσωματώσει σε αυτό που ήδη εφαρμόζει, ξεκινώντας από τα θέματα που δείχνουν περισσότερο ενδιαφέρον τα παιδιά. Όταν η νηπιαγωγός ξεκινήσει να εφαρμόζει τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση μπορεί να δώσει έμφαση σε ένα θέμα και σταδιακά να εισαγάγει τα υπόλοιπα ή να ασχοληθεί ταυτόχρονα με διάφορα θέματα. Πάντοτε πρέπει να παρατηρεί τα παιδιά και να κρατάει σημειώσεις από τις παρατηρήσεις της, ώστε να αποκτά ιδέες για νέες δραστηριότητες.

Κάποιες δραστηριότητες που προτείνονται είναι οι εξής:

- Θεατρικές δραστηριότητες (παντομίμα, σωματική έκφραση, αυτοσχεδιασμοί, παιχνίδια ρόλων) για το πρώτο διάστημα.
- Παιχνίδια όπως «Μάντεψε τι κάνω», «Μάντεψε τι είναι» με τα οποία εμπλουτίζεται περισσότερο το λεξιλόγιό τους.
- Παιχνίδια του κύκλου όπως «Μου αρέσει να...» με το οποίο γνωρίζονται καλύτερα.
- Να φτιάξουν τα ίδια λεξικό της τάξης.
- Ανάγνωση διαπολιτισμικών παραμυθιών με όλες τις μορφές της ετερότητας.

- Μπορούμε να καλέσουμε τους γονείς και να μας διηγηθούν παραμύθια από τον τόπο τους ή να μας τραγουδήσουν τραγούδια.

Μια άλλη προσέγγιση της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης η οποία μπορεί να θεωρηθεί ως περιεχόμενο ενός προγράμματος, ως τρόπος διδασκαλίας, ως τρόπος παρέμβασης ή ως συνδυασμός όλων των παραπάνω, είναι το παράδειγμα του «Καλειδοσκοπίου» που προτείνει η κ. Έλση Ντολιοπούλου. Ονομάστηκε έτσι γιατί το καλειδοσκόπιο φέρνει στο νου πολύχρωμα ζωντανά χρώματα που αλλάζουν διαρκώς, κατασκευάζοντας ένα όμορφο σύνολο. Οι στόχοι του Καλειδοσκοπίου είναι:¹²⁹

- Η ολόπλευρη ανάπτυξη όλων των παιδιών σε ένα περιβάλλον που σέβεται τις διαφορές και ωθεί τα νήπια να επιτύχουν ότι καλύτερο μπορούν.
- Η προώθηση της κατανόησης και του σεβασμού των διαφορών και η ενσωμάτωση των εμπειριών όλων των παιδιών στο περιεχόμενο του προγράμματος, και
- Η τροποποίηση ή εξάλειψη των αρνητικών τοποθετήσεων ή προκαταλήψεων απέναντι στις διαφορές.

Η παιδαγωγός προκειμένου να πετύχει τους παραπάνω στόχους, χρησιμοποιεί διαρκώς παραδείγματα από διάφορα κοινωνικοπολιτισμικά περιβάλλοντα και ομάδες για να εξηγήσει τις έννοιες ή τις επιδεξιότητες που διδάσκει. Τροποποιεί τη διδασκαλία της, τις δραστηριότητες της και το περιβάλλον, προκειμένου να συμπεριλάβει μια ποικιλία διδακτικών τρόπων που ταιριάζουν με τους τρόπους μάθησης των παιδιών από τα διάφορα κοινωνικοπολιτισμικά περιβάλλοντα.

Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στο Νηπιαγωγείο με τη μορφή ανάλογου προγράμματος ή δραστηριοτήτων θα πρέπει να επικεντρώνεται στη διαφορετικότητα, φυσική και πολιτισμική και ο ρόλος της νηπιαγωγού είναι θεμελιώδης ως προς την αποτελεσματικότητά του.

---

¹²⁹ Έλση Ντολιοπούλου, Σύγχρονα Προγράμματα για παιδιά Προσχολικής ηλικίας, Εκδόσεις Τυπωθήτω-Γιώργος Δάρδανος, Αθήνα 2000, σελ. 314, 325-326.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3^Η

*Διαπολιτισμική
Εκπαίδευση &
Λογοτεχνία*

3.1 Τι είναι η Διαπολιτισμική Λογοτεχνία και ποια τα πλεονεκτήματά της.

Η αυξημένη ευαισθησία απέναντι στις ανάγκες όλων των ανθρώπων της αμερικανικής κοινωνίας οδήγησε στη συνειδητοποίηση ότι τα προγράμματα ανάγνωσης και λογοτεχνίας για παιδιά θα πρέπει να περιλαμβάνουν Λογοτεχνία για όλες τις πολιτισμικές ομάδες. Η Λογοτεχνία θεωρείται κατάλληλη για την ανάπτυξη σεβασμού ανάμεσα στους πολιτισμούς για την αύξηση ευαισθησίας απέναντι στα κοινά χαρακτηριστικά όλων των ατόμων αλλά και για την βελτίωση αυτοεκτίμησης των ανθρώπων που είναι μέλη φυλετικών και εθνικών μειονοτήτων και όχι μόνο, γενικότερα οποιασδήποτε μορφής μειονότητας και ετερότητας.

Εκπαιδευτικοί και κριτικοί της Λογοτεχνίας υποστηρίζουν την άμεση επαφή των παιδιών με την Διαπολιτισμική Λογοτεχνία, για την ανάπτυξη σεβασμού απέναντι στις «ετερότητες» αλλά και για την συνεισφορά και τις αξίες.

Η Διαπολιτισμική Λογοτεχνία είναι το είδος της Λογοτεχνίας που αναφέρεται στις φυλετικές ή εθνικές μειονότητες οι οποίες είναι διαφορετικές πολιτισμικά και κοινωνικά. Η Violet Harris (1992) χρησιμοποιεί τον όρο «Πολυπολιτισμική Λογοτεχνία» για να ορίσει τη Λογοτεχνία που επικεντρώνεται στους έγχρωμους ανθρώπους, στις θρησκευτικές μειονότητες, στις τοπικές κουλτούρες, στους ανθρώπους με αναπηρίες και στους ηλικιωμένους.¹³⁰ Σύμφωνα με την Hazel Rochman η πολυπολιτισμικότητα στην Παιδική Λογοτεχνία σημαίνει πέραν των πολιτισμών, πέραν των ορίων, με άλλα λόγια σημαίνει πολύ απλά το να μην είσαι προσδεμένος σε μια μόνο κουλτούρα, αλλά αντίθετα να είσαι ανοιχτός και στις κουλτούρες των άλλων.¹³¹

Όσον αφορά τις ΗΠΑ από όπου και προήρθε κατά βάση ο συγκεκριμένος όρος, φαίνεται να εννοείται η Λογοτεχνία για τους Αφροαμερικανούς, τους Λατινοαμερικανούς, τους Ασιάτες Αμερικανούς κ.α. Για αυτούς η Λογοτεχνία για άλλες μορφές ετερότητας επικεντρώνεται κυρίως στο τμήμα του σύγχρονου ρεαλιστικού μυθιστορήματος.

Πολλοί από τους στόχους της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης μπορούν να αναπτυχθούν μέσω της Διαπολιτισμικής Λογοτεχνίας. Για παράδειγμα οι Rena Lewis και Donald Doorlag υποστηρίζουν

---

¹³⁰ Donna E. Norton, Μέσα από τα μάτια ενός παιδιού, Εισαγωγή στην Παιδική Λογοτεχνία, Β' Τόμος, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα 2006, σελ. 531.

¹³¹ Μένη Κανατσούλη, Ανάμεσα στην ελληνικότητα και την πολυπολιτισμικότητα στο σύγχρονο μυθιστόρημα για παιδιά και για νέους, στο Το σύγχρονο Παιδικό-Νεανικό Μυθιστόρημα, Εκδόσεις Σύγχρονοι ορίζοντες, Αθήνα 2004, σελ. 73.

ότι η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση μπορεί να αποκαταστήσει τα πολιτισμικά δικαιώματα δίνοντας έμφαση στην πολιτισμική ισότητα και το σεβασμό, μπορεί να διευρύνει τις προσωπικές ιδέες των μαθητών και να διδάξει το σεβασμό για διάφορες κουλτούρες ενώ διδάσκει βασικές ικανότητες.¹³²

Οι στόχοι για την Διαπολιτισμική Εκπαίδευση παρουσιάζουν ομοιότητες με τους ακόλουθους στόχους του Συνεδρίου του Ο.Η.Ε για τα δικαιώματα του παιδιού και παραθέτονται από τον Doni Kwolek Kobus¹³³ (1992):

- Κατανόηση και σεβασμός στην πολιτισμική ταυτότητα κάθε παιδιού.
- Σεβασμός και ανεκτικότητα των πολιτισμικών διαφορών, συμπεριλαμβανομένης και της διαφορετικότητας στο γένος, τη γλώσσα, τη φυλή, την εθνικότητα, τη θρησκεία, την περιοχή και τις αναπηρίες.
- Κατανόηση και σεβασμός για τα παγκόσμια ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες
- Προετοιμασία των παιδιών για υπεύθυνη ζωή σε μια ελεύθερη κοινωνία.
- Γνώση των στρατηγικών διαπολιτισμικής επικοινωνίας, της λήψης προοπτικής και των δεξιοτήτων διαχείρισης συγκρούσεων προκειμένου να διασφαλιστεί η κατανόηση, η ειρήνη, η ανεκτικότητα και η φιλία ανάμεσα στους ανθρώπους και τις ομάδες.

Μέσω της Διαπολιτισμικής Λογοτεχνίας, τα παιδιά που είναι μέλη μιας φυλετικής ή εθνικής μειονότητας συνειδητοποιούν ότι έχουν μια πολιτισμική κληρονομιά για την οποία μπορούν να είναι περήφανοι. Η περηφάνια για την κληρονομιά τους βοηθάει τα παιδιά που είναι μέλη μειονοτήτων να βελτιώσουν τις προσωπικές τους αρχές και να αναπτύξουν την πολιτισμική τους ταυτότητα. Η ευρεία ποικιλία των πολυπολιτισμικών θεμάτων βοηθάει επίσης τα παιδιά να κατανοήσουν την κοινωνική αλλαγή. Τέλος η ανάγνωση για τα μέλη των μειονοτικών ομάδων που κατάφεραν να λύσουν τα προβλήματά τους και έχουν καταφέρει αξιοθαύμαστα επιτεύγματα, προωθεί τις φιλοδοξίες των παιδιών που ανήκουν σε μια μειονότητα.

---

¹³² Βλ. Donna E. Norton, ό.π., σελ. 531.

¹³³ Βλ. Donna E. Norton, ό.π., σελ. 531.

3.2 Η Διαπολιτισμικότητα στην Παιδική Λογοτεχνία.

Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στοχεύει να επηρεάσει με αλληλέγγυες διαδικασίες τα άτομα στη γνωριμία, την αναγνώριση, την κατανόηση, το σεβασμό, την καταπολέμηση της προκατάληψης, της ξενοφοβίας και του ρατσισμού και να προχωρήσει στην ανάπτυξη θετικών αντιλήψεων, στάσεων και σχέσεων, που σήμερα παρά ποτέ έχει ανάγκη ο άνθρωπος και ιδιαιτέρως εμείς ως ενταγμένοι στο πλαίσιο μιας ενωμένης Ευρώπης. Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση υπηρετεί στόχους οι οποίοι αναπτύσσουν ικανότητες και δεξιότητες τις οποίες έχουν ανάγκη όλοι οι μαθητές ως αυριανοί πολίτες και όχι μόνο οι υπό ένταξη αλλοδαποί μαθητές.¹³⁴

Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση προσεγγίζει τα πολιτισμικά αγαθά των κοινωνικών ομάδων που την αποτελούν. Αναδεικνύει διαφορετικούς τρόπους της καθημερινής ζωής, όχι μόνο στο επίπεδο της ένδυσης, διαφορετικές συνήθειες, εορταστικές εκδηλώσεις και όλα όσα σημαίνουν «ήθη και έθιμα», αλλά κυρίως δικαιώματα στη διαφοροποίηση σε ότι αφορά τον τρόπο με τον οποίο κάποιος σκέπτεται, κρίνει, δέχεται, απορρίπτει, συζητά, συνεργάζεται, διαπραγματεύεται, διεκδικεί, λειτουργεί και γενικά συμβιώνει και αυτοπραγματεύεται μέσα σε ένα ετερογενές κοινωνικό σύνολο.

Η Λογοτεχνία αποτελεί ένα από τα γνωστικά αντικείμενα που η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση βρίσκει την καλύτερη εφαρμογή της και αξιοποιούμενη κατάλληλα γίνεται το μέσον όχι μόνο για γνώση αλλά και για ανάπτυξη και καλλιέργεια όλων των παραπάνω κοινωνικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων. Διότι η Λογοτεχνία εγκλείει τη δυνατότητα της επεξεργασίας τόσο στο επίπεδο του σημαίνοντος όσο και του σημαινόμενου. Οι λειτουργίες της δεν ορίζονται μόνο σε επικοινωνιακό επίπεδο με γλωσσικά και παραγλωσσικά στοιχεία αλλά και στο αισθητικό επίπεδο. Η λειτουργία της Λογοτεχνίας δεν είναι μόνο να πληροφορήσει, όσο και να συγκινήσει και να επηρεάσει, να επιδράσει καταλυτικά στην ψυχή του μαθητή και έτσι να διαμορφώσει αντιλήψεις και στάσεις μέσα από κατάλληλο κείμενο που θα ανταποκρίνεται σε ανάλογο στόχο, αγγίζοντας τους στόχους μιας διαπολιτισμικής διδασκαλίας, μέσα από πρακτικές δραματοποίησης, ομαδικά παιχνίδια, εκδηλώσεις κ.α.¹³⁵

Το λογοτεχνικό κείμενο συνιστά μια ετερότητα και ταυτόχρονα το χώρο οικείωσης αυτής της ετερότητας, η προσπάθεια

¹³⁴ Σοφία Εμμανουήλ, Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Ένα παράδειγμα, το μυθιστόρημα: Το Τουρκάκι, εγώ και το αραπάκι της Ματούλας Καραγιάννη-Τόλκα, στο Το Σύγχρονο Παιδικό-Νεανικό μυθιστόρημα, Εκδόσεις Σύγχρονοι ορίζοντες, Αθήνα 2004, σελ. 130.

¹³⁵ Βλ. Σοφία Εμμανουήλ, ό.π., σελ. 131.

συνδυαστικής προσέγγισης του θέματος της ετερότητας και της λογοτεχνικής θεωρίας μπορεί να θεωρηθεί σαν μια απόπειρα συμφιλίωσης του κοινωνικού και του ιδιωτικού, του κόσμου της πραγματικότητας και του κόσμου της δημιουργικής φαντασίας.¹³⁶

Η διδασκαλία της Λογοτεχνίας προβάλλεται σα μια διαδικασία που στηριζόμενη κατά κύριο λόγο στη συγκινησιακή-βιωματική αφόρμηση, έχει τη δυνατότητα όχι μόνο να ανακαλέσει στη συνείδηση του μαθητή γνώσεις ή βιωμένες ψυχικές-συναισθηματικές καταστάσεις αλλά και να του προσφέρει γνώσεις ή να συντελέσει, μέσα από τη συνάντησή του με τις εικόνες στις οποίες διαμορφώνονται οι συγγραφικές επινοήσεις, στην περαιτέρω οικειοποίηση συλλογικών παραστάσεων και στερεοτύπων ή αντιθέτως στη μεταβολή. Η διδασκαλία της Λογοτεχνίας πρέπει να αποτελεί αναπόσπαστο μέρος μιας εκπαιδευτικής διαδικασίας που αποβλέπει στη διαμόρφωση και συνειδητοποίηση της πολιτισμικής ταυτότητας και στο σεβασμό της διαφορετικότητας.¹³⁷

Η Παιδική Λογοτεχνία στο βαθμό που της επιτρέπεται μπορεί να συμβάλλει μέσω της «υιοθέτησης» των αρχών και των στόχων της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, στο να εμπλουτιστούν οι θεματικές και να δημιουργηθούν «νέες τάσεις» στο χώρο της. Αναγκαία προϋπόθεση για αυτό είναι ο συγγραφέας, τα δρώμενα και οι ήρωες των έργων, αλλά και ο εκπαιδευτικός που θα προτείνει βιβλία και θα διδάξει. Θα πρέπει σύμφωνα με τους στόχους της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης να διαπνέονται από ένα οικουμενικό πνεύμα απαλλαγμένα από τις προκαταλήψεις και τον εθνοκεντρισμό, να εμπνέουν και να καλλιεργούν την ανθρώπινη ευαισθησία, την αλληλεγγύη και τη συνεργασία, να αντισταθμίζουν την πολιτισμική υστέρηση των παιδιών χωρίς διακρίσεις, να διευκολύνουν την επικοινωνία των παιδιών μεταξύ τους, να μην υποβαθμίζουν ή κατηγοριοποιούν τους άλλους πολιτισμούς και τις γλώσσες, να καταπολεμούν οποιοδήποτε είδος ρατσισμού υπάρχει με τη μορφή συμβόλου συμπεριφοράς μέσα από ανάλογα πολιτισμικά και γλωσσικά στοιχεία, να ενισχύουν τις αντιστάσεις των μαθητών στην κατηγοριοποίηση των ανθρώπων και στην παθητική αφομοίωση.¹³⁸

Με τη διαπολιτισμική προσέγγιση στη Λογοτεχνία και ιδιαίτερα μέσω του μυθιστορήματος επιτυγχάνουμε γνωστικούς και μεταγνωστικούς στόχους:

---

¹³⁶ Μαρίτα Παπαρούση, Στοιχεία Λογοτεχνικής θεωρίας και εκπαιδευτική πράξη: ζητήματα ετερότητας στα Ανθολόγια της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, στο Αφήγηση και Εκπαίδευση, Εκδόσεις Εργαστηρίου Λόγου και Πολιτισμού Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος 2007, σελ. 212.

¹³⁷ Βλ. Μαρίτα Παπαρούση, ό.π., σελ. 201.

¹³⁸ Βλ. Μαρίτα Παπαρούση, ό.π.

A) Σε γνωστικό επίπεδο:

- Καλλιέργεια της γλώσσας προφορικής και γραπτής.
- Μετάδοση γνώσεων από όλα τα γνωστικά αντικείμενα.

B) Σε μεταγνωστικό επίπεδο

- Ανάπτυξη διερευνητικής και ανακαλυπτικής ικανότητας.
- Ικανότητα κριτικής στάσης για τους κοινωνικούς ρόλους και αναστοχασμού για τις προσδοκίες από κάθε ρόλο.
- Ανάπτυξη και καλλιέργεια επικοινωνιακής ικανότητας.
- Ανάπτυξη της ενσυναίσθησης.
- Ικανότητα ανοχής αντιφατικών καταστάσεων και ικανότητα κατανόησης του «άλλου».¹³⁹

Όλοι οι παραπάνω στόχοι σε γνωστικό και μεταγνωστικό επίπεδο πραγματοποιούνται μέσα από τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας κατά την οποία δάσκαλος και μαθητής γίνονται μεσολαβητές και διαβιβαστές πολιτισμικών στοιχείων. Ο μαθητής μαθαίνει μέσα από αυτή τη διαδικασία να ακούει, να σέβεται να ανέχεται, βιώνει τα συναισθήματα και εμπειρίες που τον δυναμώνουν, τον βοηθούν να οικοδομήσει τον χαρακτήρα του, να έρθει αντιμέτωπος με όποιας μορφής ετερότητα και να μάθει να διαπλάσει την προσωπικότητα μέσα από τους άλλους.

---

¹³⁹ Βλ. Σοφία Εμμανουήλ, ό.π., σελ. 132-136.

3.3 Διδάσκοντας με τη βοήθεια της Διαπολιτισμικής Λογοτεχνίας.

Οι εκπαιδευτικοί συχνά ανησυχούν για την ποιότητα και την ποσότητα του διαθέσιμου υλικού που σχετίζεται με την πολυπολιτισμικότητα και απευθύνεται στα παιδιά. Ανησυχούν επίσης και για τις μεθόδους διδασκαλίας που θα χρησιμοποιηθούν προκειμένου να πετύχουν την κατανόηση και τις θετικές αντιδράσεις που αφορούν στις διάφορες πολιτισμικές ομάδες. Εξάλλου η πολυεθνική λογοτεχνία μπορεί να χρησιμοποιηθεί μέσα στην τάξη για να επιβεβαιώσει την πολιτισμική ταυτότητα μαθητών από διαφορετικά υπόβαθρα και για να αναπτύξει προς όλους τους μαθητές την κατανόηση και την εκτίμηση για τους άλλους πολιτισμούς. Αυτή η πλευρά της Λογοτεχνίας αποτελεί μια από τις καινούριες μεθόδους διδασκαλίας που στηρίζει την ανάπτυξη της γραφής και της ανάγνωσης των μαθητών που ανήκουν σε διαφορετικά υπόβαθρα.

Ο εκπαιδευτικός μέσα στις σύγχρονες τάξεις θα πρέπει να είναι καταρτισμένος ώστε να είναι σε θέση να διδάξει ένα μάθημα και συγκεκριμένα αυτό της Λογοτεχνίας με διαπολιτισμικές προσεγγίσεις. Θα πρέπει δηλαδή να γνωρίζει τις αρχές που διέπουν ένα διαπολιτισμικό μάθημα. Οι αρχές αυτές θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως εξής:

- Το διαπολιτισμικό μάθημα δεν πρέπει να θεωρηθεί ως ένα ξεχωριστό γνωστικό αντικείμενο, το οποίο το περιεχόμενο θα αναφέρεται σε άλλους πολιτισμούς. Γιατί αυτό εγκυμονεί τον κίνδυνο μετατροπής της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης σε Λαογραφία. Διότι η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση περικλείει σαν όρος πλήθος ετεροτήτων.
- Το διαπολιτισμικό μάθημα είναι γνωστικά αντικείμενα θεωρητικής κατεύθυνσης, δηλαδή αυτά που αναφέρονται στη θρησκεία, στην ιστορία, στα συστήματα αξιών και τους κοινωνικούς κανόνες συμπεριφοράς.
- Το διαπολιτισμικό μάθημα μπορεί να σχεδιαστεί και για τις θετικές επιστήμες και μπορούν να αναπτυχθούν προτάσεις διδακτικής μεθοδολογίας για τα μαθηματικά, τη φυσική, τη χημεία, τη βιολογία.¹⁴⁰

Η Donna Norton μέσα από τις πολύχρονες έρευνες της σχετικά με την Διαπολιτισμική Λογοτεχνία έχει προτείνει πολλά μοντέλα και τρόπους διδακτικής της Λογοτεχνίας. Στο βιβλίο της «Μέσα από τα

---

¹⁴⁰ Κανακίδου Ε.- Παπαγιάννη Β., Διαπολιτισμική Αγωγή, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994, σελ 49.

μάτια ενός παιδιού», για την κατανόηση εκ μέρους των παιδιών της κουλτούρας των Ιθαγενών της Αμερικής, προτείνεται μια μέθοδος διδασκαλίας η οποία είναι χωρισμένη σε πέντε φάσεις. Η φάση ένα ενδεικτικά περιλαμβάνει την μελέτη της Λαϊκής Παράδοσης των Ιθαγενών, στη δεύτερη φάση εμπεριέχεται η μελέτη της λαϊκής παράδοσης συγκεκριμένων ανθρώπων, η Τρίτη φάση περιέχει μελέτη ιστορικής μη μυθοπλαστικής Λογοτεχνίας, η τέταρτη φάση περιλαμβάνει τη μελέτη ιστορικού μυθιστορήματος και η Πέμπτη φάση τη μελέτη της σύγχρονης Λογοτεχνίας. Η μελέτη της Λογοτεχνίας των Ιθαγενών περιλαμβάνει αφήγηση παραμυθιών με τον τρόπο που αφηγούνταν οι ίδιοι, βιογραφίες και φιλοσοφίες, ιστορικά μυθιστορήματα και ποίηση. Όλη αυτή η διαδικασία αποσκοπεί στο να αποκτήσουν οι Αμερικάνοι μαθητές μεγαλύτερη κατανόηση για τα προγράμματα ανάγνωσης Λογοτεχνίας αλλά και για κατανόηση των κοινωνικών σπουδών.

Η διδακτική της Λογοτεχνίας με διαπολιτισμική προσέγγιση είναι μια δύσκολη υπόθεση καθώς όπως προαναφέρθηκε χρειάζεται την απαραίτητη γνώση του εκπαιδευτικού, την ωριμότητα μα και την ευαισθησία απέναντι στην ετερότητα. Χρειάζεται η γνώση της διδασκαλίας της Λογοτεχνίας ώστε ο εκπαιδευτικός να είναι σε θέση να διδάξει με τους νόμους της διαπολιτισμικότητας. Ο εκπαιδευτικός στη διδασκαλία του είναι απαραίτητο να έχει κατά νου πως με τη διδασκαλία ενός διαπολιτισμικού παραμυθιού για παράδειγμα είναι απαραίτητο να γίνεται μετά την ανάγνωση η απαιτούμενη συζήτηση για την έννοια του «άλλου» που υπάρχει στο παραμύθι, κατόπιν μπορεί να περάσει σε μια διερεύνηση μέσα από τις λέξεις, διαπολιτισμικών διαφορών, επίσης μπορεί να γίνει μια κριτική ως προς την συμπεριφορά του ήρωα και να δημιουργηθούν σενάρια από τους μαθητές για το τι θα γινόταν σε κάποια άλλη περίπτωση αν τα πράγματα δεν ήταν όπως τα παρουσιάζει ο συγγραφέας. Επίσης το πιο βασικό από όλα στη συγκεκριμένη διδασκαλία είναι να οδηγηθούν οι μαθητές στην ενσυναίσθηση. Η ενσυναίσθηση μπορεί να επιτευχθεί με επιτυχία με τα παιδιά να δραματοποιούν σκηνές από το παραμύθι τις οποίες διαλέγουν συνήθως τα ίδια. Όλα αυτά τα στάδια της διδασκαλίας είναι πολύ σημαντικά και ενδιαφέροντα τόσο για τον ίδιο τον εκπαιδευτικό ο οποίος έρχεται και ο ίδιος κάθε φορά σε επαφή με την ετερότητα και αποκτά όλο και περισσότερη γνώση του εαυτού του ως προς αυτό, καθώς επίσης και για τους μαθητές οι οποίοι μέσα από την ψυχωφελή αφήγηση του παραμυθιού μαθαίνουν να αποτάσσουν τον εγωισμό τους και να εντρυφούν πάνω στην κατανόηση και στην ωραιότητα που συνοδεύει το διαφορετικό.

3.4 Λογοτεχνία και ταυτότητες.¹⁴¹

Επιχειρώντας να μιλήσει κανείς για το θέμα της ταυτότητας σε σχέση με το μάθημα αλλά και το θεσμό της Λογοτεχνίας, έρχεται αντιμέτωπος ευθύς εξαρχής με την ουσία του ζητήματος, δηλαδή με την αλληλεξάρτηση και τη συσχέτισή του με το ζήτημα της εθνικής ταυτότητας και με μια πλειάδα άλλων ζητημάτων και εννοιών όπως ο ρατσισμός, η ταξική προέλευση, σχέσεις του μαθήματος της λογοτεχνίας με άλλα μαθήματα. Η διγλωσσία τον τελευταίο καιρό συνιστά ένα απαραίτητο πλαίσιο για την ύπαρξη και την ανάπτυξη του λόγου, για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας στην ελληνική κοινωνία, καθώς συνειδητοποιούμε σταδιακά τους αυξανόμενους ρυθμούς δίγλωσσων παιδιών στις σχολικές τάξεις.

Το μάθημα της Λογοτεχνίας στην Ευρώπη υπήρξε πάντοτε το πεδίο συμβιβασμού μεταξύ της μελέτης της υψηλής λογοτεχνικής παράδοσης και της κατανόησης της καθημερινής πολιτιστικής εμπειρίας. Το κοινό πρόγραμμα που οφείλει να συγκροτήσει μια δημοκρατική κοινωνία θα επιτευχθεί στην τάση της κοινής κουλτούρας. Η ταυτότητα και οι αξίες που την συνοδεύουν είναι κατά βάση πολιτισμικά στοιχεία παρά ανθρώπινα. Η λογοτεχνική πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας σήμερα δεν είναι μόνο τα λογοτεχνικά κείμενα που έφτασαν να θεωρούνται λογοτεχνία μέσω των ιστοριών της ελληνικής λογοτεχνίας, είναι και οι λογοτεχνικές παραδόσεις των χωρών από τις οποίες έχουν πολιτικούς ή οικονομικούς μετανάστες. Είναι ακόμα και όλα τα λογοτεχνικά κείμενα, ανεξαρτήτως εθνικού διαβατηρίου, που μιλούν στους μαθητές και τις μαθήτριες για τα προβλήματά τους και τα προβλήματα των άλλων. Είναι τα λογοτεχνικά κείμενα που βοηθούν τους μαθητές και τις μαθήτριες να κατανοήσουν τον κόσμο στον οποίο ζουν.

Το ζήτημα της διδασκαλίας της Λογοτεχνίας με κατεύθυνση διαπολιτισμική είναι ζήτημα φωνής και σιωπής όπως αναφέρει η κ. Χοντολίδου. Τα λογοτεχνικά κείμενα μεταδίδουν κατά μεγάλο μέρος μη λογοτεχνικά σήματα όταν ελευθερώνονται από την μέγγενη των θεματοφυλάκων της Λογοτεχνίας που εμποδίζουν την μετάδοση αυτών των σημάτων. Η ανάγνωση είναι μια προσωπική και κοινωνική συναλλαγή μεταξύ αναγνώστη και συγγραφέα στην οποία ο καθένας φέρνει τις εμπειρίες του από τη ζωή και τη λογοτεχνία.

---

¹⁴¹ Χοντολίδου Ε., Ταυτότητες και Λογοτεχνία στο σχολείο, στο Κλειδιά και Αντικλειδιά Εκδόσεις ΥΠΕΠΘ Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2003, σελ. 18-33.

Η παραγωγή προσωπικού λόγου για τη Λογοτεχνία εκ μέρους των μαθητών είναι ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία ενός μαθήματος Λογοτεχνίας που σέβεται τις αρχές της Διαπολιτισμική Εκπαίδευσης και λαμβάνει υπόψη την ταυτότητα των μαθητών.

Η παραγωγή του λόγου αυτού δεν προκύπτει από τα ταλέντα ή τις ικανότητες του μαθητή αλλά από τον κριτικό τρόπο διδασκαλίας των λογοτεχνικών κειμένων. Σε ένα μάθημα Λογοτεχνίας με διαπολιτισμικούς προσανατολισμούς οι λόγοι τίθενται στην καρδιά του μαθήματος. Ποιος μιλά και ποιος σιωπά; Μας βρίσκουν σύμφωνους; Ο τρόπος αυτός διδασκαλίας της Λογοτεχνίας φέρνει συνεχώς στο προσκήνιο το ζήτημα της ταυτότητας όχι μόνο των μαθητών και μαθητριών αλλά και των εκπαιδευτικών τους.

Οι σχολικές τάξεις μπορούν να λειτουργήσουν ως χώροι πολιτισμικής παραγωγής, καθώς η διδασκαλία της λογοτεχνίας, ανακατασκευάζει τις ταυτότητες ή ισχυροποιεί τις ήδη υπάρχουσες. Είναι φυσικό ότι το βάρος πέφτει στα ανθρωπιστικά μαθήματα και κυρίως στη Λογοτεχνία.

3.5 Η συμβολή των μικρών ιστοριών, της δραματοποίησης και του παραμυθιού στην Διαπολιτισμική Εκπαίδευση.

Η κατάσταση της παγκοσμιοποίησης κάνει όλο και πιο συχνή τη συνάντηση και εμπλοκή του Εγώ με την έννοια του Άλλου. Ο όρος της διαφορετικότητας απασχολεί κάθε άτομο, ανεξάρτητα από την ηλικιακή ή ταξική θέση που έχει. Η ολοένα αυξανόμενη πολυπολιτισμική κοινωνία εμπεριέχει το στοιχείο της διαφορετικότητας, η οποία χαρακτηρίζεται από εννοιολογική ευρύτητα. Έτσι αναφερόμαστε σε διαφορές που αφορούν τον κοινωνικο-οικονομικό τομέα, το φύλο, τη γλώσσα, τον πολιτισμό που φέρει ο καθένας μέσα του ως μέλος μιας κοινωνικής ομάδας, τα πολιτικά και θρησκευτικά του πιστεύω και ιδεώδη, τις σωματικές ιδιαιτερότητες και γενικότερα καθετί που χαρακτηρίζει ένα άτομο ως διαφορετικό. Η παγκόσμια κοινωνική πραγματικότητα αποτελούσε πάντα πυρήνα έμπνευσης, προβληματισμού και θεματικής της Παιδικής Λογοτεχνίας. Με την εμφάνιση της αναγκαιότητας να συνυπάρξουν άτομα με ποικίλες διαφορές, έκαναν την εμφάνισή τους κείμενα που απευθύνονται σε παιδιά και ασχολούνται με θέματα διαφορετικότητας. Η παραγωγή αυτών των βιβλίων οδήγησε στην γέννηση της Διαπολιτισμικής Λογοτεχνίας.¹⁴²

Στο παρόν κεφάλαιο θα παρουσιαστεί η χρήση των τριών ειδών της Λογοτεχνίας, θέατρο, μικρές ιστορίες και παραμύθι, με σκοπό την εφαρμογή διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Οι μικρές ιστορίες

Ανάμεσα στα λογοτεχνικά είδη που απευθύνονται σε μικρά παιδιά είναι και οι μικρές ιστορίες που χαρακτηρίζονται κυρίως για το στοιχείο του ρεαλισμού. Ένας από τους στόχους των μικρών ιστοριών είναι η πληροφόρηση, η ενημέρωση σε θέματα και αξίες, ώστε ο αναγνώστης να οδηγηθεί στην κοινωνικοποίηση και στην ευαισθητοποίηση.¹⁴³

Η κ. Τσιλιμένη στο βιβλίο της «Εικονογραφημένο Παιδικό Βιβλίο, όψεις και απόψεις» προβάλλει ύστερα από εξέταση ορισμένων μικρών ιστοριών που παρουσιάζουν θέματα διαφορετικότητας τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζουν γενικά οι μικρές ιστορίες την διαφορετικότητα. Συγκεκριμένα οι μικρές ιστορίες:

¹⁴² Τασούλα Δ. Τσιλιμένη, Εικονογραφημένο Παιδικό Βιβλίο, όψεις και απόψεις, Εκδόσεις Βόλος 2007, σελ. 73.

¹⁴³ Βλ. Τασούλα Δ. Τσιλιμένη, ό.π., σελ. 73-74.

- Με ευρηματικό και νεωτερικό τρόπο αναδυσκνείουν το ζήτημα της διαφορετικότητας, που αποτελεί χαρακτηριστικό της σύγχρονης πραγματικότητας.
- Η πολυσχιδής ανάπτυξη του θέματος αναδεικνύει την πολύπλευρη έννοια της ετερότητας. Δικαίωμα στη διαφορά ως διατήρηση και σεβασμός της μοναδικότητας, ως αποδοχή των όποιων χαρακτηριστικών, κάνουν ένα άτομο ξεχωριστό.
- Κοινά και βασικά στοιχεία των κειμένων είναι η παρουσία των φίλων ως βασικό κίνητρο για την αντιμετώπιση του προβλήματος, το αίσθημα της ανασφάλειας και της μοναξιάς που βιώνει το διαφορετικό άτομο, η έλλειψη αυτοπεποίθησης, η καταγραφή στερεοτυπικών στάσεων στην παρουσία του διαφορετικού, η ανάδειξη θετικών σημείων μέσω της διαφορετικότητας.
- Τα κείμενα “ξεχειλίζουν” από αξίες, συναισθήματα και απόψεις για τη μοναξιά, την αλληλεγγύη, τον αγώνα, την αντίσταση, την επιμονή και την αντιμετώπιση των προβλημάτων της ζωής.
- Κοινή συνισταμένη των ιστοριών είναι ο ισορροπημένος τους ρεαλισμός, που αναδεικνύει το συγκινησιακό στοιχείο της αφήγησης.
- Οι κειμενικές προθέσεις χαρακτηρίζονται από διακριτικότητα και προετοιμάζουν το μικρό αναγνώστη για μια κοινωνία πολυπολιτισμική, που οφείλει να φροντίζει για τη συνύπαρξη κάθε ετερογενούς στοιχείου και να σέβεται τα ατομικά στοιχεία του Άλλου, μακριά από κάθε μορφή ρατσισμού και προκατάληψης.

Οι μικρές ιστορίες είναι ένα πολύ ενδιαφέρον και αξιοποιήσιμο υλικό στα χέρια του εκπαιδευτικού και θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί με την μορφή της αφήγησης και να προβάλλει τις αξίες της διαπολιτισμικότητας.

Δραματοποίηση

Η δραματοποίηση ως εναλλακτική βιωματική μέθοδος διδασκαλίας, με εφαρμογές σε ποικίλα γνωστικά αντικείμενα, μπορεί να προσδώσει μια δυναμική διάσταση και στη διδασκαλία της λογοτεχνικής ανάγνωσης.

Η δραματοποίηση αποτελεί ένα κλειδί που οδηγεί στο πεδίο της δημιουργικής σκέψης, σύνθεσης και δράσης, μέσω του οποίου πραγματώνεται μια πολυσυνάντηση-συνάντηση με τον άλλον, τη γνώση, το χρόνο, το χώρο, τα πρόσωπα και τον εαυτό μας. Σε συμβολικό επίπεδο και μέσω των απεριόριστων υποθετικών ρόλων και στάσεων που υποδύονται σε διάφορες καταστάσεις, τα παιδιά μετακινούμενα τόσο στον φανταστικό όσο και στον χρόνο με

ασφαλή τρόπο, αναπτύσσουν διάφορα είδη συμπεριφοράς και κατανοούν την σημασία τους. Εξερευνούν και εμβαθύνουν στη σχέση τους με τους άλλους, αποκτούν γνώση του κόσμου μέσα στον οποίο μεγαλώνουν, έρχονται σε επαφή με την πολυπλοκότητα των ανθρώπινων καταστάσεων και σχέσεων, γνωρίζουν και δοκιμάζουν τις ιδέες και τις απόψεις των άλλων, αναλογίζονται και επανεξετάζουν τα καθιερωμένα και τις κοινωνικές προκαταλήψεις. με τον τρόπο αυτό αποκτούν κοινωνικές δεξιότητες και κοινωνικοποιούνται, καθώς μαθαίνουν να συνεργάζονται, να σέβονται, να μπαίνουν στη θέση του άλλου, ως ατόμου ή ως κοινωνικού ή πολιτισμικού συνόλου και να αποδέχονται τις ιδέες του, δοκιμάζοντας νέες εμπειρίες και διευρύνοντας εντέλει την ενδοχώρα τους.¹⁴⁴

Η συμβολή της δραματικής τέχνης στην προσέγγιση της Λογοτεχνίας έχει χρησιμοποιηθεί και στη διδασκαλία λογοτεχνικών κειμένων σε σχολικά πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα με στόχο την προσέγγιση της εθνικής και πολιτισμικής ετερότητας, αφού η διαδικασία της δραματοποίησης διαμεσολαβώντας ανάμεσα στο λογοτεχνικό κείμενο και τους μαθητές μεταμορφώνει το γεγονός/ιστορία/αφήγηση σε φανταστικό δρώμενο αξιοποιήσιμο για προβολή νέων απόψεων, αλλαγών συμπεριφοράς και αποδοχής πολιτισμικών διαφορών και ατομικών διαφορών γενικότερα.

Το παραμύθι

Το παραμύθι άνθισε και διαδόθηκε σε όλο τον κόσμο ως λόγος πατροπαράδοτος. Ανάγεται παραδοσιακά στην καθαρή ψυχαγωγία του κοινού. Όμως επειδή αντικατοπτρίζει ένα βαθύτερο μυθικό όραμα της ανθρώπινης ζωής και του κόσμου, το συναντάμε σε τόσο διαφορετικούς πολιτισμούς με την ίδια αναγνωρίσιμη μορφή.¹⁴⁵

Το παραμύθι μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσο διδασκαλίας και σε μεγαλύτερες ηλικίες γιατί βοηθάει το παιδί στην αυτογνωσία και ανάπτυξη της προσωπικότητας. Το παραμύθι μπορεί να αξιοποιηθεί ως ένα εύχρηστο μέσο για την επαφή και γνωριμία των παιδιών με τους άλλους πολιτισμούς και την επαφή του παιδιού με τη διαφορετικότητα γενικότερα, στα πλαίσια μιας διαπολιτισμικής προσέγγισης. Μέσα από το παραμύθι τα παιδιά είναι σε θέση να ανιχνεύσουν τα ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία των παραμυθιών, έρχονται σε επαφή με άλλους πολιτισμούς και ασκούνται στην αναγνώριση των ιδιαίτερων πολιτισμικών στοιχείων που υπάρχουν

---

¹⁴⁴ Παπαρούση Μ. – Κοντογιάννη Α. , Προσέγγιση Λογοτεχνικών κειμένων μέσω της δραματοποίησης στο πλαίσιο της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, στην ιστοσελίδα www.pess.gr.

¹⁴⁵ Βερβίτης Ν. – Καπουρκατσίδου Μ. , Το παραμύθι ως μέσο διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, στο www.pess.gr.

μέσα στα παραμύθια των διαφόρων λαών. όσον αφορά παραμύθια που προβάλουν κάποια άλλη ιδιαιτερότητα και ετερότητα, τα παιδιά μέσα από την αφήγηση του παραμυθιού μπορούν να αποδεχτούν την διαφορετικότητα του κάθε ατόμου καθώς η αφήγηση συμβάλει στην αποδοχή του άλλου, αξία που εμπεριέχεται στη σύγχρονη εκπαίδευση η οποία έχει τάσεις διαπολιτισμικές.¹⁴⁶

Η Λογοτεχνία ως διδακτικό αντικείμενο μέσα στο πλαίσιο μιας διαπολιτισμικής προοπτικής μπορεί να παίξει ουσιαστικό ρόλο στη διαχείριση σχολικών περιβαλλόντων με στόχο τη στρατηγική αποδοχής των πολιτισμών διαμέσου της κατανόησης και του σεβασμού της διαφορετικότητας και της ενίσχυσης της ανεκτικότητας μεταξύ ατόμων και ομάδων με διαφορετικά εθνοπολιτισμικά χαρακτηριστικά.

---

¹⁴⁶ Βλ. Βερβίτης Ν. – Καπουρκατσίδου Μ. , ό.π., www.pess.gr.

Γ' ΜΕΡΟΣ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1^Η

- *Στόχος & υποθέσεις της έρευνας*
- *Δείγμα της έρευνας*
- *Ανάλυση παραμυθιών*
- *Συμπεράσματα*

1.1 Στόχος και υποθέσεις της έρευνας.

Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στοχεύει να επηρεάσει με αλληλέγγυες διαδικασίες τα άτομα στη γνωριμία, την αναγνώριση, την κατανόηση, το σεβασμό, την καταπολέμηση της προκατάληψης, της ξενοφοβίας και του ρατσισμού καθώς επίσης και αναδεικνύει διαφορετικούς τρόπους καθημερινής ζωής όχι μόνο σε ότι αφορά το φάσμα των ηθών και των εθίμων αλλά κυρίως δικαιώματα στη διαφοροποίηση σε ότι αφορά τον τρόπο με τον οποίο κάποιος σκέφτεται, κρίνει, δέχεται, απορρίπτει, συζητά, συνεργάζεται και γενικά αυτοπραγματώνεται μέσα σε ένα ετερογενές κοινωνικό σύνολο.

Η κατανόηση της παγκοσμιοποίησης κάνει όλο και πιο συχνή τη συνάντηση και εμπλοκή του Εγώ με την έννοια του Άλλου. Ο όρος της διαφορετικότητας απασχολεί κάθε άτομο. Η ολοένα αυξανόμενη πολυπολιτισμική κοινωνία εμπεριέχει το στοιχείο της διαφορετικότητας, η οποία χαρακτηρίζεται από εννοιολογική ευρύτητα. Έτσι αναφερόμαστε σε διαφορές που αφορούν τον κοινωνικο-οικονομικό τομέα, το φύλο, τη γλώσσα, τα πολιτικά και θρησκευτικά πιστεύω, τις σωματικές ιδιαιτερότητες και γενικότερα, καθετί που χαρακτηρίζει ένα άτομο ως διαφορετικό. (Τσιλιμένη 2007)

Η λογοτεχνία αποτελεί ένα από τα γνωστικά αντικείμενα όπου η διαπολιτισμική εκπαίδευση βρίσκει την εφαρμογή της. Με τη διαπολιτισμική προσέγγιση στη Λογοτεχνία επιτυγχάνουμε γνωστικούς και μεταγνωστικούς στόχους, όπως επίσης και επίτευξη της ενσυναίσθησης, κατανόησης του Άλλου κτλ. Οι συγγραφείς, παρακολουθώντας τα παγκόσμια δρώμενα, προσεγγίζουν με τα έργα τους και με ρεαλιστικό τρόπο θέματα που απασχολούν το σύγχρονο άνθρωπο και συμβάλλουν στην ενημέρωση και ευαισθητοποίησή τους απέναντι σε προκαταλήψεις και κοινωνικές και πολιτισμικές διαφορές. (Αναγνωστόπουλος Β.Δ 2001).

Μέσα από αυτές τις απόψεις γεννήθηκαν οι στόχοι και οι υποθέσεις της έρευνας η οποία σε πρώτο επίπεδο μέσα από ένα συγκεκριμένο είδος της λογοτεχνίας και αρκετά αγαπητό και προσφιλέστατα στα παιδιά, τα παραμύθια, έχει ως στόχο να :

- Εντοπιστούν παραμύθια για παιδιά με έντονο το στοιχείο της ετερότητας.

Αυτός ο στόχος οδήγησε στις εξής υποθέσεις:

- Πόσα παραμύθια με διαπολιτισμική προσέγγιση υπάρχουν.
- Ποιοι είναι οι ήρωες τους.
- Με ποια χαρακτηριστικά γνωρίσματα εμφανίζονται.
- Ποιος είναι ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται η ετερότητα.
- Και τι επιδιώκουν οι συγγραφείς.

1.2 Δείγμα της Έρευνας

Παρακάτω παρατίθεται ο κατάλογος με όλα τα παραμύθια που καταγράφηκαν και χρησιμοποιήθηκαν για την έρευνα.

Κατάλογος παραμυθιών με στοιχεία ετερότητας

1. Ανδρικόπουλος, Ν. (2006), Η χώρα με τους παράξενους ανθρώπους, εκδ. Καλέντης.
2. Αυτζής Μ. (2004), Θέλω μόνο να παίξω μαζί σου, εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
3. Βαρβαρούση, Λ. (2002), Προσοχή! Το πρόβατο δαγκώνει!, εκδ. Παπαδόπουλος, Αθήνα.
4. Βαρελλά Αγγελική, (2005), Δώσε την αγάπη, εκδ. Πατάκη.
5. Βασιλείου, Λ. (1999) Ο Μίμης ο Πατούσας, εκδ. Μίνωας, Αθήνα.
6. Βελετά – Βασιλειάδου, Μ. (2002), Το σκαντζοχοιράκι με τα κατσαρά μαλλιά, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
7. Βέλθους Μ. (1994), Ο βάτραχος και ο ξένος, εκδ. Πατάκης, Αθήνα.
8. Γουίλις – Ρος, Τ. (2000), Η Αργυρώ γελάει, εκδ. Πατάκης, Αθήνα.
9. Δαγιόγλου-Μαρμαρά, Ν. (2002), Το σκυλάκι που έχασε τις βούλες του, εκδ. Σύγχρονοι ορίζοντες, Αθήνα.
10. Διακαινισάκη, Π. (2003), Ας βγάλουμε άλλη φωτογραφία, εκδ. Κέδρος, Αθήνα.
11. Ηλιόπουλος, Β. (1998), Ο Τριγωνοψαρούλης, εκδ. Πατάκη, Αθήνα.
12. Θάλεια, (2004), Ψηλογίγαντες και κοντονάνοι, εκδ. Καστανιώτη.
13. Θεοδωράκη Μάρω, (2003), Το παιδί με το ακορντεόν, εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
14. Καραγιάννη, Μ. (2004), Ερυθρούλης, το κόκκινο άστερι, εκδ. Διάπλαση.
15. Καραϊσκού, Χ. (2007), Το αυγό που μισούσε το κόκκινο χρώμα, εκδ. Διάπλαση, Αθήνα.
16. Κέιβ, Κ. (1997), Το κάτι άλλο, εκδ. Πατάκης, Αθήνα.
17. Κρόουθερ, Κ. (1998), Ο μαύρος κότσυφας και ο άσπρος γλάρος, εκδ. Σύγχρονοι Ορίζοντες, Αθήνα.
18. Μακντόναλντ, Α. (2000), Το γουρουνάκι που ήθελε να έχει μαλλιά, εκδ. Άγκυρα.
19. Μαντούβαλου, Σ. (2004), Ο Ρίκο κοκορίκο, εκδ. Μικρή Μίλητος, Αθήνα.

- 20.Ματσούκα, Β. (2006), Το λουλούδι που λεγόταν Αρκελίνοσ, εκδ. Πορτοκάλι.
- 21.Μήττα, Δ. (2000), Ο χορτοφάγοσ λύκοσ, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- 22.Μπίζη, Α. (2005), Το φάντασμα του πρίγκιπα Γελαστρούνι, εκδ. Κέδροσ, Αθήνα.
- 23.Μπόσε, Σ. (1999), Ο Αντρέασ ο αυτιάσ, εκδ. Ψυχογιόσ, Αθήνα.
- 24.Νευροκοπλή, Β. (2008), Το παραμύθι τησ Μουσικήσ, εκδ. Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.
- 25.Νικολούδη, Φ. (2000), Το χαρούμενο λιβάδι, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- 26.Παπαγιάννη, Β. (2004), Ο Ακανθούλησ, Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Κέντρο Διαπολιτισμικήσ Αγωγήσ, Αθήνα.
- 27.Παπαθανασοπούλου, Μ. (2001), Τι κι αν είμαι ασβόσ, εκδ. Πατάκησ, Αθήνα.
- 28.Πριοβόλου, Ε. (1998), Ο Τρυφερόκανθοσ, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- 29.Pennart, G. (1998), Το γεύμα των λύκων, εκδ. Παπαδόπουλοσ, Αθήνα.
- 30.Πουλάκησ, Π. (2006), Ο αυτόσ, εκδ. Κάστωρ.
- 31.Ρουσάκη, Μ. (2001), Η Μέλω η μοναδική, εκδ. Παπαδόπουλοσ, Αθήνα.
- 32.Πουαλεβε, Σ. (2004), Ένασ λύκοσ, μα τι λύλοσ, εκδ. Σύγχρονοι ορίζοντεσ, Αθήνα.
- 33.Σέφλερ, Ου. (1994) Ο άνθρωποσ με την κόκκινη μύτη, εκδ. Μίνωασ, Αθήνα.
- 34.Σταματοπούλου, Ι. (2005), Η μαγική νύχτα, εκδ. Κέδροσ, Αθήνα.
- 35.Σταματοπούλου, Ι. (2005), Η μάγιςσα Αμπουλίνα, εκδ. Κέδροσ, Αθήνα.
- 36.Σταματοπούλου, Ι. (2005), Η λευκή Μόλι, εκδ. Κέδροσ, Αθήνα.
- 37.Τασάκου, Τζ. (2002), Το χρυσόδεντρο που τραγουδούσε, εκδ. Κέδροσ.
- 38.Τριβιζάσ, Ε. (1990), Το παπάκι που δεν του αρέσανε τα ποδαράκια του, εκδ. Κέδροσ, Αθήνα.
- 39.Φραγκιά, Μ., Ο δαχτυλοκούτςικοσ, εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
- 40.Φρι, Κ. (1999), Ο γείτονάσ μασ το γουρούνι, εκδ. Ζερβόδειλοσ, Αθήνα.
- 41.Χαντζηχρήστου Χ. (2007), Ο Τρυφερούλησ Μικροφτερούλησ, εκδ. Φαντασία.
- 42.Χέλφτ, Κ. (2003), Μια αδελφούλα με ειδικέσ ανάγκεσ, εκδ. Άγκυρα.

- 43.Χουρμουζιάδου, Ε. (2003), Μια ιστορία από τα σύννεφα, εκδ. Κέδρος.
- 44.Wojtowicz J. (2007), Τα παιδιά των λουλουδιών, εκδ. Επόμενος Σταθμός.

1.3 Ανάλυση των παραμυθιών

“Ο Ερυθρούλης, το κόκκινο αστέρι”

Το παραμύθι που θα αναλυθεί, ονομάζεται “*Ερυθρούλης, το κόκκινο αστέρι*”. Είναι ένα παραμύθι στο οποίο γίνεται λόγος για την διαφορετικότητα, μέσα από ένα αστέρι του οποίου η διαφορετικότητα η οποία εντοπίζεται στο χρώμα του που είναι κόκκινο, του προκαλεί προβλήματα ένταξης στην ομάδα των αστεριών.

Πιο συγκεκριμένα ο Ερυθρούλης είναι ένα κατακόκκινο αστέρι που όπως αναφέρει η συγγραφέας «φάνταζε περίεργο ανάμεσα στα υπόλοιπα ολόλαμπρα αστέρια. Σα μια κόκκινη βούλα στο χρυσόμαυρο πουά φόρεμα της νύχτας». Το σκηνικό παρουσιάζει εικόνα βραδινή καθώς η πλοκή εκτυλίσσεται στον ουρανό την ώρα που βγαίνουν τα αστέρια, παρουσία της Μεγάλης Άρκτου, του Σείριου, του Αυγερινού και άλλων αστεριών. Ο Ερυθρούλης μόλις συστήνει τον εαυτό του στα αστέρια πέφτει θύμα περιγέλου, κοροϊδίας και ειρωνείας εκ μέρους των. Το θεωρούν άρρωστο και το χαρακτηρίζουν “θαμπό”, “άσχημο” και “ξεθωριασμένο”.

Στην αντίδραση αυτή των αστεριών, της οποίας τον αρνητισμό φαίνεται να μην υπολόγιζε ο Ερυθρούλης, ένωσε άσχημα και άβολα και έτσι αποφασίζει να φύγει διότι δεν αισθάνεται ευπρόσδεκτος. Περιφρονημένος καθώς ήταν, περιπλανιόταν μόνος του στην “Αστροφεγγιά” και σκεφτόταν ώσπου ξέσπασε σε κλάματα. Τη στιγμή εκείνη παρουσιάστηκε να το παρηγορήσει το φεγγάρι, ο ήλιος και η νύχτα που “μονομιάς άπλωσε το κατάμαυρο, γυαλιστερό πέπλο της, τύλιξε απαλά τον Ερυθρούλη και τον έφερε μπροστά στα πόδια του φεγγαριού”. Το φεγγάρι αποκάλυψε το αστεράκι “γλυκό” και “όμορφο” χαρακτηρισμοί που πιθανότατα δεν είχε ξανακούσει το αστεράκι ποτέ και τους οποίους εκείνη την στιγμή θα είχε πολύ ανάγκη. Ο Ερυθρούλης εξηγεί στο φεγγάρι το πρόβλημα της μη αποδοχής του από τους άλλους λόγω της διαφορετικότητας του χρώματός του και το πόσο άσχημα αισθάνεται για τον εαυτό του. Τότε το φεγγάρι φέρνει αντιμέτωπο το αστεράκι με την διαφορετικότητά του και το προτρέπει να αποδεχτεί τον εαυτό του έτσι όπως είναι γιατί η μοναδικότητά του αυτή είναι που προσφέρει σε πολλούς χαρά και είναι η αιτία θαυμασμού.

Ο Ερυθρούλης φαίνεται να πείθεται προς στιγμήν αλλά όμως περισσότερη ευτυχία θα του προξενούσε η αποδοχή από τους όμοιούς του, από την ομάδα στην οποία θα ήθελε να ανήκει. Το

φεγγάρι ως σοφό που είναι και παραμυθία για το αστεράκι το καθησυχάζει λέγοντάς του πως θα καταλάβουν το λάθος τους τα άλλα αστεράκια και θα το πλησιάσουν από μόνα τους. Και πράγματι έτσι έγινε. Τα υπόλοιπα αστέρια ακούγοντας την συζήτηση του φεγγαριού με τον Ερυθρούλη, κατάλαβαν το λάθος τους, μετανόησαν και αποδέχτηκαν στην ομάδα τους τον Ερυθρούλη.

Η συγγραφέας θέλησε να παρουσιάσει την διαφορετικότητα γενικά. Μέσα από την ιστορία του μικρού αστεριού, με ένα απλό λεξιλόγιο απόλυτα κατανοητό για παιδιά στα οποία απευθύνεται, σκιαγραφεί τα συναισθήματα των ατόμων που τους διακρίνει μια ετερότητα, για την διάθεση τους να ενταχθούν και να γίνουν αποδεκτοί από μια ομάδα, καθώς και το πώς αντιδρούν και αντιμετωπίζουν την απόρριψη. Από την άλλη προβάλλει και την ομάδα που απορρίπτει αυτά τα άτομα και την στάση που κρατάνε απέναντι στην ετερότητα. Στο τέλος όμως προσπαθεί και δίνει λύση στο πρόβλημα της αποδοχής της ετερότητας, χρησιμοποιώντας το φεγγάρι στη θέση του σοφού που όλα τα γνωρίζει. Το φεγγάρι λοιπόν είναι αυτό που βγάζει από το αδιέξοδο και που νιώθει τον Ερυθρούλη και τον βοηθάει να αποδεχτεί τον εαυτό του και τη διαφορετικότητά του λέγοντάς του “Το να είσαι διαφορετικός από τους άλλους δεν είναι απαραίτητα κακό. Σημασία έχει πως αισθάνεσαι εσύ ο ίδιος με τον εαυτό σου. ...Έτσι γεννήθηκες και μεγάλωσες γι’ αυτό που είσαι πρέπει να είσαι περήφανο και χαρούμενο.” Το τέλος και η “κάθαρση” θα λέγαμε επέρχεται αφενός με την αποδοχή του εαυτού του αστεριού και αφετέρου με την αποδοχή του και την ένταξή του στην ομάδα των υπόλοιπων αστεριών.

“Το σκαντζοχοιράκι με τα κατσαρά μαλλιά”

Το παραμύθι που θα αναλυθεί ονομάζεται “Το σκαντζοχοιράκι με τα κατσαρά μαλλιά”. Στο συγκεκριμένο παραμύθι κεντρική θέση κατέχει η διαφορετικότητα με τη μορφή ενός ιδιαίτερου χαρακτηριστικού. Η πλοκή του παραμυθιού λαμβάνει χώρα ένα χειμωνιάτικο βράδυ στο σπίτι του κυρίου σκαντζόχοιρου όπου γεννιέται ένα παράξενο σκαντζοχοιράκι με κατσαρά μαλλιά. Το φεγγάρι, τα αστεράκια και οι φεγγαροαχτίδες που κατέβηκαν για να δουν το μωρό δεν πίστευαν σε αυτό που έβλεπαν, “Γελούσαν τόσο μα τόσο πολύ, που... παραλίγο να ξεκολλήσουν από τον ουρανό και να πέσουν στη γη.”

Το ίδιο το σκαντζοχοιράκι καθώς μεγάλωνε δεν είχε ιδέα ότι τα μαλλιά του ήταν κατσαρά, καθώς οι γονείς του το είχαν αποκρύψει. Για το λόγο αυτό δεν μπορούσε να καταλάβει τον λόγο για τον οποίο τα υπόλοιπα σκαντζοχοιράκια γελούσαν μαζί του. Ήταν δύσκολο για το ίδιο να ακολουθήσει τα υπόλοιπα σκαντζοχοιράκια στο παιχνίδι, πράγμα το οποίο τον στενοχωρούσε πολύ.

Μια μέρα ο Κατσαρομάλλης πηγαίνοντας στο δάσος συνάντησε ένα ποντικάκι και μέσα από αυτή τη συνάντηση διαπίστωσε για πρώτη φορά στη ζωή του ότι είχε κατσαρά μαλλιά. Ήταν η πρώτη φορά εξίσου που ερχόταν σε επαφή με τον εαυτό του και τη διαφορετικότητά του. Συνειδητοποιεί την ετερότητά του της οποίας η αποδοχή είναι μια δύσκολη κατάσταση. Όμως δίπλα του βρίσκεται ένα ποντικάκι για να του σταθεί, να του δείξει ενσυναίσθηση, να το αποδεχτεί και να του μάθει την ελπίδα και την προσπάθεια. Να του εξηγήσει πως όλοι έχουμε κάτι διαφορετικό πάνω μας που μας κάνει ξεχωρίζουμε. Μέσα σε αυτό το κλίμα γεννιέται μια όμορφη και παράξενη φιλία, ανάμεσα σε ένα ποντίκι και ένα σκαντζοχοιράκι. Για αυτή τη φιλία το “διαφορετικό” σκαντζοχοιράκι έκανε πράγματι κάτι διαφορετικό και μοναδικό που δεν τόλμησαν τα υπόλοιπα σκαντζοχοιράκια. Για να σώσει τον φίλο του ο Κατσαρομάλλης πήγε βαθιά μέσα στο δάσος αφηφώντας το κρύο και τον “ύπνο του χιονιού”. Το “παλτό” του γέμισε με παράσημα για αυτή την καλή του και γεμάτη θυσία πράξη του.

Η συγγραφέας παρουσιάζει την διαφορετικότητα μέσα από τον χαρακτήρα του Κατσαρομάλλη, με ένα πολύ διακριτικό τρόπο και πολύ κατανοητό. Παρουσιάζει αρκετούς χαρακτήρες που ο καθένας παίζει συγκεκριμένο ρόλο στην εξέλιξη και στον τρόπο που εμφανίζεται η ετερότητα. Μέσα από τον κάθε χαρακτήρα αποδίδει και διαφορετικές στάσεις και απόψεις πάνω στο θέμα της ετερότητας. Ο ήρωας είναι ευαίσθητος και καλοκάγαθος ο οποίος δεν γνωρίζει την ετερότητά του και πιστεύει πως είναι ίδιος με τους

άλλους και οπότε είναι λογικό να μην καταλαβαίνει την περιπαιχτική συμπεριφορά των άλλων απέναντι του, οι γονείς του το αποδέχονται για αυτό που είναι και του φέρονται με τρόπο που θα φερόταν σε οποιοδήποτε άλλο μικρό μέλος της οικογένειας. Παρουσιάζεται όμως ένας ήρωας ο οποίος αλλάζει την άποψη που είχε το σκαντζοχοιράκι για τον εαυτό του. Του παρουσιάζει την αλήθεια αυτός που πραγματικά είναι και για το οποίο δεν πρέπει να νιώθει άσχημα. Του εξηγεί την διαφορετικότητα όχι σαν αρρώστια αλλά σαν κάτι φυσιολογικό που απλά μας κάνει να διαφέρουμε από τους άλλους, γιατί στην ουσία κανένας δεν είναι όμοιος με κανένα. Το ποντικάκι το ίδιο έχει μια ιδιαιτερότητα, έχει στραβά δόντια και μιλούσε ψευδά, κάτι που δεν έμοιαζε να το ενοχλεί. Η συγγραφέας πολύ πετυχημένα τοποθετεί στην πλοκή του παραμυθιού τον συγκεκριμένο χαρακτήρα, γιατί είναι ο πλέον κατάλληλος για να βοηθήσει το σκαντζοχοιράκι και να δημιουργήσουν μαζί μια υπέροχη φιλία. Με πρόφαση αυτή τη φιλία η συγγραφέας προβάλλει επίσης και κάποιες αξίες, όπως είναι αυτή της ίδιας της φιλίας, την αξία της θυσίας, της αποδοχής, το να ελπίζεις και να προσπαθείς. “...Ελπίζω θα πει...ότι πιστεύω πως θα γίνει αυτό που θέλω...προσπαθώ...ότι κάνω ξανά και ξανά αυτό που θέλω, μέχρι να τα καταφέρω...”

“Θέλω μόνο να παίζω μαζί σου”

Ο Μάνος είναι ένα παιδί διαφορετικό από τα άλλα, γιατί είναι ένα παιδί με Σύνδρομο Down. Το σκηνικό του παραμυθιού μας μεταφέρει στο καλοκαίρι και η πλοκή εκτυλίσσεται σε μια γειτονιά όπου παίζουν ένα κοριτσάκι και ένα αγοράκι, η Άννα-Μαρία και ο Αλέξης. Σε αυτή τη γειτονιά μένει και ο Μάνος. Παρά τις προτροπές της μητέρας της Άννας-Μαρίας να κάνει παρέα μαζί με τον Μανό, τα παιδιά όμως φαίνεται να μην έχουν την ίδια άποψη και το μόνο που κάνουν είναι να τον αποφεύγουν.

Μια μέρα που τα δυο παιδιά αποφασίζουν να μαζέψουν πεταλούδες και νούφαρα από το κοντινό ποτάμι, ο Μάνος τους ακολουθεί για να παίξει μαζί τους αλλά τα παιδιά τον διώχνουν. Ο Μάνος δείχνει να μην καταλαβαίνει την αντίδραση των παιδιών και δεν μπορεί να εξηγήσει γιατί του φέρονται έτσι άσχημα. Δεν το βάζει όμως κάτω και παρουσιάζεται μπροστά τους αφήνοντας τους έκπληκτους. Τους εξηγεί πως δεν ήθελε να τους τρομάξει αλλά μόνο να παίξει. Η αντίδραση των παιδιών είναι χειρότερη από πριν αλλά ο Μάνος επειδή ακριβώς ξέρεi να παίζει κερδίζει την συμπάθειά τους. Εκεί όπως ήταν όλοι μαζί στο ποτάμι κάτι ταράσσει την ησυχία του νερού προκαλώντας τρόμο σε αυτό που βλέπουν τα παιδιά. Τα πρόσωπά τους έμοιαζαν τώρα με αυτό του Μάνου. Στη θέα αυτή τα παιδιά κλείνουν τα μάτια τους, αλλά ο Μάνος τους προτρέπει να τα ανοίξουν και το ειλικρινές συναίσθημα αγάπης που τους εξέφρασε ο Μάνος τους έκανε να κοιτάζονται χωρίς ντροπή στα ταραγμένα νερά αλλά και όπως λέει η συγγραφέας “...να μπορούν να βλέπουν κι εκείνον ίσα στα μάτια.”

Η συγγραφέας με ένα εξαιρετικά ευγενικό και προσεχτικό τρόπο παρουσιάζει το θέμα του Συνδρόμου Down. Είναι ένα ευαίσθητο θέμα καθώς έχει να κάνει με ασθένεια. Ο τρόπος που παρουσιάστηκε το παιδάκι στο παραμύθι είναι πολύ καλά μελετημένος από το παρουσιαστικό του μέχρι και τον τρόπο που μπορεί να σκέφτεται αλλά και να μιλάει. Και πιστεύω πως τόσο πειστικά ήθελε να τον παρουσιάσει όσο τον παρουσίασε. Στην ιστορία του παρουσιάζει και την πλευρά των ατόμων που έρχονται σε επαφή με αυτά τα παιδιά. Συγκεκριμένα εδώ είναι τα παιδιά. Η στάση τους είναι ανάλογη πολλών παιδιών. Όμως στόχος του συγγραφέα ήταν να προκαλέσει την συγκίνηση του αναγνώστη παιδιού σχετικά με την αντιμετώπιση αυτών των παιδιών. Και αυτό το πετυχαίνει με το πώς οικοδομεί τον χαρακτήρα αυτού του παιδιού. Το παιδί παρουσιάζεται με συναισθήματα λύπης και δείχνει να καταλαβαίνει την απόρριψη αλλά δεν μπορεί να καταλάβει τον

λόγο που του φέρονται έτσι. Το ίδιο δεν έχει συναίσθηση του προβλήματός του απλά θέλει να παίξει όπως και τα άλλα παιδιά.

Η συγγραφέας μας πείθει ότι τελικά η ιδιαιτερότητά του αυτή δεν το εμποδίζει να κάνει πράγματα που κάνουν όλα τα παιδιά. Η συγγραφέας τον βάζει να μιλάει για αγάπη γιατί αυτό είναι ένα στοιχείο της προσωπικότητάς του που τον χαρακτηρίζει και τον κάνει να γίνεται αποδεκτό από τα άλλα παιδιά και τελικά είναι αυτός που τους μαθαίνει την αγάπη και το να μην αισθάνονται ντροπή και να μπορούν να βλέπουν τον άλλο μέσα στα μάτια ανεξάρτητα με το πώς δείχνει το πρόσωπό του.

“ Το χαρούμενο λιβάδι ”

Η πλοκή του συγκεκριμένου παραμυθιού εκτυλίσσεται σε ένα λιβάδι. Εκεί ζούσαν ευτυχισμένες κάποιες άσπρες μαργαρίτες. Μια μέρα όμως φύτρωσε αναπάντεχα δίπλα τους μια κατακόκκινη παπαρούνα. Ήταν φανερό πως διέφερε πολύ από τις μαργαρίτες. Μπροστά σε αυτό το θέαμα οι μαργαρίτες δεν χάρηκαν καθόλου γι' αυτό ήθελαν να την ξεριζώσουν. Όμως εμφανίζεται στο προσκήνιο η γιαγιά Μαργαρίτα η οποία τις συμβουλεύει πως δεν κινδυνεύουν και το καλύτερο θα ήταν να την αφήσουν την παπαρούνα να ζήσει μαζί τους. Η απόφαση της αποδοχής ενός ξένου στοιχείου στην ομάδα ήταν δύσκολη. Για το λόγο αυτό οι μαργαρίτες έδειχναν διχασμένες. Άλλες ήθελαν να την διώξουν και άλλες να την κρατήσουν.

Η παπαρούνα φαίνεται να μην καταλάβαινε την γλώσσα των μαργαριτών ωστόσο μπορούσε να διακρίνει ότι τα πράγματα δεν ήταν και τόσο ευχάριστα. Μια όμως από τις μαργαρίτες η Μαργαρίτα-ρίτα φαίνεται να έχει διαφορετική άποψη από τις υπόλοιπες. Και έτσι τις βάζει στη διαδικασία να σκεφτούν ότι η διαφορετικότητα δεν υπάρχει μόνο ανάμεσα σε αυτές και την παπαρούνα αλλά και μεταξύ τους. Διαπιστώνοντας την αλήθεια στα λόγια της, οι μαργαρίτες τελικά αποφάσισαν να την δεχτούν στο λιβάδι ώσπου στο τέλος έγιναν φίλες και έζησαν μαζί ευτυχισμένες.

Ο προβληματισμός της συγγραφέας έχει να κάνει με την διαφορετικότητα. Στο συγκεκριμένο παραμύθι τοποθετεί την διαφορετικότητα στο λουλούδι της παπαρούνας ως όλον και όχι σαν χαρακτηριστικό μεμονωμένο που κάνει την διαφορά. Είναι ένα λουλούδι διαφορετικό μέσα στα άλλα όμοια. Το οποίο μάλιστα διαφέρει ως λουλούδι και στο χρώμα αλλά και στην γλώσσα. Θα μπορούσαμε ως προέκταση να πούμε ότι το λουλούδι μπορεί να αντιστοιχεί σε ένα άνθρωπο διαφορετικό εξ ολοκλήρου από ένα άλλο ανθρώπινο και όμοιο σύνολο.

Η συγγραφέας λοιπόν παρουσιάζει την ομάδα των ομοίων λουλουδιών η οποία ζούσε ευτυχισμένη και την χαρά της έρχεται να χαλάσει το “ξένο”. Και εδώ αρχίζει η προκατάληψη από την ομάδα αποδοχής η οποία διακατέχεται από φόβο για αυτό το καινούριο λουλούδι που φύτρωσε δίπλα της και εν τέλει τους δημιουργούνται συναισθήματα αποταγής αυτού του λουλουδιού από το λιβάδι τους.

Για αρκετές σελίδες παρατηρεί διαβάζοντας ο αναγνώστης το “ξένο” λουλούδι να μην συμμετέχει σε κανένα από τα δρώμενα. Είναι απαθέστατο μπροστά σε αυτή την ταραχή των μαργαριτών γιατί όπως μονολογεί το ίδιο απλά δεν γνωρίζει την γλώσσα τους. Είναι όμως σε θέση να διακρίνει ότι κάτι δεν πάει καλά από την

ένταση με την οποία μιλούσαν οι μαργαρίτες. Ωστόσο επιζητά την ένταξη. Όπως και είναι φυσικό.

Για την λύση στο πρόβλημα της αποδοχής, η συγγραφέας παρουσιάζει δύο πρόσωπα, την γιαγιά-Μαργαρίτα και την Μαργαρίτα-Ρίτα. Την γιαγιά-Μαργαρίτα της προσδίδει την σοφία λόγω ηλικίας και ο λόγος της ως σοφής θα είναι αποδεκτός. Από την άλλη παρουσιάζεται σε αντίθεση προς την γιαγιά-Μαργαρίτα, η Μαργαρίτα-Ρίτα μια άλλη μαργαρίτα η οποία δεν είχε την προκατάληψη απέναντι στο “ξένο” λουλούδι όπως είχαν οι άλλες. Η άποψή της πέφτει σαν κεραυνός στις υπόλοιπες μαργαρίτες. Ήταν μια άποψη διαφορετική και πρωτότυπη. Μέσα λοιπόν από το στόμα αυτής της μαργαρίτας η συγγραφέας προβάλλει την άποψή της περί της διαφοράς, πιο συγκεκριμένα το λουλούδι λέει: «...διαφέρουμε μεταξύ μας κι όμως ταιριάξαμε...και τι νομίζετε, το χρώμα μας κάνει όλες ίδιες...διαφέρουμε μεταξύ μας και ας έχουμε το ίδιο χρώμα.».

Έτσι λοιπόν μέσω αυτής της μαργαρίτας αναθεωρούνται οι απόψεις περί ομοιότητας και το συμπέρασμα που βγαίνει είναι ότι κανείς με κανένα δεν είναι ίδιος ακόμα και μέσα σε μια ομάδα όμοιων όλοι είναι διαφορετικοί. Η κατάληξη είναι η ποθούμενη και αυτή που είναι το καλύτερο να συμβαίνει σε ανάλογες περιπτώσεις. Έτσι λοιπόν η συγγραφέας με απόλυτο και πετυχημένο τρόπο παρουσίασε μια διαπολιτισμική ιστορία.

“Το λουλούδι που λεγόταν Αρλεκίνος”

Η πλοκή του παραμυθιού εκτυλίσσεται σε ένα κάμπο όπου όλα κυλούσαν με ηρεμία και η μία εποχή διαδεχόταν την άλλη χωρίς να συμβαίνει κάτι διαφορετικό. Όσπου μια ανοιξιιάτικη αυγή έκανε την εμφάνισή του στον κάμπο ένα περίεργο λουλούδι. Αμέσως όπως ήταν φυσιολογικό έπεσε αντικείμενο σχολιασμού από τα υπόλοιπα λουλούδια. Το παράξενο αυτό λουλούδι ήταν πολύχρωμο και εξαιτίας αυτού του έδωσαν το όνομα Αρλεκίνος.

Ο Αρλεκίνος ήταν αμίλητος και στενοχωρημένος από τα σχόλια των λουλουδιών. Όμως εξακολουθούσε να διατηρεί την ελπίδα ότι μόλις οι μέλισσες θα δοκίμαζαν τον χυμό του, όλα θα άλλαζαν. Όμως και οι μέλισσες είχαν διαφορετική άποψη. Στο σκηνικό κάνει την εμφάνισή του το φίδι που παίζει τον ρόλο του πολύ καλά. Προσπαθεί να πείσει τον Αρλεκίνο να αντιδράσει απέναντι στα σχόλια των λουλουδιών με κακία. Ο Αρλεκίνος έχει αντίθετη άποψη, διότι πιστεύει πως “η κακία φέρνει κακία”. Κατόπιν το λουλούδι αισθάνεται απελπισμένο και είναι η στιγμή να κάνουν την εμφάνισή τους τα αστέρια με ρόλο παρηγορητή. Υπενθυμίζουν στον Αρλεκίνο πόσο όμορφος είναι και τον νανουρίζουν όλα μαζί.

Η μέρα που θα ξημερώσει φαίνεται να είναι πολύ διαφορετική και παράξενη, καθώς οι μέλισσες έχουν εξαφανιστεί. Το αναπάντεχο που θα συμβεί είναι η επίσκεψη της Βασίλισσας των μελισσών. Αυτό το γεγονός θα συνέβαινε γιατί η Βασίλισσα είχε πληροφορηθεί για το μοναδικό άρωμα ενός λουλουδιού και θα ερχόταν να το δοκιμάσει η ίδια. Προς μεγάλη έκπληξη του Αρλεκίνου το λουλούδι αυτό ήταν αυτό. Η Βασίλισσα εξήγησε στον Αρλεκίνο το λόγο που τον επέλεξε, λέγοντας του πως “όταν είσαι διαφορετικός, δεν σημαίνει πως έχεις και κακό χαρακτήρα. ...κατάλαβα ότι είσαι μοναδικός, γιατί έχεις εσωτερική ομορφιά. Αναδύεται από το άρωμα που σε τυλίγει.”

Μετά από αυτό το γεγονός ο Αρλεκίνος έγινε αποδεκτός από τα υπόλοιπα λουλούδια στον κάμπο και έτσι έζησαν όλοι μαζί ευτυχισμένοι.

Μέσα από αυτό το παραμύθι η συγγραφέας προβάλλει την διαφορετικότητα μέσα από ένα λουλούδι το οποίο είναι διαφορετικό από τα άλλα ενός κάμπου, για τον λόγο ότι είναι πολύχρωμο. Είναι ένα λουλούδι μοναδικό και ολομόναχο. Έγινε στόχος των υπόλοιπων λουλουδιών και στενοχωριότανε για τον λόγο της μη αποδοχής του αλλά όμως που δεν σταματούσε να ελπίζει, διότι το ίδιο μέσα του γνώριζε την μεγάλη αξία του, χρειαζόταν όμως την επιβεβαίωση, την αποδοχή. Παρουσιάζει επίσης τις αντιδράσεις των

άλλων λουλουδιών ως προς τον Αρλεκίνο, το διαφορετικό και παράξενο λουλούδι. Στη πλοκή του παραμυθιού η συγγραφέας τοποθετεί τον ρόλο του φιδιού ως παραπλανητικός για το λουλούδι και να τονίσει έτσι τα καλά στοιχεία του λουλουδιού. Το φίδι ζήτησε παραπλανητικά από το λουλούδι να φερθεί με κακία. Εκεί κρύβεται το μήνυμα εκ μέρους του φιδιού: “οφθαλμός εναντίον οφθαλμού”, αλλά όμως το λουλούδι δεν πέφτει στον πειρασμό ως καλό και λογικό που ήταν. Δεν το ενδιαφέρει να φερθεί με κακία στα υπόλοιπα λουλούδια.

Και φτάνει η στιγμή της απελπισίας, όπου τυλίγει τον Αρλεκίνο η μοναξιά. Μια κατάσταση που περνάει ο καθένας ο οποίος δεν γίνεται αποδεκτός γιατί έχει απλά κάτι που τον κάνει να διαφέρει από το σύνολο. Όμως η συγγραφέας δεν αφήνει το λουλούδι απροστάτευτο, αλλά στέλνει κοντά του μια τέτοια δύσκολη ώρα όπου αποποιείται του εαυτού του, τα αστέρια ως παρηγορητές να του υπενθυμίσουν πόσο όμορφος και χαριτωμένος ήταν. Όμως για τον Αρλεκίνο η ιστορία του επιφύλαξε μια ξεχωριστή στιγμή. Πως θα γινόταν αυτό το υπέροχο, ξεχωριστό λουλούδι να ξεχωρίσει πραγματικά και να αναδείξει την αξία που έκρυβε μέσα του; Ο τρόπος δόθηκε από την συγγραφέα με την Βασίλισσα των μελισσών. Η Βασίλισσα των μελισσών ήρθε στον κάμπο μόνο για τον Αρλεκίνο. Πληροφορούμενη για το ξεχωριστό άρωμά του. Η Βασίλισσα που δεν είχε ξαναέρθει στον κάμπο ποτέ ξανά και που όποιον επισκέπτεται θα είναι ευνοούμενος δικός της και της τύχης. Αυτή λοιπόν την τύχη θα έχει ο Αρλεκίνος για την καλοσύνη του και την υπομονή του. Και από εκεί που ο ίδιος δεν πίστευε ότι θα έρθει σε αυτόν, η συγγραφέας μας μεταφέρει το μήνυμα ότι κάτι έρχεται από εκεί που δεν το περιμένουμε. Μέσα από τα λόγια της Βασίλισσας ακούγεται το μήνυμα της συγγραφέως για την διαφορετικότητα: “Όταν είσαι διαφορετικός δεν σημαίνει πως έχεις και κακό χαρακτήρα.” Το μήνυμα αυτό δεν ειπώθηκε από ένα τυχαίο πρόσωπο, αλλά διάλεξε να δώσει τον ρόλο αυτό σε μια Βασίλισσα που ο λόγος της θα έχει βαρύτητα. Αυτό αποτέλεσε το μέσο για να γίνει ο Αρλεκίνος αποδεκτός.

Η συγγραφέας με επιτυχία και μέσα σε ένα ευχάριστο κλίμα και από άποψη εικονογράφησης, απέδωσε την ετερότητα. Προκαλώντας συναισθήματα συμπόνιας, ενσυναίσθηση, διάθεση για ελπίδα και πίστη “...ελπίδα να πληθύνουν τα χαμόγελα”, όπως γράφει και η ίδια στην εισαγωγή του παραμυθιού.

Μόζα η γάτα, Η μάγισσα Αμπουλίνα

Το συγκεκριμένο παραμύθι που θα αναλυθεί κάνει αναφορά στα άτομα που έχουν κινητικά προβλήματα μέσα από την ιστορία της Μόζας της γάτας και της μάγισσας Αμπουλίνας.

Η Μόζα είναι μια γάτα η οποία μια μέρα δέχεται στη βεράντα του σπιτιού της απρόσμενα την μάγισσα Αμπουλίνα. Ανοίγεται μεταξύ τους ένας διάλογος σχετικά με το πώς ήρθε η μάγισσα πετώντας πάνω σε μια σκούπα και με το γεγονός ότι οι άνθρωποι περπατάνε με τα δύο τους πόδια. Στην Μόζα φάνηκε πολύ περίεργο που η μάγισσα Αμπουλίνα της δημιούργησε την απορία για το τι γίνεται αν οι άνθρωποι δεν μπορούν να περπατήσουν. Έτσι η μάγισσα Αμπουλίνα αποφασίζει να πάει τη Μόζα μια βόλτα. Η βόλτα τους καταλήγει σε ένα νοσοκομείο και συγκεκριμένα στο ειδικό τμήμα του νοσοκομείου όπου βοηθάνε τους ανθρώπους που έχουν προβλήματα με τα πόδια τους και δεν μπορούν να περπατήσουν. Η Μόζα είχε την απορία για το τι γίνεται με τους ανθρώπους που δεν περπατάνε. Έτσι η Αμπουλίνα την μετέφερε σε ένα μεγάλο γυμναστήριο όπου γυμνάζονται τα άτομα με κινητικά προβλήματα. Έπειτα η Μόζα μεταφέρθηκε σε διάφορα μέρη όπου βρισκόταν άνθρωποι με κινητικά προβλήματα είτε στα πόδια είτε στα χέρια και ανακάλυψε τελικά πως και αυτοί μπορούν να δουλέψουν, να οδηγήσουν, να αγωνιστούν παίζοντας μπάσκετ και λαμβάνοντας μέρος στους Παραολυμπιακούς αγώνες, να ζωγραφίσουν είτε με τα πόδια είτε με το στόμα τους.

Η συγγραφέας του συγκεκριμένου παραμυθιού μιλάει για την διαφορετικότητα και την συγκεκριμενοποιεί στα άτομα με κινητικά προβλήματα. Το παραμύθι αυτό αποτελεί ένα από την σειρά παραμυθιών όπου κεντρικός ήρωας είναι η γάτα η Μόζα η οποία έχει η ίδια μια ετερότητα πάνω της καθώς είναι τυφλή και μέσα από αυτές τις ιστορίες μιλάει με τον δικό της τρόπο για σχετικά με μια κατηγορία ανθρώπων για την οποία τα παιδιά στα οποία απευθύνεται έχουν πολύ λίγες πληροφορίες από γονείς και δασκάλους.

Με ένα μοναδικό και ευαισθητοποιημένο τρόπο η συγγραφέας παρουσιάζει τον προβληματισμό της για τα άτομα με κινητικές ανάγκες. Η Μόζα η γάτα μέσα από μια βόλτα με τη μάγισσα Αμπουλίνα γνωρίζει για πρώτη φορά τα άτομα με κινητικά προβλήματα. Ο τρόπος που παρουσιάζονται τα άτομα αυτά είναι αρκετά διακριτικός και αξιόλογος ώστε να γίνει το συγκεκριμένο παραμύθι ένα παιδαγωγικό μέσο απαραίτητο για παιδαγωγούς και γονείς. Με απλό τρόπο τα παιδιά είναι σε θέση να πλησιάσουν στην κατανόηση των συγκεκριμένων ατόμων μέσα από την περιγραφή

τους και να μάθουν αρκετά πράγματα για αυτούς αποφεύγοντας τις προκαταλήψεις και τον φόβο. Μαθαίνουν ότι δεν διαφέρουν από τους άλλους καθώς και οι ίδιοι δουλεύουν, διασκεδάζουν, οδηγούν, μετακινούνται μέσα στην πόλη τους και εδώ τους γεννιέται το αίσθημα του να μάθουν τα παιδιά να εξυπηρετούν και να βοηθούν ως αυριανοί πολίτες τα συγκεκριμένα άτομα.

“Το παιδί με το ακορντεόν”

Το παραμύθι το οποίο θα αναλυθεί αναφέρεται στην ιστορία του Σέργιου. Ο Σέργιος είναι μετανάστης από την Ρουμανία. Έχει ένα χάρισμα αυτό του να παίζει ακορντεόν. Αυτή του τη γνώση την εκμεταλλεύεται για να βγάζει κάποια χρήματα και να βοηθάει τους γονείς του. Στην ίδια πόλη με τον Σέργιο αλλά σε άλλη γειτονιά την Πράσινη, ζει ένα κορίτσι που το λένε Ελπίδα και η οποία φαίνεται να έχει κάτι κοινό με το Σέργιο, ξέρει και ίδια μουσική και μάλιστα παίζει πιάνο.

Μια μέρα ο Σέργιος καθώς ήταν στο λεωφορείο βρέθηκε να πηγαίνει από λάθος στην Πράσινη γειτονιά. Δεν υπήρχε κάποιος που να τον κατευθύνει καθώς από όλους δεχόταν την επιδοκμασία. Εκτός βέβαια από ένα νεαρό τον οποίο τοποθετεί η συγγραφέας στο σημείο αυτό της ιστορίας για να φανεί η εικόνα όπου όλοι αποδοκιμάζουν το μικρό μεταναστόπουλο, εκτός από τον νεαρό, την νέα γενιά που έχει μη ρατσιστικές και διαπολιτισμικές αντιλήψεις, γι' αυτό και πληροφορεί το παιδί για το που βρίσκεται με ωραίο τρόπο και καθόλου απαξιωτικό.

Η Πράσινη γειτονιά φάνταζε πολύ όμορφη στα μάτια του Σέργιου και από τη χαρά του άρχισε να παίζει ακορντεόν. Εδώ συναντάμε μια διαφορετικοί πλευρά των ανθρώπων και πιο ανθρώπινη, όπου στο άκουσμα της μουσικής του Σέργιου έβγαιναν στα μπαλκόνια και τραγουδούσαν. Εκεί στην πράσινη γειτονιά ο Σέργιος συναντάει την Ελπίδα η οποία παίζει πιάνο και τα δύο παιδιά ανακαλύπτουν το κοινό χαρακτηριστικό τους που βρίσκεται στη μουσική. Από εκείνη τη στιγμή δημιουργείται μεταξύ τους μια φιλία η οποία θα βοηθήσει τον Σέργιο να προχωρήσει στα μουσικά και να κερδίσει μια υποτροφία στο Ωδείο.

Η συγγραφέας βιώνει την διαφορετικότητα με την έννοια της μετανάστευσης, στο πρόσωπο του μικρού Σέργιου. Ο ήρωας του παραμυθιού, ο Σέργιος, σκιαγραφεί ως ένα ευαίσθητο παιδί που αγωνίζεται και δουλεύει με το ακορντεόν του για να βοηθήσει τους γονείς του. είναι ένας οικονομικός μετανάστης από τη Ρουμανία και γι' αυτό το λόγο δέχεται στο σχολείο την επιδοκμασία των συμμαθητών του. όμως είναι ένας καλός μαθητής και αγαπάει την μουσική.

Το παιδί αυτό παρουσιάζεται από την συγγραφέα να μένει στην Γκρίζα γειτονιά της πόλης. Φαίνεται να υπάρχει και άλλη γειτονιά, η Πράσινη όπου θα συναντήσει αργότερα την Ελπίδα. Ο μόνος φίλος του Σέργιου είναι ο Άγγελος ο οποίος φαίνεται να υπερασπίζεται τον Σέργιο στους συμμαθητές τους.

Μια μέρα όπου η τύχη και ένα λάθος όπως ήθελε η συγγραφέας, έφερε τον Σέργιο στην Πράσινη γειτονιά. Εκεί γίνεται η συνάντησή του με την Ελπίδα και η πλοκή του παραμυθιού εξελίσσεται με σπουδαίο ενδιαφέρον, καθώς ανάμεσα στα δύο αυτά παιδιά δημιουργείται η φιλία ορόσημο και για τους δύο. Μέσα από αυτά τα παιδιά η συγγραφέας τονίζει την ενότητα της μουσικής αλλά και την φιλία που μπορεί να υπάρξει ανάμεσα σε αυτά τα δύο διαφορετικά παιδιά. η Ελπίδα μπαίνει στη θέση του ατόμου που θα αποδεχτεί τον Σέργιο και με την επιμονή και την ελπίδα που την διακατέχει θα βοηθήσει τον Σέργιο να κάνει το όνειρό του πραγματικότητα. Μέσα σε λίγες σειρές η συγγραφέας αποτυπώνει το μεγαλύτερο νόημα της φιλίας, προκαλώντας φόρτωση συναισθηματική με τον τρόπο που δομεί τους διαλόγους μεταξύ των παιδιών.

Η συγγραφέας προβάλλει τον προβληματισμό της με επιτυχία και μηνύματα ελπίδας, παρηγοριάς και αληθινής αποδοχής και φιλίας κατακλύζουν το κείμενο.

“Το κάτι άλλο”

“Το κάτι άλλο” είναι ένα παραμύθι σύντομα δοσμένο με μικρές προτάσεις και πολύ απλό στην γλώσσα του. Ο συγγραφέας πιθανότατα θα ήθελαν μέσα από αυτή την ιστορία να προσδώσουν απλά την έννοια της διαφορετικότητας, πως συμπεριφέρονται οι άλλοι απέναντι στο διαφορετικό, πως η ίδια η ετερότητα το αντιλαμβάνεται και τι συμβαίνει όταν η ίδια η ~~ετερότητα συναντάει μια άλλη ετερότητα.~~

Συγκεκριμένα ο ήρωας είναι το Κάτι άλλο το οποίο ζει πάνω σε ένα λόφο, μόνο του και χωρίς κανένα φίλο. Το ίδιο είχε επίγνωση του ότι ήταν κάτι άλλο αλλά μόνο επειδή του το έλεγαν: «Αχ, δεν είσαι σαν και εμάς. Είσαι κάτι άλλο, δεν μπορείς να μείνεις μαζί μας...». Έτσι το Κάτι άλλο έκανε ότι μπορούσε για να ενταχθεί στην ομάδα των άλλων αλλά δεν τα κατάφερνε γιατί απλά διέφερε από αυτούς: «Δεν έβλεπε τα πράγματα όπως τα έβλεπαν οι άλλοι» και έτσι συνεχώς δέχταν την επιδοκιμασία και τις απορρίψεις. Όμως αναπάντεχα την ώρα που πήγαινε για ύπνο η πόρτα χτυπάει και το Κατιτί εισβάλλει στο σπίτι του. Το Κάτι άλλο το αποδιώχνει διότι δεν μπορούσε να βρει κάτι όμοιο μεταξύ τους. Στη συνέχεια όμως μετανιώνει και το δέχεται πίσω ανακαλύπτοντας πως δεν είναι μεν σαν αυτό αλλά ωστόσο δεν είναι κάτι που χρειάζεται να το απασχολεί. Τα δύο αυτά πλασματάκια έγιναν φίλοι και περνούσαν υπέροχα μαζί. Ακόμα και όταν κάτι αλλιώτικο τους χτύπησε την πόρτα το δέχτηκαν να μείνει μαζί τους.

Πολύ ενδιαφέρουσα ιστορία και αρκετά πρωτότυπη. Τα μηνύματα διάσπαρτα μέσα στο κείμενο. Οι συγγραφείς τόνισαν ιδιαίτερα με την ζωή που ζούσαν το Κάτι άλλο και το Κατιτί το εξής: «Ήταν διαφορετικοί, αλλά τα πήγαιναν μια χαρά», όπως επίσης και το γεγονός ότι όσο και να προσπαθούμε να μοιάσουμε κάποιον άλλου και να γίνουμε αποδεκτοί η προσπάθεια μας θα είναι αποτυχία καθώς δεν θα είμαστε ο εαυτός με τον οποίο θα πρέπει να μάθουν να μας δέχονται οι γύρω μας.

“Δώσε την αγάπη”

Σε μια μαθητική τάξη μας μεταφέρει η συγγραφέας του αναλυόμενου παραμυθιού. Δύο παιδιά, ο Μάνος και ο Στάθης γειτονόπουλα και μεγαλωμένα μαζί καθόταν στο ίδιο θρανίο ώσπου μια μέρα τα πράγματα αλλάζουν, καθώς η δασκάλα τους αλλάζει θέσεις. Ο λόγος είναι που δύο παιδιά καινούρια από άλλες χώρες είχαν έρθει στην τάξη. Η δασκάλα θεώρησε σωστό να καθίσουν μαζί τους. Όμως τα παιδιά φαινόταν απρόθυμα ως προς αυτό καθώς δεν ήξεραν καν που βρισκόταν οι χώρες τους και στα σίγουρα τίποτα δεν θα ήθελαν να τους ταράξει την παρέα τους. Η δασκάλα δείχνει την τοποθεσία των δύο χωρών στο χάρτη και με καλή πρόθεση τοποθετεί τα παιδιά στις ανάλογες θέσεις. Αυτό προκαλεί τον θυμό του Μάνου γιατί ένα “ξένο”, ήρθε με το έτσι θέλω να πάρει την θέση του φίλου του και να τους χαλάσει την παρέα. Ο Μάνος δεν έβρισκε τίποτα θετικό στο καινούριο συμμαθητή του γιατί δεν μπήκε καν στον κόπο να αναζητήσει και να μάθει για αυτόν. Από την άλλη μεριά παρουσιάζεται η φιγούρα του Στάθη ο οποίος έγινε φίλος με το καινούριο κορίτσι.

Μια μέρα η δασκάλα οργάνωσε μια γιορτή πριν από τα Χριστούγεννα, για να γιορτάσουν τον Άγιο της φιλίας όπως τον ονόμασαν. Όλα τα παιδιά έφεραν μαζί τους δώρα, μα το πιο πρωτότυπο ήταν αυτό του αγοριού από την Πολωνία, με το οποίο καθόταν ο Μάνος στο ίδιο θρανίο. Το πολωνεζάκι έφερε μαζί του ένα καλάθι μήλα και προτού να τα μοιράσει στα παιδιά τραγούδησε ένα τραγούδι στην γλώσσα του και μοίρασε τα μήλα λέγοντας «Δώστε την αγάπη όπως δίνεις ένα μήλο, έτσι απλά». Αυτό αποτέλεσε την αρχή ώστε όλα τα παιδιά να από ξένες χώρες να το πουν στην δική τους γλώσσα. Όλη αυτή η κατάσταση δημιούργησε συναισθήματα συμπάθειας του Μάνου προς το πολωνεζάκι και έτσι έγινε η αρχή για την γνωριμία τους και γιατί όχι για τη δημιουργία μιας φιλίας.

Η συγγραφέας καταφέρνει να αποδώσει όλα τα συναισθήματα και τους προβληματισμούς με ένα αποτελεσματικό τρόπο. Προβάλλει την ζωή μιας τάξης, που αποτελεί οικείο και συνηθισμένο περιβάλλον για ένα παιδί, πριν την εισβολή των “ξένων” και τι συμβαίνει όταν ένας ξένος εισέρχεται σε αυτή. Είναι σίγουρο ότι για τα δύο παιδιά η καθημερινότητα τους αλλάζει και ιδιαίτερα για τον Μάνο, όπου η συγγραφέας βλέπει σε αυτό το παιδί ένα οποιοδήποτε παιδί αυτής της ηλικίας που απ’ ότι φαίνεται δεν είναι και κατάλληλα προετοιμασμένο να δεχτεί την ετερότητα, και που επίσης δεν διαθέτει γνώση για το τι είναι η ετερότητα και πως την αντιμετωπίζουμε. Η αντίδραση του θα λέγαμε πως είναι

αναμενόμενη. Η υπομονή της δασκάλας καθώς και ο τρόπος που προσεγγίζει την ετερότητα στην τάξη και προσπαθεί να πετύχει την ένταξη των παιδιών, δίνεται από την συγγραφέα εξαιρετικά και με το πνεύμα της διαπολιτισμικότητας που πρέπει να αποπνέει. Είναι ένα παράδειγμα προς μίμηση η δασκάλα αυτή.

Από την άλλη μεριά οι ετερότητες είναι φιλικές και απόμακρες προς τα παιδιά. Είναι τα πρώτα στάδια της προσαρμογής καθώς η ένταξη είναι μια δύσκολη διαδικασία. Παρόλα αυτά είναι ευαίσθητα και πονεμένα παιδιά. Όπως παρουσιάζονται από την συγγραφέα. Είναι παιδιά με απέραντη διάθεση να προσφέρουν αγάπη.

Το παραμύθι ως διαπολιτισμικό προβάλλει και τη γλώσσα των αλλοδαπών παιδιών με αφορμή τα τραγούδια που λένε και μάλιστα με ελληνικούς χαρακτήρες ώστε να μπορούν να διαβαστούν και από τον αναγνώστη.

Διάφορα μηνύματα διαχέονται από το συγκεκριμένο παραμύθι όπως αυτό της αγάπης και της αποδοχής. Της ευκαιρίας που πρέπει να δίνουν τα παιδιά στα παιδιά των άλλων χωρών να παρουσιάσουν τον αξιόλογο εαυτό τους. Επίσης η άγνοια για την ετερότητα γενικότερα είναι μια κατάσταση που υπάρχει στα μικρά παιδιά ακριβώς γιατί οι γονείς αποφεύγουν να μιλήσουν. Η στάση της δασκάλας αποτελεί ένα άλλο παιδαγωγικό μήνυμα για εκπαιδευτικούς και μη.

“Ο Τρυφερούλης Μικροφτερούλης”

Το συγκεκριμένο παραμύθι είναι χωρισμένο σε ενότητες. Κάθε ενότητα έχει και συγκεκριμένο τίτλο και όπου βοηθάει στην ανάγνωση και κατανόησή του από τη μεριά του αναγνώστη. η ανάλυση θα γίνει ανά ενότητες όπως ακριβώς προσφέρονται στο κείμενο.

Η συγγραφέας του παραμυθιού μας μεταφέρει σε ένα παραμυθένιο σκηνικό με νεράιδες όπου εκτυλίσσεται η ιστορία του Τρυφερούλη Μικροφτερούλη, στο δάσος των παραμυθιών.

“Η οικογένεια του Τρυφερούλη”

Ο Τρυφερούλης όπως τον παρουσιάζει η συγγραφέας, ήταν ένα παιδί το οποίο είχε μια καθυστέρηση στην ανάπτυξη του, ωστόσο όμως έκανε προσπάθεια να επιτύχει κάποια πράγματα, όπως αυτό του να πετάξει. Η οικογένειά του αποφάσισε ότι για το πρόβλημά του χρειαζόταν την συμβουλή των νεραίδων, καθώς ήταν οι μόνες που μπορούν να βοηθήσουν.

“Η Νεραϊδοδασκάλα”

Στο προσκήνιο κάνει την εμφάνισή της μια νεράιδα η Κρινοπούλα η οποία ήταν μια διαφορετική δασκάλα από τις άλλες. Αυτή έγινε η δασκάλα του Τρυφερούλη. Ο Τρυφερούλης σαν παιδί που ήτανε ήθελε να πάει στο άλλο το σχολείο όπου πηγαίνουν παιδιά που προφανώς δεν είναι σαν και αυτόν. Σε αυτό το σημείο της ιστορίας η συγγραφέας προβάλλει δύο ζητήματα: την αίτηση του Τρυφερούλη να πάει σε σχολείο όπως πηγαίνουν οι υπόλοιποι μικροφτερούλιδες και σίγουρα δεν μπορεί να συναισθανθεί ότι η μη γρήγορη ανάπτυξή του είναι το πρόβλημα και από την άλλη τις ανησυχίες της νεραϊδας δασκάλας για τον θα έπρεπε ένα παιδί σαν τον Τρυφερούλη να πάει σε κανονικό σχολείο. Οι ανησυχίες της έχουν βάση και είναι ανησυχίες που θα απασχολούσαν τον καθένα. Διότι πόσο εύκολο θα ήταν να γίνει αποδεκτός και να ενταχθεί ο Τρυφερούλης. Παρόλα αυτά δεν τον απελπίζει αλλά τον ενθαρρύνει λέγοντάς του ότι κάποια στιγμή θα υπάρξουν και γι’ αυτόν φίλοι.

“Η εκδρομή”

Η εκδρομή των μικροφτερούληδων κάνει τον Τρυφερούλη να κυνηγήσει την ελπίδα του να βρει φίλους. Όμως η αντιμετώπιση των παιδιών απέναντί του είναι πολύ σκληρή. Πέφτει θύμα κοροϊδίας και φυσικά το επακόλουθο είναι ο Τρυφερούλης να απογοητευθεί. Όμως εκεί υπάρχει γι’ αυτόν μια μητέρα όπου ο ρόλος της είναι εποικοδομητικότερος για τον Τρυφερούλη. Είναι αυτή μητέρα που αναπτύσσει ενσυναίσθηση, που ξέρει να ηρεμήσει το παιδί της και που τονίζει μόνο τα θετικά στοιχεία του για να μην το απελπίσει και

του δημιουργήσει ενοχές γι' αυτό που είναι. εύστοχα τοποθετημένος και καλά μελετημένος από τη συγγραφέα ο ρόλος της μητέρας.

“Η αναπάντεχη συνάντηση”

Στο σημείο απογοήτευσης του Τρυφερούλη γιατί δεν βρίσκει ούτε ένα φίλο, έρχεται μια στιγμή αναπάντεχη που ανατρέπει τα πάντα και είναι αυτή η μαγική στιγμή που όταν όλα οδεύουν στην απελπισία συμβαίνει κάτι τόσο καλό που τα ανατρέπει. Έτσι και στον Τρυφερούλη η συγγραφέας ήθελε να του διδάξει ότι η ελπίδα πεθαίνει πάντα τελευταία και ότι τελικά είχε δίκιο η νεράιδα που του έλεγε ότι κάποτε θα έρθει η στιγμή της φιλίας και γι' αυτόν. Το άτομο με το οποίο θα ξεκινήσει η φιλία είναι στην ίδια μοίρα με τον Τρυφερούλη. Είναι ένα παιδί που τον λένε Παιχνιδούλη και που κανένας δεν τον κάνει παρέα.

“Μια φιλία γεννιέται”

Είναι η στιγμή που ο Τρυφερούλης περίμενε. Κάποιος του ζητάει να γίνει φίλος του. Κάποιος που δεν δίνει και τόσο πολύ σημασία στο αν ο Τρυφερούλης πετάει αργά ή αν έχει δασκάλα μια νεράιδα. Είναι το κατάλληλο άτομο για να αποδεχτεί τον Τρυφερούλη.

“Η τάξη μιλάει για τον Τρυφερούλη”

Ρωτώντας ο δάσκαλος τον Παιχνιδούλη γιατί είχε μείνει μόνος στην εκδρομή ο Παιχνιδούλης βρήκε την ευκαιρία να μιλήσει για τον καινούριο φίλο του, τον Τρυφερούλη. Παράλληλα ανοίγεται μια συζήτηση με αφορμή το Τρυφερούλη και τη διαφορετικότητά του. Ο δάσκαλος εξηγεί στα παιδιά με σωστό και παιδαγωγικό τρόπο ποια είναι η διαφορετικότητα του Τρυφερούλη, χωρίς να τον μειώνει μπροστά στα παιδιά, αλλά αντίθετα τους μαθαίνει με τον τρόπο του να αποδεχτούν την διαφορετικότητά του και να μάθουν να κάνουν μαζί του πράγματα στα οποία μπορεί να ανταπεξέλθει. Ο τρόπος του δασκάλου προκάλεσε έντονα συναισθήματα απέναντι στην προσωπικότητα του Τρυφερούλη. Κυρίως συναισθήματα συμπάθειας αλλά και κατανόησης του λάθους της απόρριψης που του έδειξαν. Γι' αυτό η καλύτερη λύση σε όλο αυτό θα δοθεί από ένα κορίτσι το οποίο θα προτείνει να καλέσουν τον Τρυφερούλη στην τάξη.

“Προετοιμασία για την υποδοχή”

Ο δάσκαλος βάζει τα παιδιά να σκεφτούν πως θα μπορούσαν να υποδεχτούν τον Τρυφερούλη στην τάξη. Οι ιδέες των παιδιών είναι υπέροχες και ο δάσκαλος δεν αργεί να τις ενισχύσει και να τονίσει την ομοιότητα του Τρυφερούλη με όλους σε θέματα όπως είναι αυτό της στενοχώριας όταν κάποιος απορρίπτεται από το παιχνίδι, της ανάγκης για αγάπη και για παιχνίδι.

“Η πρόσκληση”/ “Η προετοιμασία του Τρυφερούλη”

Την διάθεση των παιδιών να καλέσουν τον Τρυφερούλη στην τάξη ανακοινώθηκε από τον φίλο του τον Παιχνιδούλη. Ο Τρυφερούλης βρίσκεται τώρα αντιμέτωπος με το όνειρο του να πάει στο σχολείο. Εκφράζει φόβο γι’ αυτό αλλά η δασκάλα του είναι εκεί για να τον βοηθήσει με την στάση της να ξεπεράσει τον φόβο της απόρριψης που βγάζει και που είναι λογικό. Μπροστά σε τέτοιες καταστάσεις υπάρχει ο φόβος της απόρριψης και η διάθεση να μην αποτύχεις. Η δασκάλα του τον ενθαρρύνει λέγοντάς του πως είναι έτοιμος και δυνατός να αντιμετωπίσει αυτήν την επίσκεψη στο σχολείο.

“Ο νέος συμμαθητής”

Το όνειρο του Τρυφερούλη είχε γίνει πραγματικότητα. Όλοι τον υποδέχτηκαν με τραγούδια αγάπης. Τα πράγματα βέβαια δεν ήταν τόσο εύκολα για τον Τρυφερούλη, όμως είχε την συμπαράσταση των συμμαθητών που έμαθαν να ζουν μαζί του και να τον βοηθούν να υπάρχει μαζί τους. Διότι όπως τονίζει η συγγραφέας εξ ονόματος του δασκάλου: «Αν και διαφορετικοί, υπάρχουν τόσα άλλα πράγματα που μας ενώνουν...».

Το συγκεκριμένο παραμύθι είναι στην μορφή του ένα ιδιαίτερο παραμύθι. Είναι ένα παραμύθι εκπαιδευτικό καταρχήν. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί από εκπαιδευτικούς αλλά και από γονείς οι οποίοι αντιμετωπίζουν παρόμοια προβλήματα. Μέσα από την ιστορία του Τρυφερούλη γίνεται κατανοητή η συνύπαρξη του φυσιολογικού με το διαφορετικό, μέσα από την κατανόηση των συναισθημάτων και που στόχο έχουν την αλλαγή συμπεριφοράς. Η συγγραφέας τονίζει μέσα από τους ρόλους των δασκάλων και των γονιών την ενθάρρυνση που χρειάζεται να παρέχεται σε όλα τα παιδιά αλλά ειδικότερα στα παιδιά με ειδικές ανάγκες καθώς και την ανάγκη ένταξή τους στην κοινωνία και στο σχολείο, δίνοντας έμφαση στο γεγονός ότι η ένταξη ξεκινάει από το σχολείο.

Η συγγραφέας μέσα από αυτό το παραμύθι προβάλλει τον προβληματισμό της για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες και στοχεύει στην ευαισθητοποίηση των αναγνωστών με απώτερο σκοπό την αλλαγή στάσεων και αποφυγής προκαταλήψεων. Κάθε χαρακτήρας του παραμυθιού είναι εξαιρετικά αποδομένος και καλύπτει μια γκάμα από χαρακτήρες με τους οποίους θα μπορούσε να γίνει ανάλογη ταύτιση. Για το λόγο αυτό το συγκεκριμένο παραμύθι θα μπορούσε να διδαχτεί σε παιδιά διαφόρων ηλικιών και να αποτελέσει εναρκτήριο έναυσμα για την γνώση της διαφορετικότητας, αλλά επίσης και τρόπος να δημιουργηθούν στα παιδιά αισθήματα ενσυναίσθησης, αποδοχής και κατανόησης της ετερότητας σε γενικότερο πλαίσιο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την βιβλιογραφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε προέκυψαν τα ακόλουθα συμπεράσματα:

➤ Στην σύγχρονη εκδοτική παραγωγή κυκλοφορούν αρκετά παραμύθια με θέμα την ετερότητα εκ των οποίων τα περισσότερα προέρχονται από Έλληνες συγγραφείς. (Διάγραμμα 1)

Συγκεκριμένα το ποσοστό των μεταφρασμένων παραμυθιών ανέρχεται σε 27,73% και των Ελλήνων συγγραφέων σε 72,27%.

➤ Οι ήρωες των παραμυθιών με ετερότητα που πρωταγωνιστούν στα εν λόγω βιβλία που υπέστησαν μελέτη και ανάλυση, ποικίλουν. Συχνότερα εμφανίζονται παιδιά σχολικής ηλικίας, ακολουθούν με ισοπαλία ζώα και λουλούδια, ενώ τελευταία ακολουθούν στοιχεία του περιβάλλοντος όπως αστέρια. Τα αποτελέσματα είναι τα εξής(Διάγραμμα 3):

➤ Ο ήρωας που εμφανίζεται πιο συχνά είναι τα παιδιά με ποσοστό 50%.

➤ Δεύτερα στην προτίμηση των συγγραφέων έρχονται τα λουλούδια και τα ζώα με ποσοστό 20%.

➤ Τρίτα κατά σειρά εμφανίζονται τα στοιχεία του περιβάλλοντος (αστέρια) με ποσοστό 10%

➤ Από τα αποτελέσματα της βιβλιογραφικής έρευνας γίνεται αντιληπτό πως οι ήρωες των παραμυθιών αντιμετωπίζουν κάποιας μορφής ετερότητα η οποία αποδίδεται με ποικίλους τρόπους και κυρίως έχει να κάνει με συγκεκριμένο χαρακτηριστικό το οποίο είναι επίκτητο, εκτός από μια περίπτωση το οποίο αποκτήθηκε στην συνέχεια. Ως προς τα ψυχολογικά τους χαρακτηριστικά, οι ήρωες παρουσιάζονται ως ευαίσθητοι με ευγενικά αισθήματα προς τους γύρω τους, με ξεχωριστά χαρίσματα, μερικές φορές με διάθεση να προσαρμοστούν με τους άλλους προσπαθώντας να αλλάξουν αυτό που είναι και με μια βαθιά ανάγκη για αποδοχή και ένταξη. Μερικοί από αυτούς έχουν άγνοια της διαφορετικότητάς τους, την οποία συνειδητοποιούν λόγω των επικριτικών σχολίων από τους γύρω τους.

➤ Η ετερότητα αποδίδεται από τους συγγραφείς των παραμυθιών μέσα από αυτούς τους ήρωες με εξαιρετική ευαισθησία και σεβασμό στην προσωπικότητα που αποδίδουν. Περιγράφουν την ετερότητα και αποδίδουν το νόημά της καθώς επίσης δεν χάνουν

ευκαιρία να προβάλλουν σχετικά μηνύματα ως προς την αποδοχή της από τους άλλους και να τονίσουν ότι στην ουσία όλοι είμαστε ίδιοι και όλοι διαφέρουμε μεταξύ μας. Αυτή η ιδεολογία κυριαρχεί στα περισσότερα διαπολιτισμικά παραμύθια την οποία αποδίδουν οι συγγραφείς μέσα από ρόλους σοφών και μεγάλων κυρίως στα χρόνια, νεράιδες, βασίλισσες κτλ.

- Το παραμύθι αποτελεί το πιο αγαπημένο και αποδεκτό από τα παιδιά είδος της Λογοτεχνίας. Παράλληλα ως διδακτικό και ψυχαγωγικό μέσο, χρησιμοποιείται από τους συγγραφείς με σκοπό αφενός να ψυχαγωγήσουν και αφετέρου να πληροφορήσουν και να ευαισθητοποιήσουν τα παιδιά απέναντι στα άτομα που διαθέτουν κάποιας μορφής ετερότητα με ένα μοναδικό και μαγικό τρόπο. Σκοπός τους είναι επίσης η παρουσίαση αυτής της ετερότητας, η γνώση του είναι ακριβώς, καθώς και το πώς αισθάνονται τα συγκεκριμένα άτομα που αντιμετωπίζουν την ετερότητα όταν δεν γίνονται αποδεκτά εξαιτίας της. Τα συγκεκριμένα παραμύθια είναι δομημένα με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να αποτελέσουν και ένα αξιόλογο διδακτικό μέσο στα χέρια του εκπαιδευτικού.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

“Μια φορά και ένα καιρό ο βασιλιάς της Νεραϊδοχώρας αποφάσισε να υφάνει το πιο πολύτιμο πέπλο του κόσμου. Ένα νεραϊδοπέπλο γεμάτο με τα παραμύθια όλων των λαών, που θα πετούσε ψηλά στον ουρανό, θα γέμιζε και πάλι τα παιδικά βιβλία με παραμύθια, θα μπλεκόταν με τα λόγια της μαμάς και του μπαμπά, της γιαγιάς και του παππού, για να δροσίσει τις παιδικές καρδιές. Γιατί οι μεγάλοι δε είχαν πια χρόνο για παραμύθια. Προτιμούσαν τον πόλεμο, τα χρήματα, την τηλεόραση. Το παραμυθένιο νεραϊδόπεπλο θα τους θύμιζε τα παραμύθια που τους μεγάλωσαν, που έπρεπε να μεγαλώσουν και τα παιδιά τους, για να αξίζει κάθε μέρα της ζωής...”

Μια διαδρομή στα επιστημονικά μονοπάτια της Λογοτεχνίας έλαβε τέλος. Ήταν μια αρκετά εποικοδομητική εμπειρία η επιστημονική μελέτη άρθρων και συγγραμμάτων αξιόλογων επιστημόνων πάνω σε θέματα τόσο σύγχρονα που η γνώση τους είναι απαραίτητη για ένα μελλοντικό εκπαιδευτικό. Είναι διαπίστωση ότι μόνο μέσα από την μελέτη ανακαλύπτεις τις περισσότερες αλήθειες και γίνεσαι άνθρωπος σοφός με εμπειριστατωμένη γνώμη και γνώση. η ενασχόληση με τα παιδιά και η δουλειά του νηπιαγωγού καθιστά απαραίτητη αυτή τη γνώση.

Μέσα στην σημερινή πολυπολιτισμική κοινωνία στην οποία ζούνε τα παιδιά, οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να τα βοηθήσουν να ενταχθούν ομαλά. Ήδη στο χώρο της παιδείας έχει αρχίσει να σχηματοποιείται ένα πλέγμα αρχών και μεθοδολογιών που συνιστούν τη διαπολιτισμική αγωγή ή εκπαίδευση. Ο καλύτερος τρόπος για να μεταγγίσουν οι εκπαιδευτικοί στα παιδιά τις αρχές της διαπολιτισμικότητας και τον πολυπολιτισμικό τρόπο σκέψης είναι η λογοτεχνία.

Στο λογοτεχνικό σώμα και ειδικά σε κείμενα της Παιδικής Λογοτεχνίας έχει καταγραφεί διεθνώς ο όρος πολυπολιτισμική λογοτεχνία ως δηλωτικός της συνεύρεσης των πολιτισμών μέσω των ηρώων που πρωταγωνιστούν στην συγκεκριμένη κατηγορία βιβλίων με θέμα την αποδοχή της διαφορετικότητας, ανεξάρτητα από τη φυλή, το έθνος, τη θρησκεία, τη γλώσσα. Από την πλευρά αυτής της οπτικής, υπάρχουν βιβλία των οποίων το κεντρικό θέμα έχει σαφώς προσανατολισμένη διαπολιτισμική αντίληψη. Σε αυτήν την κατηγορία βιβλίων ο αναγνώστης ανάλογα με τις κοινωνικές και πολιτισμικές καταβολές του, επηρεάζεται θετικά, αλλά διδάσκεται και έμμεσα από σταθερά σημεία του κειμένου και γίνεται

διαπολιτισμικό δημιουργικό υποκείμενο των εγγεγραμμένων κειμενικών αξιών.¹⁴⁷

Σαν κεντρική ιδέα θα λέγαμε πως μέσα στις σελίδες του παιδικού βιβλίου γράφονται πανανθρώπινες αξίες, γράφεται η αλήθεια, η ειρήνη, η αγάπη, η πίστη, η ελπίδα, η προσπάθεια, η εσωτερική δύναμη, η φιλία, γράφεται η μοναδικότητα και το δικαίωμα στην διαφορετικότητα, ζωγραφίζεται η χαρά και η λύπη, έντονα συναισθήματα απόρριψης και αποδοχής, παριστάνονται διάφοροι χαρακτήρες που μπορείς να τους βρεις δίπλα σου αν κοιτάξεις, ζει η ζωή στο βιβλίο και η διάθεση για παιχνίδι, χτίζεται μέσα στο βιβλίο ένας κόσμος όπως τον ονειρεύονται τα παιδιά όταν κοιμούνται και όπως θα ήθελαν οι μεγάλοι στον ξύπνιο τους... Το παιδικό βιβλίο πρέπει να συνεχίσει να ζει για τα παιδιά, γιατί τα παιδιά είναι η τροφή του.

Ο σεβασμός στο να είμαι αποδεκτός και να μπορώ να ζω αυτό που είμαι χωρίς ενοχές είναι μια μεγάλη αναγκαιότητα του σημερινού ανθρώπου και καθώς ο σημερινός άνθρωπος στερείται σε γενικό πλαίσιο πολλά όπως π.χ την επικοινωνία, ας βοηθήσουμε τουλάχιστον τα παιδιά να ζήσουν ως πρέπει και αρμόζει με τα δικαιώματα για τα οποία θυσιάστηκαν γενιές γενεών ανθρώπων...μαθαίνοντας τα για την ύπαρξη αυτών των δικαιωμάτων μέσα από κάτι τόσο δικό τους, μέσα από την παιδική λογοτεχνία, η οποία είναι αυτά.

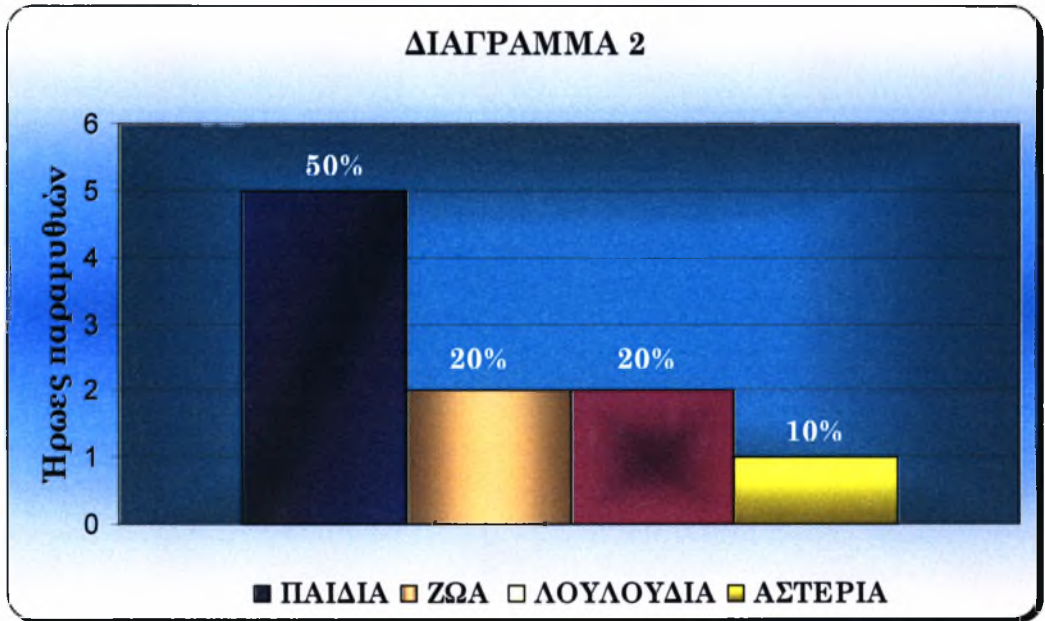
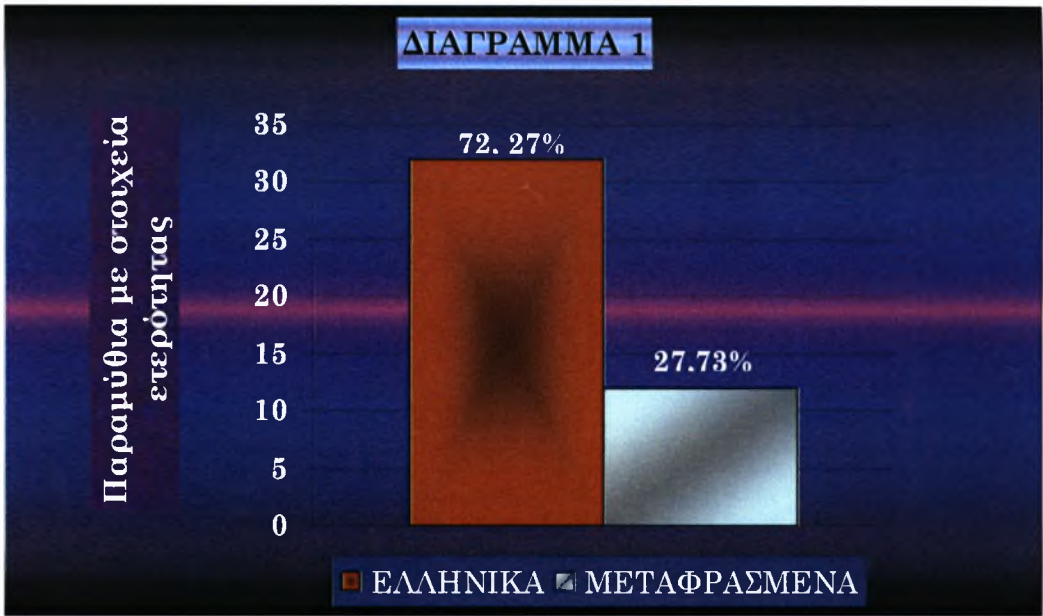
“Ωστόσο με αυτό το παραμύθι φαντάσου τους ανθρώπους όλους μια ψυχή και μια καρδιά. Όλοι τους είναι αγαπάνθρωποι. Στην πατρίδα της Φαντασίας όλοι γελάνε, όλοι τραγουδάνε, όλοι χοροπηδάνε κι όλοι τους ζούνε καλά, κι εμείς καλύτερα.”

---

¹⁴⁷ Παπαδάτος Γ. «Ο μικρός αναγνώστης της λογοτεχνίας ως διαπολιτισμικός αναγνώστης», περ. Διαβάζω, Απρίλιος 2006, σελ. 90-91.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

- Γραφήματα της έρευνας
- Βιβλιογραφία

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αναγνωστόπουλος Β.Δ. –Δελώνης Α. 1984, Παιδική Λογοτεχνία και σχολείο, Πατάκη, Αθήνα.
2. Αναγνωστόπουλος Β.Δ. 1987, Θέματα Παιδικής Λογοτεχνίας- Ανιχνεύσεις Α΄, Καστανιώτη, Αθήνα.
3. Αναγνωστόπουλος Β.Δ. 1991, Η Ελληνική παιδική λογοτεχνία κατά τη μεταπολεμική περίοδο (1945 – 1958), Καστανιώτη.
4. Αναγνωστόπουλος Β. Δ. 2003, Γλώσσα και Λογοτεχνία στην Εκπαίδευση, Καστανιώτη, Αθήνα.
5. Αναγνωστόπουλος Β.Δ. 2001, Ιδεολογία και Παιδική Λογοτεχνία, Α΄ τόμος, Καστανιώτης, Αθήνα.
6. Αποστολίδου Β. – Καπλάνη Β. - Χοντολίδου Ε. (επιμ.) 2002, Διαβάζοντας Λογοτεχνία στο σχολείο-Μια νέα πρόταση διδασκαλίας, Τυπωθήτω-Γιώργος Δάρδανος, Αθήνα.
7. Αποστολίδου Β. – Χοντολίδου Ε. 2006, Λογοτεχνία και Εκπαίδευση, Τυπωθήτω-Γιώργος Δάρδανος, Αθήνα.
8. Βακαλιός Θ. 1997, Το πρόβλημα της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στη Δυτική Θράκη-Έρευνα, Gutenberg, Αθήνα.
9. Βαλάση Ζ. 2001, Εισαγωγή στη μελέτη της Λογοτεχνίας και των βιβλίων για παιδιά, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
10. Γκίβαλου-Κατσίκη Ά (επιμ.). 1994, Παιδική Λογοτεχνία-Θεωρία και πράξη, Β΄ τόμος, Καστανιώτης, Αθήνα.
11. Γκίβαλου-Κατσίκη Α. 2005, Το θαυμαστό ταξίδι, Πατάκη, Αθήνα.
12. Δαμανάκης Μ. 2005, Η εκπαίδευση των παλιννοστούντων και Αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα, Gutenberg, Αθήνα.
13. Δελώνης Α. 1986, Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία , 1835 – 1985 από τις πρώτες ρίζες μέχρι σήμερα, Ηράκλειτος, Αθήνα.
14. Ηλία Α. Ε. (επιμ.) 2007, Η παιδική λογοτεχνία στην εκπαίδευση, Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος.
15. Καλλέργης Ε. Η. 1995, Προσεγγίσεις στην Παιδική Λογοτεχνία, Καστανιώτη, Αθήνα.
16. Κανακίδου Ε.-Παπαγιάννη Β. 1994, Διαπολιτισμική Αγωγή, Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα.
17. Καρπόζηλου Μ. 1994, Το παιδί στη χώρα των βιβλίων, Καστανιώτης, Αθήνα.
18. Κατσίκας Χ.-Πολίτου Ε. (1999), Εκτός τάξης το διαφορετικό, Gutenberg, Αθήνα.

19. Κ.Ε.Π.Β. 1987, Το παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο: Έργο τέχνης; Μέσο αγωγής;(πρακτικά 1^{ου} Σεμιναρίου του Κ.Ε.Π.Β.), Πατάκης, Αθήνα.
20. Κ.Ε.Π.Β. 1988, Η παιδική λογοτεχνία και το μικρό παιδί (Εισηγήσεις στο 2^ο Σεμινάριο του Κ.Ε.Π.Β.), Καστανιώτης, Αθήνα.
21. Κ.Ε.Π.Β. 1989, Σύγχρονες τάσεις και απόψεις για την παιδική λογοτεχνία, (Πρακτικά του 4^{ου} Σεμιναρίου του Κ.Ε.Π.Β.), Ψυχογιός, Αθήνα.
22. Κ.Ε.Π.Β. 1989, Η συμβολή της Παιδικής Λογοτεχνίας στην πνευματική καλλιέργεια των παιδιών (Πρακτικά του 3^{ου} Σεμιναρίου του Κ.Ε.Π.Β.), Κουτσουμπός, Αθήνα.
23. Κιτσαράς Δ. Μ. (1993), Το εικονογραφημένο βιβλίο στη νηπιακή και πρωτοσχολική ηλικία, Παπαζήση, Αθήνα.
24. Μαραθεύτης Ι. Μ. 1990, Δοκίμια για την Παιδική Λογοτεχνία, Αθήνα.
25. Μάρκου Π. Γ. 1998, Η πολυπολιτισμικότητα της Ελληνικής κοινωνίας-Η διαδικασία διεθνοποίησης και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, Υ.Π.Ε.Π.Θ., Αθήνα.
26. Μπαλάσκας Κ. 1990, Ταξίδι με το κείμενο-προτάσεις για την ανάγνωση της λογοτεχνίας, Επικαιρότητα, Αθήνα.
27. Μπενέκος Π. Α. 2000, Τομές στην εξέλιξη της Παιδικής μας Λογοτεχνίας-Η περίπτωση του Ζαχαρία Παπαντωνίου, Καστανιώτη, Αθήνα.
28. Μπονίδης Κ. 2004, Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας, Μεταίχμιο, Αθήνα.
29. Νικολάου Γ. 2000, Ένταξη και Εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών στο Δημοτικό σχολείο-Από την ομοιογένεια στην πολυπολιτισμικότητα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
30. Ντολιοπούλου Ε. 2000, Σύγχρονα Προγράμματα για παιδιά Προσχολικής ηλικίας, Τυπωθύτω- Γιώργος Δάρδανος, Αθήνα.
31. Οικονομοπούλου Β. (επιμ.) 2003, Παιδική-Νεανική Λογοτεχνία-Το μαγικό ραβδί της Εκπαίδευσης, Πατάκης, Αθήνα.
32. Παπαβασιλείου-Χαραλαμπίκη Ι. 2002, Τάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας (1900-1920) ποίηση-Παιδαγωγικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
33. Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου Λ. 1990, Η Παιδική Λογοτεχνία στην εποχή μας, Καστανιώτη, Αθήνα.
34. Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου Λ. 1983, Μιλώντας για τα παιδικά βιβλία, Καστανιώτη, Αθήνα.
35. Σακελαρίου Χ. 1982, Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας, Δίπτυχο, Αθήνα.

36. Σκούρτου Ε. (επιμ.) 2002, Ταυτότητες υπό διαπραγμάτευση- Εκπαίδευση με σκοπό την ενδυνάμωση σε μια κοινωνία της ετερότητας, Gutenberg, Αθήνα.
37. Τσιλιμένη Δ. Τ. (επιμ.) 2004, Το Σύγχρονο Παιδικό-Νεανικό Μυθιστόρημα, Σύγχρονοι ορίζοντες, Αθήνα.
38. Τσιλιμένη Δ. Τ. 2003, Οι μικρές Ιστορίες κατά την εικοσαετία 1970-1990, Καστανιώτη, Αθήνα.
39. Τσιλιμένη Δ. Τ. 2007, Αφήγηση και Εκπαίδευση, Εκδόσεις Εργαστηρίου Λόγου και Πολιτισμού Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος.
40. Τσιλιμένη Δ. Τ. 2007, Εικονογραφημένο Παιδικό Βιβλίο-όψεις και απόψεις, Βόλος.
41. Τσιλιμένη Δ. Τ. – Παπανικολάου Ρ. 1992, Η παιδική Λογοτεχνία στο νηπιαγωγείο-Θεωρία και πράξη, Καστανιώτη, Αθήνα.
42. Φρυδάκη Ε. 2003, Η θεωρία της Λογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας, Κριτική, Αθήνα.
43. Χατζηδημητρίου Σ. (επιμ.) 1999, Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία, το παρελθόν, το παρόν, το μέλλον της, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Αρθρογραφία

1. Δαράκη Π. 1987, «Η επίδραση της λογοτεχνίας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού», περ. Διαδρομές, σελ. 140-142.
2. Δαράκη Π. 1989, «Το παιδί χρειάζεται τη δική του λογοτεχνία», περ. Διαδρομές, σελ. 138-139.
3. Δραγάση Ε. 1995, «Λογοτεχνική Αγωγή για μικρά παιδιά», περ. Τα Εκπαιδευτικά, σελ. 22-23.
4. Ζαΐρη-Ρώσση Ρένα, 2002 «Η παιδική λογοτεχνία στο νηπιαγωγείο», περ. Διαδρομές, σελ. 295-303.
5. Ewers Η. 2001, «Μεταβαλλόμενες λειτουργίες της Παιδικής λογοτεχνίας-Νέα είδη βιβλίων και λειτουργιών της λογοτεχνίας για παιδιά», σελ. 7-14.
6. Μάγος Κ. 2002, «Ο μακρὺς δρόμος της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης», περ. Σύγχρονο νηπιαγωγείο, σελ. 8-13.
7. Νικολούδη Φ. 2002, «Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στο νηπιαγωγείο», περ. Σύγχρονο νηπιαγωγείο, σελ. 14-17.
8. Ντίνας Κ.-Βαμβακίδου Ι.-Κυρίδης Α. 2002, «Διαπολιτισμική προσχολική γλωσσική εκπαίδευση: μια πρόταση για την ελληνική πραγματικότητα», περ. Διαπολιτισμική Εκπαίδευση, σελ. 11-18.
9. Παπαδάτος Γ., 2006, «Ο μικρός αναγνώστης της Λογοτεχνίας ως διαπολιτισμικός αναγνώστης», περ. Διαβάζω, σελ. 90-91.

Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία

(Όλα τα άρθρα που παρατίθενται παρακάτω προέρχονται από την εξής ιστοσελίδα: www.pess.gr/pages/pios_ds/dso/kwnstantinosPapaxristos.htm)

1. Βερβίτης Ν.-Καπουρκατσίδου Μ., «Το παραμύθι ως μέσο διαπολιτισμικής γλωσσικής εκπαίδευσης».
2. Γεωργογιάννης Π., «Διαπολιτισμική επάρκεια και ετοιμότητα των εκπαιδευτικών».
3. Παπαπέτρου Σ., «Το διαπολιτισμικό αναλυτικό πρόγραμμα στην ελληνική πρωτοβάθμια εκπαίδευση (τάσεις και προοπτικές)».
4. Παπαρούση Μ.-Κοντογιάννη Α.-Παπαϊωάννου Θ., «Προσέγγιση λογοτεχνικών κειμένων μέσω της δραματοποίησης στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης».
5. Πασχαλιώρη Β., «Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: θεωρητικές και εκπαιδευτικές προσεγγίσεις».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000091606